

TARTALOM

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A következő évtizedre (jegyzet)	2
S. BENEDEK ANDRÁS: Együtt. Újra Együtt? (A 2002-es próbaszám beköszöntője)	2
BAKOS KISS KÁROLY: Júdás monológja (vers)	6
KURMAI RÁTI SZILVIA: A legszebb impresszió (vers)	7
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: Aprónovellák	8
CSEH SÁNDOR: Akácfaék alatt (regényrészlet)	15
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Jó, hogy az éjjel (vers)	27
CSORDÁS LÁSZLÓ: Elhivatottság a mindennapokban (Konczek József versei elé)	29
KONCZEK JÓZSEF: Vén mozdony Aszód állomáson, Lista (versek)	30
BARTHA GUSZTÁV: Álomfejtő 3. (novella)	32
LENGYEL JÁNOS: Egyedül (novella)	36
WEINRAUCH KATALIN: Nem a sírjukra kell majd a száz virág... (esszé)	39
LŐRINCZ P. GABRIELLA: Mozdulatlan, Itt minden (versek)	49
PÁK DIÁNA: Kis hamvak, Boszorkányszombat, Vérbe mártották a szép nyarat... (versek)	51
FERENCZI TIHAMÉR: Ráktérítő, Ringat, Kérdőjelek, Fájdalom (versek)	53
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Az anyanyelv három ajtaja (esszé)	56
BÁNKI ÉVA: A szenvedés grammatikája (recenzió)	60
VÖLGYESI ZOLTÁN: Az 1956-os forradalmat követő szovjet megtorlás kárpátaljai dokumentumait bemutató kötetéről (recenzió)	67
KOVÁCS ELEONÓRA: Bartha Gusztáv kisregényének fájó valósága (recenzió)	73
DUPKA GYÖRGY: „Hová tűnt a sok virág...?” Időutazás az Urálba, magyar és német rabok nyomában. 3. rész (tanulmány)	76
BUJDOSÓ JÁNOS: „Pártoktatás” és szellemi élet Kárpátalján a szakirodalom és a Vörös Zászló körzeti lap tükrében (1945 – 1964) (tanulmány)	96
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	108

A KÖVETKEZŐ ÉVTIZEDRE

Tíz éves az *Együtt*. Egy lap életében ezt már felnőtt kornak mondják. S bár igaz, hogy a nyomtatott változat példányszámát szorongató anyagi korlátok miatt olvasótáborra csak párszáz, a világhálón megjelenő verzió látogatói – híveinket és ellendrukkereinket is beleértve – már bőven meghaladták a száz-ezretet. Ez jó jel, sőt biztató, mert arra enged következtetni, hogy jó úton haladunk. De így van-e? Hogy meggyőződünk róla, az indulásra emlékezve most olvassuk el újból alapító főszerkesztőnk, S. Benedek András egykori beköszöntőjét, vagy ha úgy tetszik, útmutatását, mert mi valóban „értékeket keresünk, és értékeket akarunk adni”, ahogyan Ő látta: „A kisebb és nagyobb közösségeknek, a résznek és egésznek egyaránt.” Ezt a célt szolgáljuk azóta is. Írásaink javának közreadásával, a helytörténeti-kültúrtörténeti kutatások ösztönzésével. Az *Együtt* tanműhely is a mintegy féltucatnyi fiatal, tehetséges szépiró számára, és érzelmi köldökzsinór azoknak az írástudóknak, akik innen az elmúlt években-évtizedekben elkényszerültek. Ha irodalmunkat továbbra is „a humán tudományok teljességének spektrumában képzeljük el, van esélyünk.” Mire is? A következő évtizedre. „De csak Együtt, együtt!”

(Vári Fábián László)

EGYÜTT. ÚJRA EGYÜTT?

A címben szereplő második *Együtt* szót akár kis betűvel is kezdhethetném. Ugyanaz a feladat és az alapprobléma is ugyanaz, mint harmad évszázaddal ezelőtt. Ez az idő azonban a meghosszabbodott átlagéletkor idején is jó emberöltő. Arany János korában ez még csak szűk negyedszázad volt; emlékszünk még: „*Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon, /Messziről lobogva tenger pusztaságon...*”

Igen, ez az, ami zavar, a tenger pusztaság s a tábortűz pislákoló reménye. Mert így volt ez a hatvanas évek második felében. A könyvek, könyvtárak zúzdába küldése, az iskolahálózat lerombolása, majd szocialista típusú „újjáépítése”, a tanárok, de az egész magyar vagy magyarul tudó, „magyarofon” ruszin értelmiség elüldözése, elhallgattatása vagy éppen fizikai megsemmisítése próbálta megteremteni a feltételeket a magyar tudat teljes kilúgozásához. Meghirdették az „ezer év óta nem volt itt semmi” parancsként alkal-

mazott jelszavát s még a hrucsovi látszatnyhülést követő Brezsnyev-éra idején is Zalka Máté, Illés Béla, Hidas Antal, Gergely Sándor, Karikás Frigyes, Gereblyés László, Lányi Sarolta, Gábor Andor, Madarász Emil „szovjetmagyar” munkásságát próbálták egy kulturális önkép tengelyébe állítani. Mi több: még az enyhülés, a glasznoszty éveiben is csak Illés Béla, Ilku Pál, Szabó Ervin, Mácza János, Győry Dezső, Czabán Samu – részben a tájegységhez kötődő – munkásságához jutottak vissza a földrajzi lokalizáció terén (e névsorból szándékosan hagyom ki a nyilván csak ideológiai tájékoztatásból itt szereplő Takáts Gyulát!).

Mindez, kimondva-kimondatlanul csak egy célt szolgálhatott: a kárpátaljai magyar lakosságnak az egységes magyar kultúra közegéből való kiszakítását, nem a „natúr” szépirodalomra, de a történelem és a folklór hagyományaira építkező, az egyetemes egész számára helyi értékeket felmutató helyi írásbeliség kialakításának megakadályozását, késleltetését.

Ennek a lélekromboló törekvésnek elsőként a hatvanas évek második felében jelentkezett fiatalok mondtak nemet. Kinőtték már a faliújságokat, korlátok közé szorított szakköröket, a helyi kommunista vagy komszomolista lapok eseti, kontraszelekcióra építő publikációit, és megpróbálták fórumot teremteni a belső harcoktól is terhelt, ellenséges közegben.

Ez volt az Együtt! Kissé hangzatos, de jelképes címével s ma már szinte képtelenségbe illő előállítási módjával, körülményeivel. Az Együtt ugyanis egy gépiratos szamizdat volt. Igaz, bírta az egyetem tanárainak hallgatólagos jóváhagyását, akik megjelenését négy (4!) példányban maximálták. A linómetszetes címlappal és illusztrációkkal készült lap valós példányszáma 36-40 volt. Kevésnek tűnik, de ha belegondolunk, hogy a füzetek kézről-kézre jártak, kissé szomorúan állapíthatjuk meg, hogy ma sem vesznek kézbe sokkal többen irodalmi lapot Kárpátalján.

Nyugodtan mondhatjuk, hogy az elsődleges érdeklődés a kuriózum iránt nyilvánult meg. A kiadvány szépirodalmi anyaga ugyan megállta a korabeli „helyi” értékrend kritériumait, elbírálási szempontjait, korántsem mondható azonban érettnak, kiérleltnak. Amit mindenesetre említésre méltónak tarthatunk irodalomtörténeti szemüveggel nézve is, az a tény, hogy a „felsőbb elvárás”, mondhatnánk utasítás ellenére az Együtt nem volt hajlandó elítélni Kovács Vilmos sokat vitatott regényét, a *Holnap is élünk*-et, hanem értékeket kereső-felmutató írást közölt róla. S talán a jövőre nézvést érdemes felidéznünk az egyik szám vezércikkének (Tájjelleg és irodalom, 1967/3.) költői kérdését: „... *ki nyugodna bele, hogy az élet valamilyen területéről kiszo-*

rítsák, sajátos ízlését ne hagyják érvényesülni, s más ízlésének, akaratának alárendeltje legyen?”. E sorok szerzője ma már egyszerre szégyelli naivitását és büszke a leírt szavakra, még az elkövetkező év/ek/tizedek megpróbáltatásainak tükrében is. Nyilvánvaló, hogy az ízlés és akarat más szavakkal könnyen dekódolható. Valószínűleg megütötte a szemét azoknak is, akik alig két év után már totális támadást indítottak a próbálkozás ellen. Fő lelki gondjuk azonban alapvetően a megjelenés ténye volt: nélkülük, engedélyük, bebeszolásuk és irányításuk nélkül?! Azok őtjögése azonban, akik nem sokkal korábban begyűjtötték a rádiókat, megsemmisítették a könyveket és írásmintát vettek minden listán szereplő írógépéről, lassan elcsitult. De megmaradt a folytonos gyanakvás. Miért is akarna bárki jól reprezentálható, a „népek barátsága” illusztrációjánál többet e töredék magyarság képviselői közül?!

Ez a hozzáállás határozta meg az elkövetkező éveket-évtizedeket. Ez befolyásolta a Forrás ma már jól ismert történetét, ez konszolidálta inkubátorházzá az azt követő kezdeményezéseket s nyújtott vezető szerepet akaróknak, közepes tehetségű kultúrbajnokoknak. A dolgok inerciója folytán sokáig az egész magyar nyelvterületre kihatóan.

A Szovjetunió összeomlását követő lelkesedés és látszategység ma már végképp elparázslott. Maradt a hirtelen áradás után visszamaradt iszap. Ami termőtalaj lehet ugyan, de önmagában nem érték. Ma már gyászindulókat zengnek a kultúra egykori élharcosai, és temetik a kárpátaljai magyar irodalmat.

Valóban, ha az irodalmat csupán szépirodalomként fogjuk fel, négy-öt elfogadható teljesítményen kívül nincs mivel dicsekednünk. Ha azonban az irodalmat a humán tudományok teljességének spektrumában képzeljük el, van esélyünk.

De csak *Együtt*, együtt!

Aki nem akar ebben a kétségbeesett kísérletben részt venni, ne tegye. De mi értékeket keresünk, és értékeket akarunk adni. A kisebb és nagyobb közösségnek, a résznek és egésznek egyaránt.

Emlékezzünk csak. Az *Együtt* szerzőire-szerkesztőire épülő *Forrás* indította útjára azt a népköltészeti gyűjtőmunkát, amelynek eredményeit Vári Fábián László, Panyakó Mária és számos társuk, követőjük tette a kárpátaljai magyar kultúra részévé. Gondoljunk a honismereti, helytörténeti munkára, ami már ugyancsak elvitathatatlan része a tájegység kultúrájának. És építsünk a társművészetekre, ne feledkezzünk el akár Thaliáról sem. És ne legyünk vakok az elektronikus világ üzeneteire sem, amelyeknek önálló műfajként-műformaként való megjelenése a pun vezérhez hasonlóan itt áll a kapuk előtt. S ezeket a kapukat ki kell majd tárnunk, néha saját ösztöneinkkel is viaskodva.

Vakok lennénk, ha nem látnánk, hogy velünk együtt élt át szülőföldünkön minden sorsfordulót egy néptöredék, amelynek ma még a létét is sokan vitatják. Nem volt olyan történeti sorsforduló, hogy a *gens fidelissima*, mint közösség ellenünk fordult volna, bár néhány megtévedt humanoid mindig leválik, és egy nagyobb csorda ösztöneinek, ideológiai parancsainak engedelmeskedik. Találkoztunk velük, de az általuk kínált alternatívát nem fogadtuk el. Ne utasítsuk el azonban azok felkínált jobbját, akik Petőfit, Krúdyt fordítanak, a magukénak vallják a magyar történelmet-kultúrát és a Dunamedencei gondolat mellett tesznek hitet. A műfordításirodalom kétségkívül gazdagíthatja az Együttest, gazdagíthat és erősíthet mindannyiunkat.

Le kell gyűrnünk érzékenységünket is, nyitottá kell válnunk az irodalomkritika és elmélet iránt. A kárpátaljai magyar kultúra ma túl érzékenyen reagál a jelképes mérleg nyelvének kilengéseire. Nem véletlenül. Sokáig és sokan voltak, akik a politikai elvárásokat is a hitelesített mércék közé csempészték. Nem gúnyos, alpári ismertetésekre van szükség (amelyekre akadt példa az elmúlt évtized publikációiban). A keménység, a szigorú kritika azonban nem rosszindulatú, hanem éppen a továbblépés esélyeit kínálja fel.

Mindezt azonban a gyakorlati munka mutatja majd fel. Mert nem szabad statikusan korábbi vagy párhuzamos példákra építeni a szerkesztőség elvárásait, hiszen az *Együtt*-ből ma már csak a cím parancsa helytálló. Követni egy harmad évszázaddal ezelőtti példát nem szabad és nem is lehet. Ma egy alig változó, mégis új világ körülményei közt kell kultúrát építeni. És figyelni kell a környező társadalompolitikai változásokat, de az elvárásaiknak nem engedhetünk.

Az *Együtt* építsen minden értékes hagyományra, de ne legyen azok kiszolgáltatottja sem. Az *Együtt* új lap. Mert nem lehet kétszer ugyanabba a folyóba lépni.

Végezetül. Fel szeretném idézni azt az útravalót, amellyel Móricz Zsigmond üdvözölte a munkácsi Magyar Írást 1932-ben: „*legyen bátor és bölcs írás*”. Leginkább bölcs és megfontolt. Építő-építkező.

S. B. A.
Együtt, 2002/1. sz.

BAKOS KISS KÁROLY

JÚDÁS MONOLÓGJA

*Bár harminc pénzük visszadobtam
De már e harminc pénz vagyok
Hogy eszem váza összeroppan
Gyilkosaim az angyalok
A csillaghalálíg büntudat
Uram elhasznált eszközöd
Hogy a légiókat kardokat
Róma lovait elkötöd
Hittem elég a Jézus-arc
Lehettem volt zelóta bár
Ő nem egy volt a sok között
Ő Egy volt
S azóta már
A lelke túl a Rák-ködön
Nekem naponta visszajár
Örök időkig vízözön
S a tűzeső lett hazám
Eleven élő poklokat
Tudok
Szerepem ez
A szörnyű juss
Nem láttam át szándékosat
Már tudom a terved kozmikus
Hazám csak egy a sok között
Hazám csak bolygó habár
Minden lehető gömb közül
Hazám az Egy mi visszavár
De eszem váza összeroppan
Gyilkosaim az angyalok
Bár harminc pénzük visszadobtam
De már e harminc pénz vagyok*

A LEGSZEBB IMPRESSZIÓ

*Gyapjas hortenziák puha ágyába fekszem,
Rózsaszín derengés lepi el a pupillám.
Virágok zöldje üdít fel, nem öregszem.
Nincs hangzavar, nincs nehézfény, nincs villám.*

*Alattam manócskák barlangja ásít,
Mesevárosi sztráda húzódik a gerincem alatt.
Ézüstcsikószekér smaragdkövet szállít,
Királylányok sárkányokkal játszanak.*

*Érett körte mély illata táncol
Az orrom viruló ösvényein.
Nincs bűn, nincs bűnös, csak jászol
És golygottai alku az élet keresztjein.*

*Hűvös fuvallat csókolgatja arcom,
Átmelegít a remény napsugara,
Boldog vagyok, megnyertem a harcom,
Vigyáz rám örökké a mindenség ura.*

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

APRÓNOVELLÁK

1

Október utolsó hetében jár az esztendő.

A szomszéd falu határában terpeszkedő dombvonulat mögül kibújt a Nap, bágyadt fénye előnti a tájat.

Szél se rebben, a hűvös reggel szép időt ígér.

A féloldalasan beépített alsó utcán elsős kisfiú ballag az iskolává avasztált egykori fináncraktanya felé. Vállán vászontarisznya, benne könyvek, füzetek, tolltartó, két szelet zsíros kenyér.

A házak sorát megszakítja a futballpálya. A kisfiú átugrik a sekély árkon, képzeletbeli labdát pöckölgetve a tizenhatos fűrészporrall beszórt vonalán a kapu felé fut, kicselezi a szintén képzeletbeli védőt, kapura lő.

GÓL!

Még arcán a siker öröme, mikor ismeretlen zaj csap a falusi reggel megszokott csendjébe: két repülőgép közeledik.

Egészen alacsonyán szállnak, vöröscsillagos fémtestük riasztóan villog a napsütésben. Már közel, a főtutca fölött hasítják az eget, egyenesen a kapu felé, mintha a felső lécz alatt akarnának elsuhanni. Dübörgésük elviselhetetlen.

A kisfiú szemében rémület. Felordít, leveti magát a földre, arcát belefúrja a futballpálya elsápadt fűvébe, tenyerével a fülét takarja. Csöpp kis testét rángatja a rettenet.

A vasszörnyek az ég azúrját felszaggatva húznak el fölötte. Arrafelé, ahol apukája szerint tüskés drótkerítés fogságában vergődik a haza.

2

A sorban állás rendjének önjelölt felügyelője, a minden lében két kanál szerepét egyéb ügyekben is vállaló atyafi már az első szűk szállítmány érkezésének napján megbukott: hiába törte magát, nem tudta megfékezni a betevő falatért tülekedő sokaság rohamát.

Azóta pisztolyos milicista strázsál zord arccal a kenyérosztásra váró asszonyok, eladó lányok és meglehetősen idős korú atyafiak sora mellett.

Van köztük néhány kiskamasz is. Egyikük viszonylag jó helyen, a sor közepe táján áll, markában a napi jussként magas hivatalokban megszabott két kenyér ára.

A bolt ajtajának egyik szárnya nyitva, de belépni tilos, egyébként lehetetlen: keresztben elhelyezett asztal állja el az utat. Mögötte Boltos Bözsi és alkalmi segédje, egy fiatalasszony a rokonságból. Bözsi a kettesével keze ügyébe rakott kenyereket odatolja a vevő elé, a fizetendő harminc kopejkát pedig belepottyantja egy cipősdobozba.

Az első és az utána következő vevők mellükhöz szorítják a járandóságukat, aláéreszkednek a magas lépcsőn, és csak akkor rakják táskájukba a kenyeret.

A többiek morgolódás nélkül, a fél vállával az ajtófelet támasztó milicista miatt fegyelmezetten várnak a sorukra.

Fogy a sor, de a kenyér odabent gyorsabban. Mikor a kiskamasz előtt már csak néhány asszony áll, Boltos Bözsi az asztalon áthajolva, közönyös hangon bejelenti:

– Tíz darab maradt.

Ennyi elég, hogy mindenki megértse: ötnek még jut, a többiek hoppon maradnak.

Csakhogy ebbe nem lehet belenyugodni. A milicistával már senki nem törődik, csapkodnak a szemrehányások:

– Másfél órája várok, és most üres táskával menjek haza?! Mit mondok az uramnak, mit teszek holnap reggel a tarisznyájába?!

– Na és a pulya? Mit adjak a kezükbe, ha kenyeret kérnek?!

– Miért nem hoznak eleget?!

Szó szót követ, a szavak sokasága haragot lobbant. Mindenki részesülni akar abból a tíz kenyérből. Nincs szomszéd, nincs rokon: a tömeg felbolydul, nekiiramodik az ajtónak.

A milicista idegen nyelven ordítózik, visszafelé parancsolja nyomakodókat, de az asszonynépből álló túlerő elsodorja, letaszítja a lépcső tetejéről. A szégyentől pironkodva értetlenkedik egy sort, aztán határozott mozdulattal a pisztolyért nyúl, gyors egymásutánban kétszer a levegőbe lő.

Az asszonyok felsikoltanak, mozdulatlaná dermednek a félelemtől. A falnak szorított kamasz eszméletét veszti, elernyed markából kihull az aprópénz, szájalmasan csörren a betonon. A mögötte álló asszony kissé hátrább húzódik, de a fiú nem érzékeli a prés lazulását: oldalvást dől, s mielőtt az asszony kinyújtott keze megakadályozná, lezuhan a lépcső mellett árválkodó hitvány virágok közé.

A döbbenetből felocsúdva többen feljajdulnak:

– Istenem! Meghalt?

A milicista, felemelt kezében a pisztollyal, tanácstalanul ácsorog.

Két asszony odasiet, hátára fordítják a gyermeket, kiemelik a bokrok közül. Mellének masszírozásával, fejének rázogatóásával életet lehelnek bele.

Mikor kinyitja a szemét és értetlenkedve rábámul a fölėje hajló arcokra, buzgón hálálkodnak a jó Istennek.

Boltos Bözsi tenyere az utolsó két kenyéren. Megvárja, amíg a fiú fel-tápáskodik, akkor odahívja, kezébe nyomja mind a kettőt.

Nem tiltakozik senki. Az elgurult kopejkákat keresik.

3

Lyukasóra. Huszonhárom nyolcadikos zsvajától hangos az osztály-terem.

A lányok izgatottan kipirult arccal csivitelve tárgyalják a nemrég látott szerelmesfilm epizódjait, a fiúk egymás szavába vágva délutáni csíkászatot terveznek a falu határában kanyargó patakon.

A huszonnegyedik, egy mackóruhás fiú némán ül a helyén. Előtte Verne Gyula egyik izgalmas regénye, abban igyekszik elmélyülni. Nem igazán sikerül, zavarja a lárma. Pecekig tűr, de amikor viháncoló társai jó arasszal odább tasztják a paddal együtt, megdühödve rájuk ordít:

– Mi az istennyila ütött belétek? Nem tudtok megülni a segítéken?!

Abban a pillanatban nyílik az ajtó, belép egy fiatal tanítónő.

Egyetlen pillanat alatt mindenki a helyére rebben, elcsendesül. A tanítónő az ajtónál marad, int a mackóruhásnak:

– Gyere csak ki a folyosóra!

A fiú engedelmeskedik. Homályos a folyosó, de jól látja a tanítónő arcát eltorzító, a hangjában is munkáló indulatot.

– Mit képzelsz magadról? Te akarsz csendet-rendet parancsolni, aki trágáran és a leghangosabban kiabálsz?!

A fiú szemrebbenés nélkül állja a vádoló tekintetet. Magyarázkodni akar, de nincs rá ideje: a tanítónő teljes erőből arcul üti.

A tudat, hogy nem ő érdemelte, dühöt lobbant: megtorolni a sérelmet. A tanítónő legfeljebb pár évvel idősebb nála, könnyűszerrel leteríthetné.

Nem teszi. Az arcán égő fájdalmat próbálja tapintással csillapítani, szeméből kibuggyannak a könnyek.

4

Este hatkor üstbe zúdul az utolsó tál frissen kimagolt szilva. Az asszonyok szétszélednek, hogy otthoni dolgaik elvégzése után, a késő esti és éjszakai órákban visszajöjjenek kavarni a fortyogó ciberét. A háziasszony is a konyhába megy, vacsorát készít a családnak.

Az üst körül fiatal lányok és fiúk. Amíg egyikük a kavarfát forgatja, a többiek játszanak.

Cserépdarabban a földre rajzolt körben tizenéves fiúcska áll pironkodva. Biztatják:

– Na, mondd, amit kell!

A kamasz először áll a körben. Bátorságából nem futja harsány kiáltásra, csak motyogni képes:

– Kútba estem...

– Na végre! – rikkant jókedvűen a Bíró szerepét játszó göndör hajú fiú.

– Ki húzzon ki??

A fiú tekintete szégyellősen repdes arcról arcra, a lányok kihívóan, magukat kellettően mosolyognak. Mind az öt a saját nevét szeretné hallani, a fiú azonban hallgat. Pillantása a kavarfát mozgató hatodik lányra esik, aki három osztállyal idősebb a bakfisoknál, szintén odafigyel, de nem mosolyog. Őt választja:

– Irma. Ő húzzon ki!

A Bíró azonnal intézkedik:

– Sári! Vedd át a kavarfát Irmától!

A megszólított lány méltatlankodik:

– De hát Irma nem is játszik!

– Váltsd fel, vagy kizárlak a játékból!

Sári átveszi a kavarfát.

Irma nem igazán szép arcú lány, ráadásul sántít. Emiatt néznek túl rajta a nagyfiúk, pedig egyébként szemrevaló teremtés. Ahogy közeledik, egész lényéből kedvesség árad, és most már mosolyog is.

Amikor belép a körbe, a fiú lélegzete elakad, szívverése felgyorsul.

Irma tenyere megérinti az arcot, ajka a picit szétnyílt száját. A fiú térdét megremegteti az ismeretlen öröm érzése, majdhogynem nyöszörög tőle. Mikor a lány keze lassú mozdulattal alászáll és összefonódik a nyaka mögött, puha ajka pedig szelíd erőszakkal összeforr az övével, mintha kiesne a valóságból: behuny szemmel ringatózik egy csodálatos másvilág édes hullámain.

A Bíró megelégteli a jelenetet:

– Gergő, ki a körből! Irma, folytasd a játékot!

A lány leereszti a kezét, a fiú kilép a körből. Kelletlenül somfordál a többiekhez, szédelegve áll a sor végén. Amint magához tér a kábulatból, tudatában dörömbölni kezd a gondolat: Sárinak igaza volt – Irma nem játszott...

5

Kisvárosi korzó. A tömeg önmaga lényegéhez híuen nyüzsög, lót-fut a szélrózsa minden irányában.

A kirakatokat kevesen mustrálják. Az illatszerbolt közszemlére tett kínálatát égőpiros ruhájú tini lány, egyedül. Ujját az üvegen huzigálva csillogó szemmel fürkészi a pazar csomagolásban rejlő portékák árcéduláit. Egy arcfestékes tubushoz és régóta áhított ajakrúzshoz többször visszatér, azokat választja. Belép az üzletbe.

Idekint változatlanul hullámzik a tömeg, senki sem figyel a buszmegálló felől szinte futva érkező fejkendős asszonyra, aki kétségbeesetten összevissza repdeső tekintettel keres valakit. A korzóra érve megáll, kifújja magát, aztán kérdezősködni kezd:

– Nem látták a lányomat? Piros ruhát visel, a haja szőke...

A járókelők többsége közönyösen vagy kapásból nemet intve tovább megy.

Az asszony tanácstalanul, feldúlt arccal téblábol, majd elindul. Reménykedik, hogy a piac bejáratáig nyújtózó korzón előbb-utóbb megtalálja, akit keres.

Amint az illatszerbolt elé érkezik, a piros ruhás lány épp kilép az utcára, majdhogynem összeütköznek.

– Hát itt vagy, te anyaszomorító?!

Az asszony megragadja a lány haját, ráncigálja.

– Kitépem egy szálig, te semmirekellő! – Mert nem érdemelsz mást!

A lány jajgat, de az asszony egy pillanatra sem engedi el a haját.

Páran megállnak mellettük, értetlenkednek.

– Mi történt?

– Mit csinált ez a lány, hogy így bánik vele?

– Nem szégyelli magát?

Az asszony artikulátlan hangon felüvölt:

– Hogy én szégyelljem magamat? Szégyellje magát ő!

Szabad kezével beletúr a lány táskájába, kiemeli az arcfestéket és a rúzs.

– Látják?! Pirosító és szájfesték! Tizenöt éves sincs, és ez, ezek kellenek neki. Mint a kurváknak...

Maga felé fordítja, felemeli a lány fejét, egészen közelről az arcába rikácsol:

– Te is az akarsz lenni, cafka?!

Újra a járókelők felé fordul, magyarázólag mondja:

– Rádadásul ellopta az összes pénzemet, azzal szökött be a városba...

Most tessék megmondani, ki szégyelli magát?!

Az értetlenkedőket meglepi a fejlemény, fejszóvalva álldogálnak, aztán a dolgukra mennek. Egy feltűnően jól öltözött fiatalember még marad, megkérdezi:

– Az összes pénzt? Mennyit?

– Nyolcvan rubelt! – vágja rá az asszony. – Kimondani is sok, nem hogy megkeresni a mai világban!

A fiatalember csúfondárosan elhúzza a száját.

– Nyolcvan? Az semmi!

Az asszony szája egy pillanatra tátva marad a csodálkozástól. Utána felháborodottan ráivall a fiatalemberre:

– Lehet, hogy magának semmi, de nekünk egy hónapig ennyiből kell megélni! A pirosítót és a szájfestéket pedig nem ehetjük meg!

A fiatalembert nem érdekli az indoklás. Elfordul, megvetően legyint, és ruganyos léptekkel továbbmegy. Az ujjával pörgetett karikára fűzött slussz-kulcs és díszes fémlapocska összeütődve meg-megcsörren, akár az aprópénz.

6

A kényszerűen kolhoztaggá avanszált kaszás atyafiak, markolók és kéveköők befejezték a nagy munkát: hatalmas asztagokba rakva a learatott termés, cséplőgépre vár.

Traktor vontatja kiszemelt helyére az öreg monstrumot. A gépész megolajozza a csapágyakat, felrakja a hajtószíjat, ellenőrzi a beállítás pontosságát. A traktoros megfelelő fordulatszámra kapcsol, az alkalmi cséplőbanda tagjai elfoglalják a helyüket. Megkezdődik a cséplés.

Hátul, a töreklyukban két suhanc nyeli a port. Egyikük az átlagosnál kissé alacsonyabb termetű, vasgyúró formájú, a másik meglehetősen sovány legényke. Szegény családok sarjai, zokszó nélkül hordják a töreket egy idősebb férfi keze alá, aki takaros, hosszan elnyúló kazlat rak belőle.

Augusztus van, izzadságtól és rárakódó portól lucskos bőrüket átkozottul perzseli a nap. Amíg a láda megtelik, rájárnak a vizesdézsára, leöblítik magukról a koszt, meg-meghúzzák a kazal árnyékába dugott korsót.

A harmadik, makulátlanul tiszta öltözetben a cséplőgép mellett lófráló suhancnak jó dolga van: ő az ellenőr. Szemmel tartja a zsákokba csurgó terményt, a mázsálást, kockás füzetbe feljegyzi az eredményt. Két mázsálást közt tulajdonképpen unatkozik. Megteheti: a nagyhatalmú brigádvezető fia.

Mikor a másik két fiút már sokadszor látja a dézsánál, széles jókedvében rájuk szól:

– Mi van? Vízilovak lettetek? Lassan kipancsoljátok az egész vizet!

Irigységgel és megvetéssel vesszőző tekintet a válasz, sérti felettébb kényes önérzetét. Közelebb megy, kioktatóan hadarja:

– Mit bámultok rám? Irigyeltek, ugye? Hát persze! Mert nem tudjátok, hogy mindenkinek érdeme és képessége szerinti munka dukál. Ti csak a töreklyukba való vagytok, ott a gyógyások is boldogulnak, az én munkámhoz pedig ész kell!

Ezt már nem lehet szó nélkül hagyni. A soványabb suhanc bátrabb, visszaszól:

– Neked, eszed? Sose lesz, azt nem tud lopni az apád. Brigadéros is azért lett, mert az elnök seggét nyalja!

A langaléta, finom ruhás főnökcsemete hirtelenjében se köpni, se nyelni nem tud, csak a szeme mered. Aztán szitkozódva nekiiramodik, móresre tanítani a két szemtelent.

A suhancok összenéznek, szó nélkül elértik egymás gondolatát.

Mikor a finomruhás kölyök odaér, és szitkozódva lökdösni kezdi őket, egyszerre cselekszenek: kétfelől megragadva belegyömöszölik a dézsába.

A vasgyúró egykedvűen kérdezi:

– Na. Milyen érzés vízilónak lenni?

CSEH SÁNDOR

AKÁCFÁK ALATT (6)

Szürke, borongós napra esett szeptember elseje, amelytől kezdve, a Laci szempontjából nézve beköszöntött az iskolai megpróbáltatások időszaka. Még a nap is elbújik ilyenkor! Jól teszi, én is azt tenném legszívesebben – elmélkedett magában, miközben beültették a zöldszínű iskolapadba, mégpedig az első sorba, hogy szem előtt legyen. S mindennek tetejében egy lány mellé! Az igaz, hogy Elza volt az osztályban a legszebb kislány, de hát mégiscsak egy lány! Izgatottan forogtak jobbra-balra a kopaszra nyírt fiúk és copfos lányok, ismerkedtek az új helyzettel. Laci hamar feltalálta magát, és már meg is húzta Elza copfjában a piros szalagot, ami kibomlott. Amikor megszólalt a csengő, Laci nagy meglepetésére az osztályba apja lépett be. Megállott az asztal előtt, szigorú tekintetét végigjártatta az elsősökön, majd kiszámított, határozott mozdulatokkal letette a naplót az asztalra, s a széket hátrahúzza leült. Elővette tokjából a szemüvegét, rálehelte és a zsebkendőjével gyorsan megtörölte, aztán újból megismételte ezt a műveletet már lassabban, miközben enyhe mosoly jelent meg a szája szélén, annak tudatában, hogy a feszült csendben minden gyerekszem őt figyeli. Amikor mély hangján megszólalt, hirtelen bezárultak a félig nyitott ajkak, Laci pedig elkapott egy legyet.

– Na, gyerekek! Én foglak benneteket tanítani, vagyis az első osztályt.

Engem Ludvig Alekszandrovicsnak kell szólítani az iskolában, ez a szabály. Most pedig olvasom a neveket, akit szólítok, álljon fel. A pulyák nevüket hallva félénken felemelkedtek a padokból, a tanító pedig igyekezett megjegyezni az eddig még ismeretlen arcokat. A mai naptól kezdve, – folytatta Ludvig Alekszandrovics, az iskola első osztályos tanulói vagytok. A tanítók szava itt törvény. Először is megkövetelem a fegyelmet. A padokban egyenes derékkel üljete. Az iskolában nem elkésve, tisztán, rendes öltözetben jelenjete meg, és végül megkövetelem a szorgalmas tanulást. Most pedig tegyjete ki a kezeteke a padokra, lássuk, kinek kell keze mosni.

A szülők odafigyeltek, mindenkinek tiszta volt a keze, nyaka, füle, de ahogy a tanító mondta, a körmöket inkább karmoknak lehetett nevezni.

– A karmokat holnapra le kell vágni – rendelkezett –, és kefével kimosni.

Na, fuccs a gombozásra való körmöknek – sóhajtott szomorúan Laci, s ahogy összenézett a felvégi cimboráival, az ő arcukon is elégedetlenség

tüköröződött. A felvégi bandából még négyen kerültek vele egy osztályba: Pityu, Feri, Guszti és Fonosz. Velük is kitoltak, lányokat ültettek melléjük szelídítés céljából. Végre-valahára megszólalt az utolsó óra végét jelző csengő, és az iskolások hazamehettek. Lacinak meg kellett várnia az apját.

– Na, fiam, hogy tetszik az iskola? – kérdezte tőle útközben.

– Az iskola tetszik – felelte –, mert a lépcső korlátján nagyon jól lehet lefelé csúszni, az emeleti ablakokból meg lehet papírrepülőgépeket dobálni, a szünetben futballozni, csak az nem tetszik, amit itt csinálni kell, meg hogy sokáig kell egy helyben ülni. Nem lehetne rövidebb órákat csinálni?

– Milyen rövideket szeretnél? – mosolygott az apja.

– Hát úgy ni! Tíz perc tanulás, húsz perc szünet.

– Igen? Te aztán értenéd a csíziót, jómadár! Hát tudd meg, iskolába nem játszani, hanem tanulni járunk. Most már kötelességeid lesznek, és ha nem fogsz engedelmeskedni, hátrakötöm a sarkadat.

Laci meghökkent ettől a szótól. Milyen lehet az a sarok-hátrakötés? Ez valami új kínzás lehet már megint. Eddig még hál' istennek nem volt hozzá szerencséje, de hátha nem is lesz! A kesztyűbe dudálásról már tudja, hogy az rossz, akkor ez sem lehet jó. Nem akarta tovább firtatni a dolgot, inkább megkérdezte:

– Én most már Ludvig Alekszandrovicznak hívjalak mindig?

– Azt már nem! – felelte az apja. Te az osztályban ne szólíts inkább seho-
gyan sem! Ha beszélni akarsz, nyújtsd fel a kezed, jelentkezz. Az osztályban oroszul kell köszönnötök, de ez téged ne zavarjon, nem változott semmi sem.

A hónap vége felé, a faluban furcsa dolgok történtek. Több ház előtt jó nagy területen, napraforgó mag volt kiterítve a földre, s emiatt elég szokatlannak nézett ki a soralja. A derült égből a szeptemberi nap még ugyancsak lövellte forró sugarait. Az emberek gereblyével mozgatták a terményt, hogy estig kiszáradjon. Sokan megtették volna ezt az udvarukon is, de hát a hagyományt nem volt ildomos megszegni, az ilyesmiért könnyen a „falu szájára” kerülhet az ember. A termést be kellett mutatni a járókelőknek, azaz „mustráltatni”. Aki csak elment a szétterített napraforgómag sötét foltjai mellett, lehajolt, vett belőle egy fél marékkal, megkóstolta, s azt illendő volt megdicsérni.

– Jó magod van, Irén!

– Jó, hál' istennek!

Persze voltak szélsőséges esetek is, az ilyenekről a Dugó-félék gondoskodtak. A felvégi jómadarak az egyik lócánál tartották a szokásos összejvetelüket, s persze mindenki magolt. Szóba került, vajon a legközelebbi

teríték gazdája, Irén néni meddig lesz képes túrni a pimasz kóstolgatás? Dugót jelölték ki próba-embernek, aki szívesen hajlott a feladatra. Dugó felvett egy marék napraforgót és megdicsérte.

– Jó magja van, Irén néném!

– Jó – válaszolt ő.

Néhány perc múlva ismét lehajolt s belemarkolt.

– Jó magja van, Irén néném!

– Jó hát! – válaszolt Irén néném kissé hangosabban.

Dugó nemsokára ismét ment, és markolt.

– Jó magja van, Irén néném!

– Hányszor fogod még ezt elmondani? – kérdezte az öregasszony mérgesen.

De Dugó könnyörtelen volt, és még egyszer odament.

– Jó magja van, Irén néném!

Irén nénémnek elege lett a tréfából.

– Nem vagyok én siket! Ha jó, hát jó! Ha éhes vagy, adok egy karéj kenyeret, de ha még egyszer magért jössz, a fejedbe állítom a gereblyét!

A bandának tetszett a móka, mindegyiknek a füléig ért a szája a vigorgástól. Estére, mielőtt megjött volna a legelőről a csorda, mindenki felseperte a földről a jó száraz étolajnak valót, majd jó magasra emelve egyik vedérből lassan a másikba töltve kihalolták a szélben, és zsákokba rakták.

Az őszi betakarítások lázas tennivalói közepette, az egészen kis gyerekek is csodálatos dolgoknak, élményeknek lehettek a részesei. Örömet okozott nekik, ha feladatot kaptak egy kis munka elvégzésére. A napraforgó pogácsából a magok bottal való kiverése vajon kinek ne tetszett volna! A száraz paszulyhüvelyekből a termést szintén botokkal kellett kiverni, és ami minden pulyának tetszett – az a tengerihántás volt. Fent a cső hegyénél kezdve, a gallérjánál fogva lehúzni róla a zöld kabátot, körös-körül és amikor elötűnnek a csillogó, sárgás-vöröses szemek, megcsodálni, megtapogatni a magvakkal sűrűn tömött párhuzamos sorokat, s közben érezni a csuhéj friss illatát. Játékokból nagyon kevés volt a választék, s a városba kellett értük menni. Nem sok gyerek jutott bolti játékokhoz, már a szegénység miatt sem. Ilyenkor aztán ősszel, sok-sok tengericsőből készített hajás baba „született” a faluban. A két gumóval összenőtt krumpliból meg csak négy lábat és farkat kellett szűrni gyufaszálakból, és máris ugattak, rögögtek, vagy bögtek a különböző állatkák. A többől lámpások, a répából fogak, s a kukoricaszárból egy kis ügyességgel hegedük is készültek. Ezek voltak az őszi gyerekhangszerek és éppen olyan örömet okoztak a falusi lurkóknak, mint tavasszal a fűzfásipok.

A farkaskutyák kitartóan úzték, kergették Lacit. Már majdnem elkapták, amikor eszébe jutott, hogy ő repülni is tud. Ekkor libává változott. Amikor a templomtorny bádoggömbjének ütközött, már kismalac lett belőle. A kutyák farkasokká változtak és egymás hátra álltak. Legalól Nyálas Béla, a kecskepásztor tartotta őket és vonított: „u-úúú, u-úúúúú!”. Laci elfelejtette, mit kell ilyenkor kiáltani a kismalacnak, a vezérfarkas pedig már elérte és marásra tátotta félelmetes pofáját.

Hát persze, a fiú a vacsoránál egy kicsit többet fogyasztott a lecsóból, vagy ahogy azt Badalóban hívták – „szatyorás”-ból. Zavaros álmából egy erős kopogás riasztotta fel. Vasárnap reggel volt, nem kelt korán a család, ágyban voltak.

– Szabad! – kiáltotta az apja.

A hálószoba ajtaján Elek lépett be nagy hévvel, jobb kezében a hátsó lábainál fogva egy szép vörös rókát csüngtetett a magasba emelve. Mindenki kerekre nyitotta a szemét.

– Nézzék má’! – újságotla Elek. Meghallottam, hogy nagyon ugatnak a kutyák. Kiszaladok, hát látom, hogy a Domcsi meg még két kutya nekiszorította a drótkerítésnek ezt a rókát, la! Majdnem szétszaggatták má’, amikor elvettem tőlük. Esse fog mán tyúkot lopni! – nevetett, és diadalmasan végigjáratta a szemét a szép bundán. De van nekem egy másik dögöm is. Hajnalban megszületett az ötödik fiam. Kálmány lesz a neve, mint a nagyapjának. Jányt vártunk, igaz, de hát így akarta a Teremtő. Bódog vagyok tanító úr, nem is tudja, milyen bódog! Na, hát má’ bocsánat, hogy zavarkodtam, mondta a bódog ember, és mielőtt valaki megszólalt volna, gyorsan bezárta az ajtót maga után.

Miután Laci végre megértette, hogy az iskolába járást, bár minden porcikája tiltakozott ellene, nem lehet kivédeni, beletörődve kezdte lassan elfogadni. Egyet azonban nagyon nehezen szokott meg – odafigyelni az órákon. Szemei az ablakra, vagy az iskolapad egy pontjára szegeződtek, és képzelete messze szárnyalt. Egy olyan álmvilágba, ahol örökös a nyár, mindennapos a derű, a gondtalanság, a játék, a kaland. Tágas, zöld fűvel benőtt térségekről álmodozott, ahol a jó széllel talán még fel is lehet emelkedni és repülni a magasban, mint az utcai libák, lenézni a piros cseréptetős házakra, bekukkantani a kéményekbe, tréfából megdobálni valakit vagy valamit, és megnézni az eddig még sosem látott Tiszát.

Volt egy terem az iskolában, ahová semmi kincsért be nem tette volna a lábát. Egy alkalommal az anyja, a „tanétónéasszony” megmutatta neki a bioló-

giai szertárat. Amit ott látott, borzalommal töltötte el. Kitömött üvegszemű állatok, róka, mókus, hörcsög, fácán, bagoly és még mindenféle ismeretlen emlősök és madarak halottasháza volt szerinte ez a hely. Megfogadta: mind-egy, hová megy vagy viszik, de a rettegett kabinetbe soha többé be nem lép.

Ludvig Alekszandrovcics szigorú tanítónak bizonyult. A tanulási előmenetelen kívül, nagy figyelmet fordított a rendre, tisztaságra is. Félelmetes villogó szemüvege mögül és fölötte, mindent észrevett, s az osztályban katonás fegyelem uralkodott. A tanítóknak meg volt engedve a fizikai fenytés. A büntetés eszközei a vessző, a vonalzó elmaradhatatlan tartozékai voltak a tanító asztalának. A tenyereseken és körmösökön kívül, Ludvig Alekszandrovcics mestere volt a táblatörő szivacs célba dobásának is. Természeténél fogva azonban gyakran megengedte a tréfás, mulatságos perceket is. A tanító a már megtanult, nagy finomrajzolatú betűkből szavakat írt fel a táblára. Az „e” betűt az előző napon vette át az osztály, s most ismételni kellett a betűk összeolvasását. A nagy, szuggeráló szemű Jolánka ekkorára megkapta a saját „sorajai” gúnynevét, a Dülledtszeműt, s a tanító most épp ezt a Jolánkát hívta a táblához.

– Gyere csak kislányom – szólt Ludvig Alekszandrovcics –, olvasd el nekünk ezt a betűt.

De Jolánka inkább a padlót nézte, mint a táblát, és hallgatott. A tanító elmosolyodott. Az „e” betűnek szemet és bajuszkát rajzolt.

– Van egy ilyen kis állat, amelyiknek a neve ezzel a betűvel kezdődik. Melyik lesz az? Ugye tudod? – biztatta bátorságra a kislányt.

Jolánka gondolkodott, de ijedtében nem jutott eszébe semmi. Az osztály súgott jó hangosan: egér! egér! Jolánka, sajnos még mindig nem értette, hogy kerül ide egy egér! Minek súgnak neki holmi egeret, inkább azt súgnák, milyen ez a betű. Ludvig Alekszandrovcics a móka kedvéért most lerajzolt egy egeret, nagy bajuszkával és farkincával.

– Na, mondd meg kislányom, hogy hívják ezt az állatkát? Cincog is.

Dülledtszemű Jolánkának felcsillantak a nagy ártatlan barna szemei.

– Kiscincogó! – kiáltott fel örömmel.

Az egész osztály, tanítóstól, a hasát fogta nevéttében. Jolánka is örült a sikerének. Feri kihasználva a lazítást, gyurmagombócot dobott az egyik lány hajába. Ludvig Alekszandrovcics résen volt, célzott, és szinte azonnal repült is a szivacs és a képen talált fiú törülgethette a nedves kréportól maszatos arcát. A megváltó csengő hangja, amely véget vetett a kínos és kevésbé kínos perceknek, a tanítóknak is parancsolt. Ez Laci életében rendkívül szerencsés és fontos tényként szerepelt.

A díszőrséget álló akácfák abban az évben is tüneményes virágözönt zúdíttak a felvégi és alvégi soraljákra. A hófehér fürtök édes illata belopta magát a lelkekbe, és mosolyra készítette a legszomorúbb embert is. Laci az első osztályon, kissé nyögve, de azért mégis átkecmergett, és hamarosan az olyannyira várt vakáció kellős közepén találta magát. Írni nem túl szépen, de olvasni folyékonyan tudott már. A betűk titkainak megfejtését határozottan megkedvelte, s mindent, ami magyarul volt írva, szeretett elolvasni. A nővéreitől örökölt meséskönyveket gyorsan kiolvasta és születésnapjára kapott egy saját könyvet is, a Szovjetunió népeinek meséit. Ezek a mesék szépek voltak, csak azt nem értette, miért mondta az apja, hogy tudnának ezek a népek sokkal több és szebb meséket is mondani, de azokat nem szabad kinyomtatni. Közben az Alvégen felépült a klub, amelyet az emberek a szokás hatalmából, továbbra is Bikaólnak hívtak. A Bikaólnak Laci érdekes feliratokat olvasott. Ezek a nagy, fehér papírszalagok vörös betűs feliratokkal a falra voltak szegezve hol függőlegesen, hol pedig vízszintesen. Ilyenek voltak köztük: „Húsban, tejben, vajban utolérjük Amerikát!”, „A vallás ópium a népnek!” Ezeket Laci hiába olvasta el egyszer-kétszer, mégsem értette, mit olvasott. Gondolta, hátha a túlsó oldalán van a magyarázat, fel is emelte a libegős szélüket, de ott nem volt semmi sem. Voltak ilyenek is a plakátok között: „A szocializmust építő szovjet nép mai nemzedéke már a kommunizmusban fog élni!”, „Éljen a szovjet nép és a baráti országokkal kötött szövetség!” Értette vagy nem ezeket, mindenestre jól megtanulta őket, és még azt is tudta, hogy mely falakat milyen „igék” díszítenek. Volt egy kedvence is: „Lenin örökké él!”

Őszre fordult az idő, és sajnos ismét megkezdődött Laci számára az iskolai gályázás. A házi feladatai egyre sokasodtak. Az egyik ilyen tanulástól elcsigázott esti pihenés idején, a rádió rendkívüli műsort sugárzott. A figyelemfelkelítő, izgatott hangok nem mindennapi eseményekről tájékoztatták a hallgatót: „Itt a Szabad Európa rádiója beszél! Veszélyben a magyar forradalom!” A tanító úr próbált bővebb információkat szerezni, de nagyon rossz volt az adás. Rákapcsoltak a muszkik – morgott magában. Visszafojtott lélegzettel már figyelte az egész család. „Zsú-zsú” – egyetlen morajba fűlt az adás, és aztán hangfoszlányok: „... taink harcban állnak... segítsetek, segítsetek...!” Nagy Imrének hívták azt az embert, aki beszélt – tudta meg Laci az apjától.

Derült volt a reggel. A töltés felől fúvó friss tavaszi szellő táncra kérte az ágaikon várakozó őszi faleveleket. A kerítés előtti lócánál a tanító úr és Elek halkán tárgyalták az eseményeket, s a Vén Bajuszon kívül csatlakozott még

hozzájuk néhány szomszéd is. Laci és társai szinte a felnőttek szájáról olvasták le, miről folyik az élénk beszélgetés. És akkor váratlanul – bumm! – hallatszott távolról, Magyarország felől. Lúnek! – állapította meg valaki. Kis szünet után ismétlődött a dörrenés, majd egymás után még kétszer.

– Ágyúznak! – mondta a tanító úr. Innen, valahonnan közelről.

– Vagy pedig tank is lehet – vélekedett Elek.

– Elég baj a, ha lúnek, nehogy megégentelen háború legyen, la! – sóhajtott fel Vén Bajusz.

A tanító úr legyintett.

– Itt nem lesz semmi. A mi nevünk hallgass. Ha ők Nyugatról nem kapnak segítséget – bár kétlem, hogy bele mernének ugrani, ez nagy rizikóval járna –, akkor veszítenek, de a tenni akarásuk, a harcuk, akkor sem lesz hasztalan. A történelem örökké változik – ez törvényszerű. Annyi bizonyos, ezekről a napokról még sokat fognak beszélni. De ezekben a napokban sokkal erősebben munkálkodtak a szovjet zavaróállomások.

Amíg Budapesten íródott a történelem, a magyar rádió vagy zenét, vagy semmit sem sugárzott. Minél jobban hallgatott, annál többet mondott. Később már csak a Nagy Imre és a Mindszenti ügyéről lehetett hallani, de azt is inkább a nyugati rádiókban. A Kopera előtt, a besúgóktól óvakodva, még jó ideig téma volt a forradalom.

A Nagy Nyárfa közben hárommal gyarapította évgyűrűit. Ezek az évgyűrűk szélesek, egészségesek voltak. A kedvező időjárás bő termést biztosított az utóbbi években. A Tisza rendszerint kilépett a medréből, ám ezek az áradások veszélytelenek voltak. Inkább áldásosnak lehetett mondani, mert iszappal trágyázták a termőföldeket és friss vizet, sok halat hoztak a Kis Tiszának. A faóriáson jól látható sárgás iszapcsíkok maradt, hogy a levonuló árvíz szintjére emlékeztessen, s ezen kívül sajnos már tavasz óta, mélyen levert nagy boronaszögek csúfították függőlegesen a törzsét. A fa lecsurgó nedve és az esővíz hosszú rozsdacsíkokat festett minden egyes sebhely alá. Az érzékeny lelkűek önkéntelenül a keresztre feszített Jézushoz hasonlították ezt a megkínzott nyárfát. A fa is megbocsát a gonoszoknak, mint a názáreti – mondták, s az évek során benövi, testébe fogadja a vaskampókat. Laci egyedül ült a sárga leveleit már sűrűn hullató fa tövében, és rajzolt. A ceruzavonásokat gyakran kiradírozta, de azért célratorően készült a tájkép. A kép központjában a Nagy Nyárfa állott, mellé a sásos és fűzfabokros Kis Tiszát rajzolta a felugró hallal, a halat elkapó sirállyal, és ott volt még a felszántat-

lan búzaföld tarlója, a magas, szinte hegynek tűnő töltéssel. Saját magát is szerette volna odarajzolni, de ez meghaladta képességeit. Giccs volt ez a javából, ismerte már ennek a szónak a jelentését, de hát legalább nem hazudott, ott volt minden a rajzon fehéren feketén, amit a szem láthatott. A rajzfüzete lapjai közé egy kockás füzetlap volt elrejtve, s azon egy tollal, ceruzával, sőt színes ceruzával is írt, sűrűn javítgatott, befejezetlen vers volt olvasható. Minden jel arra mutatott, hogy a költemény már régóta készül, de a „költő” nem sieti el. A versszakok között voltak ilyenek:

„A testén sötét gyászszalagot húzott a fájdalom
Énbennem érte az őszinte szájalom
Messzire ellát a távoli határra
Rám pedig úgy néz, mint apa a fiára.”

A címe a „Nagy Nyárfa” volt. Az ötödik osztályba lépve írt pár verset. Ezek többnyire humoros vagy gúnyversek voltak. Olvashatták és hallhatták mások is, de ezt az egyet, amelyet nyárfáról írt, soha senkinek nem mutatta meg, mégpedig valami furcsa, a lelkében fészkelő ok miatt, amelyet ő maga sem értett.

Úgy belemerült a rajzolásba, hogy egészen váratlanul megszólalt valaki a háta mögött:

– Hát te meg mit csinálsz itt?

Pali volt az, labdával a hóna alatt, Fonosz és Dugó állt mellette.

– Má’ mióta keresünk! – nem vót ki a csapat, legalább egy kapura lehetett vóna játszani – méltatlankodott Fonosz.

Pali elkérte a rajzot.

– Hadd néim má, mi lesz e? Emmeg gólya? – mutatott a madárra.

– Nem gólya, sirály – mondta Laci.

– Hát pedéglen szebb lett vóna egy gólya, vagy inkább vadliba, amit a vadász lú lefele. A víz partján meg lett vóna egy szarvas, a másik ódalon meg egy vaddisznó.

Laci nem akart mondani semmit, de kiszaladt a száján, s ezt meg is bánta:

– A vízbe meg téged kellett volna odarajzolni, amikor pocsolás vagy, mint egy malac!

Pali megsértődött, és szótlánul visszaadta a rajzot. Egy darabig csend volt. Aztán Dugó sóhajtva felnézett a fára.

– Nem azért mondom, de jó vóna felmászni a hegyibe azt mondom, ha má itt vagynak a kampók!

– Akkor próbáld meg – mondta Fonosz.

Dugó feljutott a törzsön négy méter magasan, ameddig a kampók meredeztek, aztán lenézett.

– Nem azért mondom, de azt mondom, magas e még nekünk! Most má' kúszni kéne, de magamba nem merek. Szédülök.

– Akkor meg gyere le – mondta Laci. Majd ha erősebbek leszünk, én is felmászok. Azt hiszed, én nem gondoltam még erre?

Dugó lelépett a kampókról, és lihegve ismét felnézett a nyárfára.

– Olyan vagyok neki, mint egér az elefántnak. Magas e még nekünk!

– Magas – bólintott Pali.

A Nagy Nyárfa, mintha mindent hallott volna, játékosan hintázó arany-sárga leveleket hullajtott a fiúk kopasz fejére. Laci egyet becsúsztatott a rajzlapok közé.

A futballmeccsek idővel színvonalasabbá és izgalmasabbá váltak, s már nem csak a Soralján, de az iskolaudvaron is rendszeressé váltak. Ez a játék számított a szórakozás netovábbjának, a játékok fejedelmének, minden valamirevaló kamasz fiú számára. Már kialakulóban voltak az úgynevezett futball egyéniségek, akik technikás játékkal tekintélyre tettek szert nemcsak a társak, de a tanítók körében is. A hétosztályos iskola igazgatóját mindenki hú kommunistának, meggyőződéses ateistának ismerte, kinek melengető látványban volt része, ha olykor, a tanítói szoba ablakából nézte a fiúk játékát, akik szinte mindannyian vörös nyakkendő s pionírok lettek már.

– Elvtársak! – szólt a tantestülethez. Ezek a pionírok a mi reménységeink. Adjunk meg nekik minden lehetőséget, hogy a sport által erősek, egészségesek legyenek, mert nagy út áll előttük! Rájuk vár a kommunista társadalom alapjainak a lerakása.

A pionírnnyakkendő viselete kötelező volt, és nagyon praktikusnak bizonyult játék közben is. Segítségével nyakon lehetett csípni, megrántani, lerántani, vagy éppen fojtogatni is lehetett a támadó csatárokat. A futballista pionírt úgy lehetett felismerni, ha a nyakkendője úgy nézett ki, mint a kutya szájából kihúzott kapcarongy, amelyen előzőleg paprikás csirkét ebédeltek. A nyakkendő s „szerelésnek” Guszti volt a mestere. Ha lerántásos módszerrel megszerezte a labdát, ravasz módon nem rúgta, hanem megfordult, és a talpával hátrafelé kotorta. Ez volt az ő specialitása. Kiabálták is a szurkolók: Kapard ki, Guszti! És ő mindig ki is kaparta, vagy pedig bekaparta a kapuba.

Az egyik húszperces nagyszünetben lezajlott összecsapáson, amelyen Guszti sorsdöntő gölt kapart, Laci odament hozzá, és megveregette a vállát.

– Jól csináltad, te vagy a legjobb!

Ez a gratuláció nagyon a kedvére való volt Gusztinak. Az ő anyja harangozó volt a templomban, így aztán gyakran eljárt vele segédkezni a toronyba, és meg is szerette hamarosan ezt a szép mesterséget.

– Haverem vagy, Laci – mondta Guszti. Vasárnap gyere velem a toronyba, fogunk harangozni. Jössz?

Laci gondolkodott.

– Jó volna elmenni, csak egy a baj. Ha megtudják, hogy templomban voltam, apámékat elbocsátják az állásukból. A tanító fiának nem szabad oda menni.

– Ó, eridjél má! Hát nem imádkozni fogol, hanem harangozni. Nem lesz abbú semmi baj! Fel a haranghoz a pap nem jár, csak a bagoly.

– Igazad van! – örül meg Laci az okos szónak. Így már egészen más. Ha oda a bagoly is berepülhet, akkor én is minnek ne mászhatnék oda fel?

– A! – helyeselt Guszti. Akkor vasárnap az istentisztelet előtt fél órával ott legyél a cinteremben. Bújjál el egy orgonabokorban, oszt ha fütyülök, akkor gyere!

Laci egészen beleélte magát ebbe a soron következő váratlan, csábító élménybe. Most döbrent rá – hiszen ez fantasztikus lesz! Ekkora magasságban ő még sohasem volt, ott már csak a madarak röpdösnek. Elérkezett a várva várt vasárnap délelőtt. Minden tervszerűen sikerült, füttyszóra megnyílt egy orgonabokor, ahonnan kilépett Laci, majd átérezve a helyzet titkosságát, a két fiú a harangozóval, Juliska nénémmel együtt, besurrantak a templom ajtaján. Laci most volt életében másodszor templomban. Először akkor volt, amikor megkeresztelték. Bent az ablaküvegeken keresztül sejtelmes fénysugarak szűrődtek a félhomályba. Az úrasztalát frissen szedett fehér orgona és pünkösdirózsa csokrok ékesítették. Ünnepeyles mély csend honolt odabent, és ragyogott minden a tisztaságtól. Eszébe jutott a közmondás. Most értette meg, miért szegény a templom egere. Visszhangoztak a spirálisan emelkedő deszkalépcsőn a lépések kopogása, aztán az erősödő fényben Laci megpillantott egy óriási csengőt, ami a harang volt. Juliska néném megnyitotta a zsalugátereket körös-körül, hogy a harangszót az egész falu hallhassa. Még nem volt ott az ideje a műveletnek, és Laci körbenézett. Minden olyan volt, ahogyan elképzelte, de mégis sokkal szebb. A magasból láthatta a szomszédos iskola tetejét, az akácfa lombjait, a házakat, embereket és állatokat az Al- és Felvég teljes hosszában.

– Hát a nyárfa hol van? – kérdezte Gusztit.

– Ohon van, la! – mutatott Guszti a bal oldalra.

A zölden kanyargó töltés tetejére, mintha két sárga papírcsíkot ragasztottak volna, olyanoknak tetszetek a kitaposott párhuzamos ösvények. A túlsó oldalon, mint egy festményben, szabályos kör alakú koronájával ott magasodott a Nagy Nyárfa. Bár mélyebb fekvésű területről tört az ég felé, mint a templom, a csúcsa nem a haranggal, inkább a tornyon lévő csillaggal volt egyvonalban. A Guszti anyja megrántotta a kötelet. Mélyen, érceesen kondult meg a nagyharang. Egy gerlepár ijedten röppent fel a párkányról. Az utcán haladó emberek felemelték a fejüket. Aztán Guszti vette át a kötelet is komoly, összpontosított arckifejezéssel folytatta a harangozást.

– Látod? – kiabált a fülébe Lacinak. Így kell, la! Húzd meg, ereszd meg, húzd meg, ereszd meg! Aztán átadta neki a kötél végét. Úgy ment minden, mint a karikacsapás. A folytatásban már ketten harangoztak. Hát az valami csodálatos volt! Még egy utolsó kondulás, és a harang mozdulatlanságba dermedt. Lacinak eszébe jutott a szülői intelem: „Eszedbe ne jusson! El ne menj oda sohasem, mert nagy bajba sodorsz minket, az egész családot!” Lenézett az utcára, és nyomban rájött, ez az akció rosszul volt kiterelve. Elkészt! A templom előtt és bent a cinteremben, a Petőfi emléktáblán említett szent falak tövében, már gyülekeztek az emberek. Elég, ha egy-két ember meglátja őt, faluhelyen a pletyka futótűzként terjed. Vén Bajusz is azt mondja: „a nappalnak szeme, az éccakának file van”. Laci tanácstalanul nézett Gusztira.

– Na oszt akkor mi van? – szólt Guszti. Ne törődj velem! Megvárjuk, míg vége lesz az istentiszteletnek. Itt leülünk, la, a toronylépcső alján, oszt mi is meghallgassuk, ránk fér. Én is itt szoktam ülni mindig. Ha elmegy a pap, mi is hazamegyünk.

A vasárnapi igehirdetés igen fontos esemény volt a falu életében. A férfiak keményszárú csizmában, fekete priccses nadrágban, fehér ingben és kalappal a fejükön, magasra emelt fejjel és kimért léptekkel haladtak az út közepén. Kalapemeléssel, és valamivel mélyebb főhajtással köszöntötték egymást, mint hétköznapokon volt szokásos. Már a negyven évnél idősebb nők is talpig feketében, fehér zsebkendővel és zsolttárral a kezükben járultak az Úr színe elé. A férfiak és nők, akárcsak bent a templomban, már az odavezető úton is szétváltak. Egy idős házaspár azonban mindig kettesben ment. Ők – Nagyszemű Szilva és felesége, Zsófi nénye voltak. Az alacsony termetű Zsófi nénye büszkén karolta „derék” urát, aki igyekezett hosszú lépteit az asszonyéhoz igazítani. Az Alvég felől a kántor kíséretében megérkezett a magas, testes Rácz tiszteletes. Ő arról volt nevezetes, hogy szinte állandóan, legyen az esküvő vagy temetés, a pirosposztság ar-

cán mindig ott ült egy nyájas mosoly. Most is, amikor a kántor magyarázott neki valamit, úgy látszott, mintha jó vicceket hallgatna.

Megszóltak az öreg harmónium első akkordjai, és Laci fülelni kezdett. Minden új volt a számára. A különös tartalmú prédikáció, a pap által pátosszal előadott módja, az emberek viselkedése, éneke. Meglepődve látta Nagyböndőt, akit ő durva, szinte férfiasan viselkedő nőszemélyként ismert, most minden vadságát levetve, átszellemült arccal, könnyes szemekkel imádkozott és énekelte a zsoltáréneket. A Dittó Ember, aki a Vén Bajusz közelében ült, imára kulcsolt kézzel, a pap minden egyes mondata után bólintott egyet. Látta Ződ Gyepet, a csordást, aki nagyothalló volt. Száját kitévva jobbra-balra forgatta a fejét, hogy valamit megértsen. Ez egyáltalán nem hasonlított egy iskolai órához. Az egész szertartás egy nagyon furcsa álomnak tűnt Laci számára, ahol hallani lehetett a lelkek sóhajtását és érezni az Úr jelenlétét a szívekben.

JÓ, HOGY AZ ÉJJEL

JÓKAI ANNA NŐVÉREMNEK

*Jó, hogy az éjjel ilyen csendes,
jó, hogy az elme engedelmes,
nem kell szövetkeznie szesszel,
feljebbvaló annál az ember
akkor is, ha tudata csorba,
s eltorzul olykor rút vigyorba.*

*Olyan jó, hogy késik a hajnal.
Berobog aztán lángoló hajjal,
dadog a kakas, felejtí dolgát.
Hadd húzzák csak a lóbórt a szolgák,
estíg sem hozzák be ezt a hátrányt,
keressék ínszakadásig a Bárányt.*

*De jó, hogy nevünkön még a porta,
Strasbourgba járunk mégis raportra.
S mire való e Canossa-járás?
Kiújul, szaggat a fantomfájás:
Kassa. Kolozsvár. Naplemente.
Számunkra száz éve eltemetve.*

*Mások meg türelmünk fonalát mérik.
A lant idegét folyton cicerélik,
és hajtogatják: Ez az új ének.
Ettől habókos, laza a lélek,
roskad az erkölcs, bomlik a kéve.
Hiába ontatott a Bárány vére.*

*Tudom, ezt Te is így hiszed, Anna,
másként a lelkem meg is szakadna.
Tisztelgünk, s jó szóért fordulunk hozzád.*

*S már mondd: szívedet is besoroznád,
csakhogy e századot megjárjuk élve,
s jöjjön a félelem leszerelése.*

*Ne féljeteK, ha szakad a mennybolt,
vigye az ár el, ami csak szenny volt,
ne féljeteK, ha vallató tiszték
kínzó mesterek kezére visznek,
ne félj, ha hozzád mordállyal szólnak,
szökkenj talpra, ha rád számolnak.*

*Mert félelemben neveltek minket,
félve adta ránk anyánk az inget,
de már a gyermek is megtudhatja,
a rettegésnek ki volt az atyja,
szülte, dajkálta s hány a barátja.
A történelem majd kiokádja.*

ÁT-NÉZŐ

ELHIVATOTTSÁG A MINDENNAPOKBAN

(KONCZEK JÓZSEF VERSEI ELÉ)

Az itt következő két vershez egy személyes történet fűződik. Így ezúttal jobbnak láttam, ha eltekintek a szoros olvasástól, és megosztom a kedves olvasóval, hogyan is kerültek hozzám ezek a szövegek.

Koncsek József neve eddig sem volt egészen ismeretlen előttem. Jól tudtam, hogy pályája a Kilencek néven ismertté vált költői csoportosulásban indult. Ezt a csoportosulást olyan nevek fémjelzik – hogy csak hármat említsek meg hirtelenjében –, mint a nemrég elhunyt Utassy József, vagy a költőházaspár, Oláh János és Mezey Katalin. Igaz, a Kilencek tagjai közül Konczek neve meglehetősen kevésbé van jelen az irodalmi közbeszédben. Ehhez bizonyára hozzájárult a fővárosból, a budapesti pezsgésből való korai elköltözés, és persze az is, hogy viszonylag későn, csak 1984-ben jelent meg első kötete, a *Galambok, galambok a történelemben*. Én magam Ahmatova-fordításait fedeztem fel legkorábban (a műfordítás-gyűjtemény egyébként 2007-ben önálló kötetben, Lator László ajánlásával látott napvilágot: *Ahmatova ifjú arca*).

Nemrég azonban személyesen is megismerhettem a költőt. Ő szintén részt vett a Székesfehérváron ez év októberében megrendezett a „*Szerelmem – sötét verem (?)*” *A határon túli magyar irodalom napjai* elnevezésű konferencián. Először jó kedélyű, szívesen és hevesen vitázó természetű embernek gondoltam. Utóbb – miután módom volt elbeszélgetni vele – némi képp módosításra kényszerültem előzetesen kialakított véleményemet illetően. Sokkal inkább fáradtnak tűnt, mintsem vidámnak. Sérelmezte – talán joggal –, hogy előrehaladott korában sem kap elég odafigyelést a szakmától. Már-már megfordult a fejében: végleg abbahagyja a publikálást. Én körülbelül a következőt mondtam erre: egy költő nem azért ír, hogy elismert legyen, ez csupán járulékos (és nem mindig méltányos) tényező. Majd Rilke egy ifjú költőnek címzett gondolatát parafrazeáltam: azért írjon vala-

ki, mert nem tud írás nélkül élni. Másnap Konczek József írógéppel szedett és kézzel javított lapokat adott át nekem: két, eddig még sehol nem közölt vers volt rajtuk. Ezek következnek alább.

Csordás László

KONCZEK JÓZSEF

VÉN MOZDONY ASZÓD ÁLLOMÁSON

*De szép is volt, amikor az erős, büszke
négyhuszonnégyesből kiszakadt a gőz,
s a hatalmas mozdonyjósztág alatt
mint felhők, puha vatta, hóvihar
úgy kavarogtak a párák,
s tán – valami reszkető légpárnán –
siklik tovább a fák fölé,*

*de nem! Csak állt, csaholt,
fújta a gőzt,
a régi mozdony, mintha azt
dünnyögte volna, hogy „semmi az!”.*

*Erejét, erekciónját
kilövellte, s hosszan, jólesően
folyatta sokáig, korán sárgult levelek,
olajosan felfénylő gyomok,
tán még nyári fészekaljja, tollasodó csirkék,
durvára tördelt kövek, és annyi más
ott futkoshatott a kerekek alatt.*

*S állt. Állt. „Bizony, elfáradtam.”
És a fémsötéten csillogó
monstrum lassan megindult hátra felé,
s láthatóvá lett a széphomlokú állomás
vasúti tábláját fordítva olvasni.*

LISTA

*Volt nekünk lelünk, van is.
Cinizmusra neveltek volna bizonyos jóakarók.
Én inkább gombügynök lettem,
„combügynök ez!” – szóltak át fölöttem,
s nem is bántam,
hanem a bazárban
nézegettem spirituszfőzőt, attilakabátot,
jólvarrt söprűt, lóvakarót,
kommentálták ezt a jóakarók,
ültem a padon,
mondtam, „Pa'don...!”
vártam Marit,
tűnődtünk együtt,
hogyan lehetne túl a sorson,
de hogy mi nem adjuk olcsón,
azt nagyon reméltük.*

BARTHA GUSZTÁV

ÁLOMFEJTŐ 3.

Az iskolagondnoknak tíz éve eltűnt a nagyobbik lánya.

Az utcafront hullámpalából eszkábált, ki-bedőlő rozoga kerítése mögötti, alig harmincárnyi területen már koratavasszal elvégezték a területfelmérést. Nem azért, hogy a mérnök teodolitja előtt függőlegesen tartott szintezőlécekkel egy délelőttön át előre-hátra, jobbra-balra sasszézhasson a két kiségitő. Vagy hogy – a gondnok ablakából nézvést – számozott sarokcövek pötyözzék, osszák négyzetekre a sarjadó zöldbe öltözött földdarabot. Az iskolaigazgató széttárta a karját: valamit újfent kifőztek a városházán – de vajon mit?

Az iskolaépület második emeletének folyosóvégi ablaka a gondnok ablaka. Senki meg nem kérdezte még tőle – vagy nem is meri megkérdezni –, hogy mi végre álldogál napi rendszerességgel negyedórákat mindig ugyanazon kétszárnyas ablak előtt. Ha netán az óraközi szünetekben tűnik fel a folyosón kék munkaköpenyes görnyedt alakja, maguktól elcsendesednek a tantermek előtt ricsajozva várakozó nebulók; a mindig sietős léptű tanárok pedig megállnak, megállnak bizony, és félrehúzódnak az útjából. Az ablakból egy csendes mellékutcára nyílik rálátás; a járda melletti vaskerítésre; a kerítés mögött tucatnyi, tornyos felhőkig sudár jegenyefára. Szeretik a helyet; akár a mindenkori városvezetés a folyosóvégi ablak alatt elterülő földterületet. Ígérik, adnák bérleti díjért fűnek-fának, csak a városka egyetlen magyar tannyelvű középiskolájának nem.

Az ablakot nap sütheti, eső moshatja; szél verheti, hó befújhatja; reggelente a napos takarítónő szárazra törli a bepárasodott üvegeket. Mert minden tanítási nap eljön a pillanat, mikor a csöpögő csap mosdójában váratlanul csörömpölni kezd a beléejtett csavarkulcs, vagy a kétágú létra mellett, a padlón nagyot pukkanva apróra törik egy villanykörte; a kalapács megáll félúton, és a szög beveretlen marad, a falban a lyuk kifúratlan... Aki a gondnokot keresi, most ne zavarja!

Az iskolagondnoknak tíz éve, egy pénteki napon tűnt el a nagyobbik lánya. Aznap éjszaka eső esett, hajnalig dörgött és villámlott.

A lány fényképét lehozták a helyi újságok, kiragasztották kirakatokba, villanypóznákra. A milícia kifaggatta az éjszakai szórakozóhelyek alkalmazottait, taxisokat, buszsofőröket; a vasútállomás jegyeladóit és az eltű-

nés napján szolgálatot teljesítő vasúti alkalmazottakat több ízben. S míg szemtanukra vártak, a határőrség egyik egységével, kutyák segítségével átkutatták a városka fölé magasodó erdős, bozotos hegyoldalakat, a város-tól távolabb kanyargó folyó mindkét partját, a téglagyári kubikgödöröket és a temetőkerteket. Aztán a lány életkörülményei felől kezdtek érdeklődni, kihallgatták a közeli hozzátartozókat, a barátnőket, az osztályfőnököt és az osztálytársakat... Kielemzésre került a számtalan hátha és a megannyi talán, s végül... végül nem zárták le az ügyet.

Ablaküvegen át a külvilág lélekre pillantó tükör csupán. És e tükörben olykor sötét üzemek, piszkos ügyletek zajlanak. Ilyenkor a lélek felháborodni, tajtékszani, törni-zúzni szeretne. Senki nem okult a becsődölt benzinkútnyitásból, pár éve szabadtéri diszkót óhajtott nyitni valaki a félbemaradt, sorsára hagyott benzinkút helyén. És e tükörben olykor kitisztul az ég, s ilyenkor langy meleg napsugarak cirógatják az ember lelkét. Az ipse végül azzal állt el tervtől, hogy holmi csillagos ég nem konkurálhat az üveggömbökkel, füstködökkel és a színes lézerefényekkel. De e tükörben általában gyász van, nehéz bánat kapaszkodik a sudár jegenyefák ágaiba – el, ki ebből a világból! Ilyenkor a lélek sír-rí, sírdogál, pityereg egy darabig, és végül nagyot sóhajt. A kétségbeesés ellen ki mer fellebbezni?

A szűkszavú nyomozati anyagban egy tanúkkal bizonyított tény is szerepel. A keresett személyt szeptember 15-én, 16 óra tájt a nagyáruház előtti téren látták utoljára egy zöldruhás, aranyláncokkal, gyűrűkkel jócskán felékszerezett 45-50 év körüli szőke nő társaságában. Közelükben egy kb. 190 cm magas, 20 év körüli kisporolt testalkatú kopasz fiatalember várokozott, kezében az áruház reklámszatyraival. Hármásban indultak el a Delta nevű kávézó irányába, oda azonban nem tértek be. A fent nevezett két idegen személyazonossága és tartózkodási helye ismeretlen...

Nem! Éjszakára be kell zárni az ablakot, napközben zárva kell tartani az ablakot... Kidobálni az ablakon, ki minden kacatot, a falakon az árnyak a farukat riszálják. Itt mindenki kurva?! Itt mindenki kurva, a kurva anyjukat! Kis kacsá fűrűdik, fekete tóba... A vérebekeket ketrecben tartják...

Az elmeorvos áperté megmondta az iskolagondnok feleségének: férje súlyos idegösszeomlásban szenved. Négy hét kezelés után az eladdig szóltalan gondnok az álmairól kezdett mesélni. Egy nagytestű fekete kutyát emlegetett, akivel, álmában, lépésről lépésre bejárja az erdős, bozotos hegyoldalakat és a folyó mindkét partját, aztán... Aztán – biztatta az orvos, s itt a gondnok folyton sírva fakadt: alig múlt tizenhat, útlevele sincs... Az ő

kislánya nem lett kurva, se Hollandiában, se egyebütt! Nem – csitította az orvos, majd hosszasan elbeszélgettek a gondnok iskolában végzett munkájáról. Valamiképp ki kell lépni a falak közül, a múlt árnyai vészjóslóak. S a gondnok egyik reggel már nem reszketett, azzal fogadta vizitáló orvosát, hogy a kutya végleg letelepedett egy folyosóvégi ablak alá, hiába hívja, nógatja, onnan egy tapodtat sem mozdul. Álmomban – folytatta – magam is odaléptem az ablakhoz, és amint kinéztem rajta, rég tapasztalt nyugalom járt át, mennyei békesség, hogy pontos legyenek.

Reggel a gondnok korában érkezett meg az iskolába, váltott ugyan néhány szót az éjjeliőrrel, de látszott rajta, hogy sürgős dologban jár. Amint belépett a portásfülkébe, azonnal kikapcsolta a számszáras riasztót, egy pillanatra bekapcsolta az iskolacsengőt, majd magához véve kulcsosomóit már rohant tovább. A műhelyként, raktárként szolgáló szobájában sem lelta a helyét. Először levágott másfél méternyi huzalt a tekerescsóból azzal, hogy befűzi az iskolaudvar telekfelőli oldalán a megbontott drótkerítést. Aztán váratlanul eszébe jutott, hogy a konyhán alig melegít a villanytűzhely egyik plattja, ma is késni fog az ebéd. Még végig sem siklott a tekintete a raktárpolcon, már megfélekedezett a fűtőszálakat rejtő dobozról. Istenem, belefulladás a millió teendőbe! Mert... mert tegnap délután leszállították, betontalpakra állították az őrházat, helyet találtak a mobilvéécének, ráadásnak ledobáltak egy fél teherautónyi lécet, deszkát a telekre. Zsinórállásnak, zsinórpadnak nyilván, de a felismerés nem hozott a gondnok számára megnyugvást sem akkor, sem most. Pokollá lett az éjszakája. Még szerencse, hogy hosszú idő után újra megjelent rövidke álmában a nagytestű fekete kutya, de ezúttal nem az ablak alatt hasalt, mellső lábait nyalogatva eszeveszetten ugatott... Igen, de hol?

A gondnok nem emlékezett, hogy jutott fel az emeletre, alig tett pár lépést, és már az ablaka előtt állt, s ott olyasmit cselekedett, amit eleddig soha: sarkig kitérte a kétszárnyas ablakot. A nagytestű fekete kutya ott állt, ült, feküdt? az őrház bejáratánál. A kitért ablakon húzat söpört át, s port vert a gondnok a szemébe.

Félig vakon, félig önkívületben kapaszkodott az iskolaudvar drótkerítésébe. Valami olyasmit motyogott a feléje tartó őrnek, hogy a lógósok egyfolytában ki-be, neki okvetlen, muszáj befűznie. Az öreg ór miután megszemlélte a kerítésen tátongó lyukat, fordult vissza az őrházhoz.

– Magáé a kutya?

– Ki másé lenne! – válaszolt az öreg. – Segítsek?

– Mióta?

Az őr válaszképp visszalépett a kerítéshez, de lyuk helyett, ezúttal a gondnokot vette szemügyre.

– Számot tart a kutyámra, vagy mi?!

– Szép kutya! – nyelt nagyot a gondnok, majd az aszfalton heverő drótszál után nyúlt.

– Az étvágya is az – enyhült meg az öreg –, de megkeresi a betevőjét. Nélküle sehol nem lennék, nem hogy ennél a cégnél... Rendesek. Mert örködtünk mi olyan trehány, szarházi vállalkozónál, nem egynél, ahol a végén nem volt se fizetés, se köszönet. Igaz, kiskutyám?

– Saját nevelés? – törte meg csöndet a gondnok, miközben reszketve, izzadva megpróbálta szorosán egymás mellé fűzni a csípőfogóval szétmarcangolt drótkockákat.

– Cseréltem – válaszolta az őr –, aranyat ér. Csendes, szófogadó, éjszaka félpercenként el-elvakkantja magát, innen tudom, hogy nincs gond a portán. Mondom, rendes cég, ismerik a szálát a dolognak. Azt ott – s az öreg a félbemaradt benzinkút falmaradványira, gizzel-gazzal benőtt, vastagon szétrepedezett betonplaccára mutatott –, mit fél nap, holnap reggel két órán belül eltüntetik.

És ekkor az őr a fejéhez kapott. – Hogy mik vannak! – kiáltott fel. – Ha nem kérdez a kutyáról, eszembe nem jutott volna!

A gondnok körül megperdült a világ, mint testet a láb, úgy kerítette hatalmába egy semmi jót nem ígérő előérzet.

– Itt örököttem, pontosan tíz éve, a fenébe! – csapott oldalvást kezével az öreg. – Éjszakánként elátkoztam még a mennybeballagót is. Tudja, volt egy ugyanilyen kutyám, csak fehérbe, és annak az ebadta szörnyetegnek be nem állt a szája, átugatta éjszakákat. Ha meg elengedtem a láncról, uszgyi neki, jó messzire. Harmincszor, negyvenszer körbejártatta velem a területet egy éjszaka az a dög. Mert nem elég, hogy kapunak, kerítésnek hamva sem volt, a szarházik, hogy ne csak a fundamentum gödröket őrizzem, kiszállították rám a méregdrága járólapot, a fali csempét. Egyik éjszaka betelt a mérték. Isten a megmondhatója, hanyadjára jártam körbe a szakadó esőben, mikor megfogadtam, tovább egy tapodtat sem: vagy a kutyát ütöm fűbe, vagy magamat akasztom fel. Egy idő után mégiscsak kilestem az ajtónyíláson, és a telek túlsó végén egy asszonyfélélt látok kibotorkálni a sötétségből. Szőke haja, ruhájának eleje, keze és lába merő sár, aztán egy fiatalember tűnt fel mögötte, dettóra merő sárosan. Na, gondolom magamba, ezek is a földet ölelgették egymás helyett...

Az iskolagondnoknak tíz éve tűnt el a nagyobbik lánya.

LENGYEL JÁNOS

EGYEDÜL

Elment. Eltávozott a lenyugvó nappal. Sziluettje beleégett sárga mezejébe.

– Ott megy a boldogságom – gondolta a nő, olyan hangosan, hogy a mellette álló emlékmás riadtan összerezzen.

Megtette már máskor is, mint Lucky Luke az ócska western filmekben. Aztán visszajött, mert vissza kellett jönnie.

– Ezúttal nem jön vissza – mellkasában érezte a szavak súlyát, miközben a távolt kémlelte.

A fényes égitest utolsó mosolyával megvilágította az egyenetlen tájat. Míntha csak háborgó lelkének mutatna követendő példát. De nem láthatta, mert a látás gondolatát is tovasodorta az érzések tornádója.

A nő megfordult és határozatlan lépésekkel elindult a múltba. Ismerős képek mellett haladt el. A boldogság vakító sugárzása hangos lüktetésre készítette szíve Geiger-Müller számlálóját. Egy másik képen hangosan veszekedtek. Valami jelentéktelen dolog miatt. Néha életbevágó fontossággal bírhat egy le nem zárt WC fedél, elől hagyott zokni, sörözés a barátokkal, rúzsolt a pohár szélén, el nem mosott tányérok. Kis megértés, némi belátás és a vihar már csak a múlté. De egyikük sem engedett. Nem teheték, mert azzal jogaik sérülnének. Vélt vagy valós jogaik. A feszültség valóságos, kisülése hangos szóváltásban mutatta meg magát a világnak. Így is sérültek mindketten. A férfi elrohant, de néhány óra múlva visszajött. Nem volt elég gyors, így a józan ész hamar utolérte. Egy csokor virág és halva volt a kezében. A nő nagyon szerette a török édességet. A férfi nagyon szerette a nőt. Nevettek. Kinevették azt a két szamarat, akiknek bőrében korábban ők civakodtak. Csakhogy minden veszekedéssel egyre kisebb lett a számarbőr. Végül elfogyott, mint a Szahara erdői egykoron.

– Cívódásunk legszebb nyara – gondolta. Utolsó volt a közös nyarak sorában.

– Vele még a veszekedés is jó volt. Utána mindig virágot hozott, meg édességet.

Sajátos koreográfia alakult ki köztük, már-már párkapcsolati szertartás. Akkor is a férfi kért bocsánatot, amikor a nő volt a kezdeményező. A legtöbbször ő okozta a vihart. Az átkozott természete. A türelmetlenség meg az akaratosság. Gyerekkorában látta, hogy édesapja mennyit túrt. Ő

mégis folytatta a rossz anyai hagyományt. De ehhez a játékhoz két fél kell. Nem mindenhol terem olyan türelmes férfi, mint az édesapja. Pedig megjárta a hadifogságot is. Mindig azt gondolta, hogy ő megy el előbb. Tíz évvel élte túl az anyját. Lassan megmérgezte a lelkét az indulat. Nehéz természet. A férje immunitása csak olaj volt a tűzre. Belülről égette fel. Apja megrendülten állt a koporsó mellett. Szóltalanul. Nem könnyezett. Szemében megkönnyebbülés tükröződött. Többé nem járt el a kocsmába. Végre nevetni is látta. Gyerekként azt gondolta, hogy apja azért nem mosolyodik el soha, mert az arca műanyagból van. Azóta már ő sincs vele. Idővel a műanyag is elhasználódik.

Belebotlott valamibe. Lehajolt, hogy megnézze. A férfi önérzete volt. Megfakulva, elhagyatva. Szánalmas látvány egy ilyen becses holmi a porban. Tulajdonosát nagy kár érte. Felemelte és a távolba intett. Csak az üresség figyelt fel mozdulatára. Ezt érezhette a férfi is. Valahol, miközben a léptei a hová és mikor kérdéseire adtak választ. A miérttel még adós maradt. Miért nem maradt? A nő csak most látta, hogy mennyi áldozatot hozott ő érte. És ő, érte? Nem tudta értékelni ezt sem. El volt foglalva önmagával. Az ego legőjából építette fel látszatát.

– Én mit adtam neki? Mindent, amit csak adni tudtam. Végül is ő ment el. Ennek ellenére. Az átkozott önérzete. Mindennek ez az oka.

Mérgében földhöz vágta. A kétely már befészkelte magát a sűrű barázdák közé. A hiányérzet még a testét körülvevő sötétségen át is megtalálta az utat a szíve belsejébe. Erőszakosan tört utat magának az egoizmus akáciabozótosán keresztül. A rengeteg mélyéről a lelkiismeret sakáljai hallták fenyegető hangjukat. Minden rezzenés a szívét facsarta, mintha csak így készítené önkéntes véradásra. Adna is, megadna bármit, csak újra betölthetné a hiányt a férfi teste. Testetlen gondolatok alkotják újra elméje méhében, de csak hízatlan utánzat, ami kikerekedik.

A nő és a férfi: világosság és sötétség; édes és keserű; tűz és víz; lágyág és keménység; jó és rossz; vélt és valós. Erős és gyenge. Az emlék gyenge hiánypótló, húst és vért nem teremt.

Úgy vélte, a valóság túl nagy árat fizettet az álmodozással eltöltött percekért. Mindenki a lelki társát keresi a világban. Két fél csak egyesülve alkothat egészet. Félt, rettegett az eljövendőtől. A férfi hiányában többé már nem lehet egész. Egészsége megromlik. A belső harmónia megbomlik. Az élet minőség, nívójából nem engedhet. Egy tapodtat sem. De nem pont ez okozta a bajt, hogy sosem engedett? Egy tapodtat sem.

– De miért is kellett volna engednem? Nekem. Miért pont nekem? Hol van az megírva, hogy mindig a nőnek kell engednie? Csak a férfiak kreálta tanokban. Mégsem vagyunk muzulmánok. A nők már eleget engedtek, évezredek át. Hát én nem engedek!

Mielőtt az önigazolásra szánt gondolatok lecsillapíthatták volna a kavargó tornádót, agyernyőjén megjelent a férfi arca. A fájdalom arca volt. Virágillatú, halva ízű. A nő vágyta a férfit. Akarta. Kezéből az édesség kicsúszott, az arcot beborította a halva.

WEINRAUCH KATALIN

NEM A SÍRJUKRA KELL MAJD A SZÁZ VIRÁG...

Ha csak módomban áll, szeretek idejekorán elmenni a templomba a vasárnapi és ünnepi istentiszteletekre, no meg a bűnbánati hét esti áhítataira is. Nem azért, hogy elsőként érjek oda, és a megszokott helyemre ülhessek. Nem olyan baj az, ha megelőznek és abban a padsorban már minden hely foglalt. Egy paddal előtte vagy mögötte mindig találok üres helyet, ahova leülhetek... Csak ilyenkor, annyi év után is, mindig fájó hiány, üresség telepszik a lelkemre: nem érzem magam mellett a rég halott édesanyámat. Mert ő is mindig, szigorúan és kizárólag ugyanoda, a megszokott helyére ült le, ahogy mindenki más a templomban. Gyermekekoromban ez volt az elfogadott a rendszeresen templomba járó hívek körében – s anyám maga mellé ültetve, engem is erre tanított. Akkoriban, vasárnaponként, keresnem sem kellett, behunyt szemmel is tudtam a templom tele padsoraiban, hol talál rá köszöntésem Rózsika néniére, Böske néniére, Manyi néniére, Etu néniére, a Húszi, Cseh és Kiss család férfitagjaira, vagy a többi jól ismert beregszászi református família valamennyi nő és férfi tagjára. Hiszen mindig ugyanott láttam viszont pontosan mindenkit, ahol – gyaníthatóan – egykor az ő szüleik is ültek. A nők soha nem telepedtek be a férfiak padjába, ahogyan fordítva sem. Hogy helyes volt ez vagy sem, ma már nehéz megítélni, de nekem mint kisgyerekeknek, biztosságot, megnyugvást adott, mert éreztem benne a rendet, ami a mai kor egyik legnagyobb hiányossága. Talán ezért maradt meg bennem, hogy amikor belépek az istenházába és fohászkodva köszöntöm az Urat, lélekben anyámnak is köszönök. Aki itt vár rám, a megszokott helyén ülve, hátulról, a második padban, szélen. Aztán tekintetemmel végigsimogatom azokat az egykor tömött, mostanában sokszor fohíjas padsorokat, ahol egykor édesanyám nagyon kedves, jó ismerősei ültek, s gondolatban az ő emlékük előtt is mindig fejet hajtok.

Nos, a mai vasárnap – ami történetesen május első vasárnapja, tehát Anyák napja –, belépve a még majdnem üres istenházába elmondok egy rövid imát, és mert az elsők között érkeztem, letelepszem a szokott helyemre. Halk derű és békesség van bennem, hálát adok Istennek, hogy itt lehetek, s magamban

némán megszólítom anyámat: ma meglátogatlak, anya, s viszek neked szép csokrot a kedvenc gyöngyvirágodból... A kezem önkéntelenül mozdul, hogy most is megsimogassam magam mellett a padot, az ő egykori helyét. Ez a mozdulat mindig néma fohással társul, ami majd utat nyit csapongó gondolataimnak. Énekes könyvemet kezembe véve felnézek a karzatra, hogy a számhirdető tábláról leolvassam az aznapra kijelölt énekeket, de még nincs feltüntetve, így szemem elidőzik a hatalmas orgona ezüstös sípjain. Egykor Gyurka bácsi volt a kántor, ő játszott a széphangú hangszeren, erre pontosan emlékszem, de arra már nem, hogy ki volt a gyülekezet lelkésze... Úgy rémlik, vagyis szinte biztos, hogy már nem Szútor Jenő főtiszteletes... De az biztos, hogy még kisiskolás voltam, amikor már ő ült a soksípú orgonánál. Talán Gyuszi bácsi lehetett akkor a lelkész... Olyan alacsony, kis kövérkés pap bácsi volt... Jókat játszottam a lányával, nagyon szép kislány volt, a neve is különös: Dalma. Így hívták. Sokszor voltak nálunk vendégségben, és én nagyon irigyeltem tőle különös nevét... Az anyukája gyönyörűen zongorázott, márkás, jóhangú zongorájuk volt, nagyon szerettem hallgatni, de mi mégis ritkán mentünk hozzájuk... Talán a barátnőm papája miatt, aki valahogy mindig olyan furcsa volt, legalább is számomra... Dülöngélve járt és nagyon hangosan beszélt... Aztán egyszer véletlenül meghallottam, amikor anya és Dalma mamája arról beszélgettek, hogy a papbácsi egyre jobban szereti a bort... Pedig már – a bibliára téve a kezét – meg is esküdött, hogy soha többet nem iszik egyetlen kortyot sem... No és, kérdezte anya furcsálkodva, ennek ellenére, mégis...? Az asszony könnyes szemmel sutogta: kimeri a tányérjába, és evőkanállal bekanalazza... Így nem szegi meg az esküjét, nem issza, eszi... Anya szomorúan nézett a nénire és halkán azt mondta: imádkozzunk érte, hogy legyen ereje valóban megtartani a fogadalmát. Emlékszem, mennyire elcsodálkoztam ezen, később meg is kérdeztem a mamámat, hogyan lehetséges az, hogy Gyuszi bácsi vétkezik, hiszen ő papbácsi... Anyukám csendesen válaszolta: de ő is csak ember, aki éppen úgy hibázhat, mint bárki más. Ezért van nagy szüksége arra, hogy az Isten kegyelmében részesüljön. Ha többen imádkozunk érte, meghallgatja az Úr a kérésünket, segítséget nyújt neki, ad erőt, hogy lemondjon bűnös szokásáról. Jézusom, hogy én mire nem emlékszem...!

...Nem, mégsem! Gyurka bácsi, ha jól emlékszem, már a Pista papbácsi idején volt az egyház kántora. Hosszú éveken át kántoroskodott, őt aztán M. Jóska követte az orgonánál. De talán ekkor már nem Pista bácsi volt a lelkipásztor, nem ő teljesített szolgálatot a templomunkban... Azért mégse em-

lékszem mindenre olyan pontosan... Én gyerekként többnyire a nevükön szólítottam a lelkészeket, mert a családjaink, ha nem is túl gyakran, de összejártak. Így aztán, nemcsak a templomban találkoztam velük és feleségeikkel. Dalma anyukája és Pista pap bácsi felesége, Mancika néni is mindig az előtünk lévő padosorban ültek... Később Pali papbácsi felesége, Sárika néni is. De ezt már csak anyutól hallottam, mert akkoriban én már nem jártam templomba, még ünnepek idején sem... Anya mindig olyan nagy tisztelettel beszélt Sárika néniről, aki a Dóczyban tanult... Mennyi évnek kellett elmúlnia ahhoz, hogy megtudjam, mit jelent ennek a nagyhírű iskolának a tisztelettel kiejtett, megbecsüléssel emlegetett, anyámtól sokszor hallott neve... Közben azon tűnődöm, hogy mi történhetett a templom akusztikájával az elmúlt évek során, hiszen a régi időkben a papok soha nem mikrofonba beszéltek, prédikáltak a szószékről – jaj Istenem, hol volt még akkor ez a szerentyű? Érdekes, ennek ellenére a hatalmas templom legtávolabbi sarkaiban is jól lehetett hallani a hangjukat... Még jól emlékszem, amikor gyermekkoromban, a reformáció emlékünnepe, édesanyám a karzaton állva szavalt el egy szép verset, és csengő hangja betöltötte az egész templomot...

Nézem az Úrasztala mögött, a lelkészek padja fölött a tiszta fehérre meszelt falat, ami olyan, mint egy szépen kivasalt, nagyméretű mozivászon, amelyre kivetíthetem a csak számomra látható, s csupán nekem fontos egykor megélt történéseket, eseményeket. Az emlékeimet, melyekkel *ehhez* a templomhoz kötődöm, féltve őrizgetem, és nem hagyom, hogy a ködöt sóhajtó évek eltakarják előlem, vagy az idő maga alá temesse. Szemeim előtt a fal fehér emlékvásznán máris peregni kezd a soron következő némafilm, s én, ahogy máskor is, újra élem a múlt eseményeit. Minél több idő telik el, mennél távolabb kerülök a kezdetektől, annál kanyargósabb, s egyre hosszabb utat kell bejárnom visszafelé, hiszen a múlt évekkkel együtt csak növekszik a távolság és az emlékek más-más alakot öltenek, de érdekes módon nemhogy fogynának, hanem inkább szaporodnak. Ma már összességében tudom nézni és letisztultabban látok sok mindent, néha elfogadva, belenyugodva, máskor megkérdőjelezve az egyszerű dolgokat, még akkor is, ha a megtörténteken már nem tudok változtatni. Gondolataimban a templomjáró emberek olyan élőkké lesznek, hogy hallani vélem a szavakat, látom a gesztusaikat, ahogyan azt az egykorvult, kisgyermek agya tudta ennyire tökéletesen megőrizni. Gondolom, ez a lassan idősödő korosztály egyik privilégiuma... Jó lenne hinni, hogy ezt azzal az ajándékba kapott szelíd bölcsességgel teszem, melyet a mögöttem elmaradó évek hagy-

tak rám örökölni, cserében a gyorsan tovatűnő fiatalságért. No de így van ez jól, s én hálával adózom a Jóistennek, aki valamennyi időutazásomon velem van. Irányítja a gondolataimat, segít, hogy tiszta elmével emlékezzem, de főként azt köszönöm meg neki, hogy e föld még az otthonom. Mert sajnós, évről évre egyre többen hiányoznak mellőlünk, fiatalok, középkorúak, öregebbek egyaránt. Magamban mosolyogva gondolok egyik kedves padtársamra, aki egyszer egy istentisztelet előtt körbepillantva a gyülekezeten, csodálkozva jegyezte meg: te, észrevetted, mennyivel kevesebb mostanában a templomban az idős nő? Régen olyan sokan voltak, vajon hova lettek, miért nem járnak az istentiszteletekre, mit gondolsz? Szomorkás öniróniával válaszoltam meg a kérdését: nincsenek kevesebben, most is itt vannak. Csak tudod, időközben mi vettük át a régiék helyét.

A templomi csend némán áradó zenéje megnyugvással tölt el, kisimítja a lelkeim ráncait, szárnyára kap, röpít, visz az időben. Vissza, egészen a gyermekkoromig.

Ahogy azt már említettem, akkor is ugyanitt, ebben a padban ültem édesanyámmal. Szegény, mindent elkövetett, hogy csendben legyek, ne nyüzsögjek, legalább itt ne, ám többnyire hiába! Kislány létemre meglehetősen élénk, csintalan gyermek voltam, szegénynek mindig sok bosszúságot okoztam. Volt, hogy fagyaltot ígért hazafelé menet, ha a prédikáció alatt jól fogok viselkedni, máskor kilátásba helyezte, hogy kiporolja a szoknyámat, de emlékeim szerint egyik változat sem hozott a témában átütő, valódi sikert. Untam magam az istentiszteleteken, nehezen kötöttek le az ige szavai, amikből többnyire nemigen fogtam fel egyetlen kukkot sem. Nem is értem, mégis hogy sikerült annyi mindent megjegyezni, elraktározni az agyamban... De így, visszatekintve, nemcsak én nem értettem sokat a prédikációkból. Például anyám egyik unokatestvérének a fia sem. Pedig ő csendes, jóra való gyerek volt. Tőlem valamivel idősebb, akit néha egyedül is elengedett az édesanyja vasárnaponként a templomba, ha ő aznap éppen valami miatt nem tudott vele jönni. Aztán otthon rendszerint kikérdezte, hogy miről beszélt a papbácsi. Nos, az én másod-unokatestvérem egyik esetben arról számolt be az anyjának teljes komolysággal, hogy a prédikáció valami Gecse Máli kertjéről szólt, számára összesen ennyi volt érthető az egészből. Mennyivel ésszerűbb, okosabb megoldás a mostanában bevezetett gyermek-istentisztelet, ami a gyerekek nyelvén, csak nekik szól...

Nos, később aztán a vasárnapi iskolának köszönhetően változott valamelyest a viselkedésem, akkor már csendben és illedelmesen végigültem a lelki gyakorlatokat. Édesanyám nagyon fontosnak tartotta a hitben való nevelteté-

semet és minden nap felolvasott nekem a bibliából, amit én néha ugyancsak kényszerként éltem meg, ám visszagondolva rá, ma hálás vagyok érte, mint oly sok minden másért. Amit soha nem mondtam el neki, és már el sem mondhatok többé... Biztos vagyok benne, hogy ezzel a rendszeres napi felolvasással rakta le bennem az alapköveit az olvasás iránti határtalan szeretetnek, s egy bizonyos fokú műveltségnek az alapjait is ez által szerezhettem meg. (Mostanában ezt leginkább a TV-ben látható kvíz játékokat nézve tudom lemérni magamon, azt hallva, hogy a sóbálványá változott Lót – a megkérdezett, bölcsészdiplomás, fiatal, de már rég nem tini korú játékos szerint, – Jerikóból menekült a családjával; vagy Jeruzsálemben, a templomban őrzött Frigyládában az arany Grál kehely található Jézus vérével(!), nem pedig a Mózes által leírt tízparancsolat.) Igen, a felolvasott szövegeknek, a betűk szeretetének köszönhetően én egészen kicsi koromtól kezdve igazi vonzalmat tápláltam a könyvek iránt. Olyannyira, hogy az olvasáson kívül más aztán nem is igen érdekelt, egy érdekesítő jó könyv minden egyebet háttérbe szorított. Mamám őszintén örült ennek és nem ellenezte, amennyiben előtte a rám kiosztott feladatokat maradéktalanul teljesíttem. Értem ezalatt a mosogatást, gyomlálást, portörlést, egy-két ruhadarab kimosását, meg másféle, a kislányoktól akkoriban kötelezően megkövetelt házimunkát, ami mára kiment a divatból. Ma már alig-alig várnak el a gyerekektől otthon bármit is, mert sajnálják őket házimunkával túlterhelni! Viszont a számítógép előtt, vagy az interneten órákon át, korlátlan ideig lóghatnak, belefeledkezve a lelket mérgező, legvadabb virtuális játékok borzalmába. A mai világban ez a trendi. S tisztelet a kivételnek, ez ellen a szülők nagytöbbségének semmi ellenvetése! Aztán a virtuális, hamis világábrázoláson nevelkedett mai generáció, amikor később felnőttként, feleségként vagy anyaként szembesül a rászakadó valós élet mindennapos feladataival, gondjaival, amelyekkel csak nagy nehézségek árán vagy egyáltalán nem tud megbirkózni, nos, bár megkésve, de akkor majd valóban szánni valók lesznek. S valószínű, hogy a gyermekkorban elmulasztott aprócseprő házimunka el nem sajátítása, s annak soha számon nem kérése miatt a szüleiket fogják okolni. Hát az én anyukám engem bizony nem sajnált, így aztán tanulnom is kellett, meg segítenem is, ám szabadidőmben kedvemre olvashattam... És csodák csodája, a rám kiszabott napi munka cseppet sem ártott meg nekem, nem rokkantam bele!

Nos, az alsó osztályokban még minden vasárnap eljártam a templomba, de az ötvenes években, ifjú pionírként, majd komszomolként bizony már nagyon ritkán mehettam. Anyám szomorú volt, de a bibliából való felolva-

sást folytatta, megtartotta minden nap. E mellett a kátét is meg kellett tanulnom, hogy konfirmálhassak, ami sajnos nem a templomban történt. A papbácsi jött el hozzánk haza, kikérdezett, s ezt követően otthon lettem elsődöző. Az iskolában keményen tiltották, hogy templomba járjunk, és mi tagadás, én ennek szívesen eleget tettem, amire ma már csak szégyenkezve tudok visszagondolni. Igen, nálam remekül bejött az agy mosás, még örültem is, hogy igazoltan távol maradhatok. Így vasárnap tovább alhattam, sőt, többet olvashattam. Csitri lányként közönyösen hallgattam, hogy anya mit mesél az istentiszteletekről. Bizony, mondogatta reménykedve, járnak templomba többen is a veled korabeli lányok közül, például M. Erzsike, aki mindig ott van az anyjával, ő bezzeg nem fél a komszomolvezetőkötől. Hiába, az egy végtelesen tisztességes, becsületes és vallásos kislány, aki szót fogad az anyjának, nem olyan akarnok, mint te, akiből aztán ki tudja, mi válik majd később... Erzsike kiválóságát évekig hallgattam, ami kegyetlenül rosszul esett, s talán, hogy anyunak örömet szerezsek, néha már én is elmentem volna a kedvéért egyszer-kétszer a templomba. Csakhogy időközben megválasztottak az osztályunkban komszomoltikár-helyettesnek, s ekkor már valóban féltem azoktól a különféle retorzióktól, amikkel a templomba járókat sújtották. Így hát nem mertem menni. Aztán egy napon furcsa hírek kezdtek el keringeni: M. Erzsike kimarad az iskolából, mert úgy hírlík, terhes. Valóban az volt, nem sokára meg is szülte gyermekét. Ma már erről kegyeletsértés nélkül írhatok, hiszen oly rég történt, meg aztán a szegény leányanya nagyon fiatalon meghalt. Sok évvel hamarabb, mint az édesanyja, akire rámaradt a gyermeke. De amikor ez megtörtént, nekem óriási elégtételt jelentett az oly sokszor elém állított példakép csúfos bukása. Hiszen az én fiatalságom idején az ilyen esemény óriási szégyennek számított, még nem volt olyan megszokott, mint a mai világban. Hányszor vettem kárörvendőn édesanyám szemére a „bezzeg Erzsike” dolgát... És édesanyám nem tudott rá válaszolni, lesütött szemmel hallgatta az én gonoszkodásomat. Milyen jó lenne, anyám, ha jóvátehetném egykori viselkedésemet! Mennyi mindent kellett megélnem, hogy felnőttként ráébredjek, milyen fájdalmat okozhattak neked bántó szavaim... Hiszen te csak jót akartál nekem, mindig féltettél... Most érzem csak igazán, amikor egy óriási hátizsák terhét cipelem. Az a zsák tele van ki nem mondott szavakkal... Amelyeket nem mondtam el neked, mindennel, ami elmaradt, amivel örökre elkéstem, amit nem tettem meg. Igen, csak most tudom, mennyire fájhatott neked mindaz. Egy anyának. És még bocsánatot sem kértem tőled, úgy igazán. És te akkor is, mégis ugyanúgy megbocsátottál, mint mindig...

Diszkréten letörölöm csordulni készülő könnyemet, s nagyot sóhajtv haladok előre az emlékezés útján. A fiatalként elmulasztott sok-sok istentiszteletet később sem tudtam bepótolni. „Ideológiai” munkás lettem, könyvtáros, vezető állásban, hogy mehettem volna én templomba?! Egyet jelentett volna a munkahelyem elvesztésével. Ez különösen akkor vált igazán fájdalmassá, amikor már gyermekeim voltak, s jöttek a vallási ünnepek... A karácsony, a húsvét, a pünkösd. Amíg anya élt, együtt voltunk, és úgy igazán nem is vevődött észre, mi maradt ki az életemből, csak a halála után. Mi, a bezárt ajtók és ablakok mögött minden egyes ünnepet megtartottunk, sőt a húsvéti ünnepekkor szentelt étel is került az asztalunkra. Nálunk, a családban úgy alakult, hogy csak mi ketten, az anyukámmal voltunk reformátusok, a férfi családtagok mindannyian katolikusok voltak. Ami soha nem váltott ki konfliktust a családon belül, valójában semmi jelentősége nem volt: a két vallás jól megfért egymás mellett, mert kölcsönösen tiszteletben tartottuk mindkettőt. A templomi esküvőmet szintén ott-hon tartottuk, akkor is Illés Pista bácsi volt a lelkész. S ahogy egykor, az ő bátorságának köszönhetően az otthonunkban konfirmálhattam, amikor összekerültünk a férjemmel, ismét ő jött el hozzánk, hogy Isten áldását adja ránk és megeskessen a katolikus férjemmel. Hálával gondolok vissza a szelíd szemű lelkészre...

Karácsony előtt édesanyám megtanította a fiaimat úgy a református, mint a katolikus karácsonyi énekekre. S én, bár óriási félelemmel a szíven, de minden szentestén, a decemberi, korai sötétséget kihasználva elvittem két fiamat a római katolikus templomba, hogy imával köszöntsék a jászolban fekvő Jézuskát, a betlehemi kisdedet. Sőt ha az apai nagyszülőkhöz utaztunk huzamosabb időre, mivel ott nem volt református templom, eljártam fiaimmal együtt a katolikus templomba és ezt a családban mindenki természetesnek vette. Ott nem kellett attól tartanom, hogy bárki is megfigyel, esetleg feljelent... Mentem, mert már akkoriban nagyon hiányzott nekem Isten közelsége, de azért is, hogy a gyermekeim a hitükben nevelkedjenek. Így velük együtt én is egészen jól megismertem, megtanultam a római katolikus liturgiát. Anyám mindig azt mondta: a mennyben nincsenek vallási címkék, és nem jegyzi fel felekezeti hovatartozásunkat, mind egyek vagyunk Jézus vére által. Nem bűn az, ha katolikus templomban imádkozunk, hiszen amikor Jézus megkeresztelkedett a Jordán folyó vízében, nem mondta, hogy mától katolikus vagyok, ahogy azt sem, hogy református lettem. A megkereszteltetése által Ő keresztény lett.

Aki még emlékszik rá, milyen volt az élet a kommunizmus idején, azt is tudja, hogy a pedagógusok és a kultúra területén dolgozók legfőbb feladata a vallásellenes harc volt. Vajon a szívvel-lélekkel kommunista párttagokban, vagy a Kremlben trónoló elvhű vezetékben felmerült-e valaha, hogy ők ebben az ádáz, vallás elleni háborúban csak vesztesek lehetnek?! Vagy tényleg elhitték, hogy az alig valamivel több, mint hetven évet szám-láló, világalomra törekvő eszme győzhet Isten ellen... Micsoda utópia! Pedig úgy mentek el mellettünk az évek, hogy nem járhattunk a templom-ba, de otthon a bezárt ajtók mögött imádkoztunk, ha nem is beszélünk róla. Én pedig, ahogy múltak az évek, egyre inkább vágyakoztam az isten házába, a vallástól senki és semmi nem tudott eltántorítani! Aztán legna-gyobb meglepetésemre, egyszer csak szembesültem azzal a váratlan felfe-dezéssel, hogy nemcsak engem, a magyarnak született, akkor még fiatal nőt sem tud átnevelni, a hitem megtagadására kényszerítő kommunista dogma, de a saját nemzetét, az orosz népet sem tudja.

A 70-es évek második felében kisebb fiamat betegsége miatt a Krím félszigetre kellett vinnem szanatóriumba. A gyerek kicsi volt, nehezen szokta meg az idegen környezetet, az orosz nyelvet alig ismerte, így én egy teljes hónapot töltöttem vele Jevpatoriában. Reggeltől estig kinn voltam a ten-gerpárti szanatóriumban, csak sötétedéskor villamosoztam be a városba, a szállásomra. Június elején történt, hogy egyik reggel betértem egy fodrász-szalomba, és megbeszéltem az ott dolgozó, idősödő fodrászsnővel, akinél már máskor is jártam, hogy aznap ismét eljönnék hozzá frizurázkodni. A nő tudta rólam, hogy magyar vagyok és mivel a háború alatt, a győztes szovjet hadsereggel katonalányként, lelkes ifjú komszomolként megfor-dult Magyarországon, most is kedvesen fogadott. Szeretett velem beszél-getni. Többször is mesélt nekem a német állások ellen folytatott veszélyes partizánakciójukról, amelynek köszönhetően őt soron kívül felvették a Kommunista Pártba. Erre rendkívül büszke volt és a háborúban szerzett harci érdemrendjeit, kitüntetéseit is elhozta, hogy megmutassa nekem. Nos, aznap csak azt kérte tőlem, ne túl későn jöjjelek, mert sietne haza. Valami-lyen közúti baleset miatt egy ideig a villamos sem tudott tovább menni, így a magadott időpontnál bő öt perccel később érkeztem meg a fodrászatba.

– Gyorsan, siessünk, mossuk a haját, hogy azonnal csinálhassam – fo-gadott idegesen. – Ha nem magáról lenne szó, már rég hazamentem volna, de nem akartam becsapni – hadarta zaklatottan.

– Azért mert szombat van, vagy vendégeket vár?

– Dehogya is, holnap Troica van... Jönnek a gyermekeim a családjukkal, mindnyájan megyünk a templomba, aztán nálam fognak ebédelni, és még sok mindennel nem vagyok kész... Maga tudja, mi ez az ünnep, igaz? Ráztam a fejemet, hogy nem, fogalmam sincs róla. Hogy lehet az, hiszen egyik legnagyobb ünnepünk... Troica! Teljes értetlenséggel néztem rá, és ő gyanakodva kérdezte: maga tényleg magyar?! Hogy létezik, hogy nem tudja mi az a T r o i c a? Miféle hitetlen, pogány ember az, aki ezt nem tudja! Hogy nevelték magát? Dühében akkorát rántott a hajamon, majd kitört a nyakam. Kétségbeesve tiltakoztam: kérem, én ennek a szónak nem ismerem a magyar megfelelőjét... Magyarázza el, milyen ünnepről beszél. Csak akkor tudtam meg, hogy a pünkösdről van szó, amikor Isten fiának az égbemenetelét emlegette, meg hogy az emberek, akik ott jelen voltak, mind más nyelven kezdtek el beszélni. Mondtam: most már tudom, hogyan tudnám, de mi a pünkösdi ünnepet két héttel korábban ünnepeljük, mint a pravoszlávok, ezért nem gondoltam, hogy erről beszél, amellet én még soha nem hallottam oroszul az ünnep nevét. Maga tényleg vallásos? – néztem rá ámulattal. Itt nem üldözik a vallást? Megrántotta a vállát: így nevelt anyám, én meg a gyerekeimet – felelte tömören. Ki merne engem üldözni, hisz látta a kitüntetéseimet... Én kész voltam feláldozni az életemet a hazámért, végigjártam a frontot, Berlinig... Ám, ha baj ér, engem, vagy a gyermekeimet, és segítségért imádkozom, egyedül csak Istenhez fordulhatok a kérésemmel. Ki máshoz?! Nem térdelhetek le és tehetem össze a kezemet, hogy Hruscsov vagy Brezsnyev elvtársak, segítsetek rajtam! Világos?!

Igen, nagyon is. Vagyis az lett. Ennyit a kommunista hatalom vallásellenes politikájáról orosz földön, az orosz nép körében.

Csakhogy ők nem féltek. Mi meg nagyon. Még sokáig.

Azt a pillanatot, amikor a múlt század kilencvenes éveinek az elején végre szabadon és félelem nélkül ismét bejöhöttem a templomba, soha, de soha nem felejtem el! Majdnem negyven évnek kellett eltelnie, hogy én újból átléphettem a református egyház küszöbét. Szorongva, mondhatnám idegenül léptem a padhoz, ahol egykor anyám mellett ültem, s csak azt vártam, mikor telepszik végre mellém, s mondja meg, mit tegyek, ha elkezdődik az istentisztelet. Mert sajnos, a sokévnnyi kihagyás elfeledtette, kitörölte az agyamból a szertartás menetét... Aztán lassan lecsillapodva, egyre-másra felfedeztem a régi, anyám korabeli ismerősöket és ez nyugalommal, békességgel töltött el. Nagyot sóhajtván arra gondoltam, hogy bár az édesanyám soha többé nem ül már mellettem, és sok éve, hogy nem vár rám otthon sem, én mindig érezni fogom a jelenlétét,

s ezentúl itt mindig rám talál. Olyan érzés fogott el, mint aki hosszú, távoli utazásból hazatér, s végre megint otthon van. Összekulcsoltam kezemet és hálát adtam az Úrnak, mert megadta nekem azt a csodát, hogy újra eljöhettek. Hogy *most* lehetek itt, az Ő közelében, életem legnagyobb megpróbáltatása idején. Lám, nem hagyott magamra, mellettem áll, erőt ad talpon maradni, átvészelni a rám mért iszonyatos szenvedést, segít, hogy a hitemben megerősödjek, akkor, amikor a sors a legsötétebb fájdalommal sújtva tesz próbára, mikor legnagyobb a szükség. Emlékszem, hogy sokáig ültem behunyt szemmel és arra gondoltam, bizonyára a túlvilágon az édesanyám is közbenjár a mi Mennyei Atyánknál, a gondoskodó, irántam való nagy kegyelemért. Azért, hogy most én így érzek. Mert egy anya a síron túl is anya marad... Akinek köszönetképpen már csak a sírjára vihetek virágot, sok szép virágot...

A felzúgó orgona hangjára mintha álmomból ébrednék. A csak nekem látható, emlékeimből összevágott filmkockák nem peregnek tovább, és a múlt ösvényein kalandozó gondolataim visszatálnak a jelenbe. S én, míg az énekes könyvemben megtalálom a mára kijelölt zsoltárt, azon tűnődöm, hogy ma, az anyák napján milyen jó lenne hangosan belekiáltani a világba, olyan hangosan, hogy azt mindenki meghallja, hogy odafigyeljenek a szavamra:

Az édesanyáknak nem a sírjukra kell a száz virág, addig adjuk, amíg élnek, míg itt vannak velünk, s láthatjuk szemükben az örömet... És mondjuk nekik, százszor is mondjuk el, mennyire szeretjük őket... Míg van kinek... Amíg nem késő!

MOZDULATLAN

*Fát nézni olyan,
Mint eggyel szorozni,
Az ember magával szembesül.
Semmi akarat nincs
A gyümölcstermésben,
Ahogy az árnyékban és
Az avarban sincs.
Nem tehet róla a fa,
Hogy az ablakom előtt élve
Hozzámnőtt.*

*Nem feszegetném,
Hogy az Úristen
Oszt-e, vagy szoroz,
De használja a nullát...*

*Egy szekrényben ülünk,
Meztelenül.
Kényelmetlen és kemény,
Moccanni sincs hely.
De nem ellenkezünk,
Ahogyan a fa sem teszi,
Ha fűrészelni kezdik...*

*Nem a fa szándéka
A lomb.
Egyedül az Istené.*

ITT MINDEN

*Itt minden csupa víz
Itt minden csupa köd
Csupa elköltözni vágyó
Felesleges kín
Minden csupa bánat
Magát megsemmisítő
Hidegek kő*

*Itt táskák mélyén
Hosszú kabátok alatt
Bujkál csak
A szerelem
Hozsánna szól
Idegen
Fiúhoz
Minden fejen saját
Töviskorona
Vízbe kell fúlni
Hogy tiszta lepel jusson
Hogy gördüljön kemény
Sziklafal
Válts meg
Köd van
Hideg
Ez a kereszt
Csak az enyém*

KIS HAMVAK

*Kitágul a szív, hogy befogadjon mindent.
Félig őrítjük csak a pezsgősüveget.
Kattogó perceket stoppolunk az úton,
Hajnalig haldoklunk egy Lorca-vers felett.*

BOSZORKÁNYSZOMBAT

*Sötét éj, rossz lélek jár,
Vigyázz rám, mert megtalál.*

*Tele szoba, semmi kincs,
Mégis mozdul a kilincs.*

*Padlásszoba, galambdúc,
Most lopj csókot, hogyha tudsz.*

*Virágszirom, kapualj,
Titkod tudom, meg ne csalj.*

*Magas hegyen égő jel –
Bűvölet űz oda fel,*

*Tizenhárom rettenet
Készíti már helyedet,*

*Égő parázs lepedőd,
Ördöglány a szeretőd,*

*Fizetséged gyors halál,
Nem lesz, aki megtalál.*

*Törd az átkot százfelé,
Szórd a sarkcsillag felé,*

*Pörgess, pörgess rokolyát,
S csókold boszorkány farát.*

VÉRBE MÁRTOTTÁK A SZÉP NYARAT...

*Vérbe mártották a szép nyarat,
És tűztenger lett tőle a tér:
Ökörnyál röpdös? Angyalhajak?
Valahol most pattan el egy ér.*

RÁKTÉRÍTŐ

*Vonalak
vonzanak*

*Vonatot
vonaglok*

*Világot
Villámlok*

*Vízjelet
viszketek*

*Vonzalmak
vonzanak*

*Verseket
vermelek*

RINGAT

*Mint Dover fehér sziklái,
a tengerről nézve,
sírályszín bút libegtet
szép szemeidnek kékje.*

*Pisa ferde tornya vagy,
eldőlsz, s eldőlvé
a hit s a kétség
évelő erdeje ringat.*

KÉRDŐJELEK

*Miért
büntetsz?*

*Miért
lüktetsz?*

*Tüzem
kiég,*

*úztön
ki véd?*

*Mi még
bűnöm?*

*Mi ég
tűzön?*

*Miért
bűnöm?*

*Miért
úzótt?*

*Miért
tűröd?*

FÁJDALOM

*Mellem
borda-rácsát
felvérzi
fájásaim
rozsdás
szögesdrótja.*

*Arcom
darabokra hullt.
Mint térképet,
színezik
a múlt,
jelen,
jövő
színei.*

*Tépett
vitorlákkal
szám
szögletén
rongyoltan
partot ér
a remény.*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

AZ ANYANYELV HÁROM AJTAJA*

A 80-as évek második felében, amikor a magyarországi újságírók előtt is megnyílt végre Kárpátalja kapuja, egy-két alkalommal feltették nekem, s bizonyára más pályatársamnak is a kérdést: milyen érzés a Szovjetunióban magyar költőnek lenni? Volt már a tarisznyámban jó pár, manapság is emlegetett versem, megizzasztott mégis, míg a kamera előtt néhány épkézláb, a szovjet hatalom érzékenységét sem sértő mondatot összekapartam. Hiszen ha lett volna bármily csekély összehasonlítási alapom, ha sejthettem volna, hogy mit éreznék másutt! De nem volt, s nem is lehetett.

Én már nemzeti közösségem második kisebbségi állapotába születtem, s viszonylag korán, az általános iskolában belém verték, hogy „magyarodni” mifelénk nem tanácsos. Meg tudom érteni a területszerzők türelmetlenségét, hiszen az ölükbe hullott országgrészhez, az idegen javakhoz valami kényszerű árukapcsolásként megkapták annak makacs, hajlíthatatlan természetű lakosságát is, amellyel nem nagyon tudtak mit kezdeni. A szomszédban a benesi dekrétumokkal, nálunk a sztálini megtorló intézkedésekkel tettek ugyan egy-két kísérletet a népességi mutatók megváltoztatására, de számukra megnyugtató megoldást ezek sem hozhattak. A nemzet kérget nevelt a lelkére, és megmaradt annak, ami volt. Pedig lehettek volna tájékozottabbak valamivel a szovjet kommunizmus idején országgló vezérek! Egy furfangos francia állítólag már 1805-ben azt tanácsolta császárnak, hogy vegye el a magyarok múltját, és azt tehet velük, amit akar. Hát persze – gondolhatták tovább akár a Habsburgok is –, a történelmétől elidegenített közösség olyan, mint a hipnotizált médium: parancsszavaknak engedelmeskedik, utasítások szerint cselekszik, mert azt érzékeli maga is, hogy nincs már akarata, nincs már gerince. Ehhez azonban tengernyi idő, rafinéria, türelem, esetleg néhány árulásra hajlamos írástudó is kell. S ha mindez össze is állna egy csillagképbe, hátra van még a nyelv, amelynek eltüntetéséhez ugyancsak idő, idő, idő – hozzá stratégia, és az előbbinél sokkal hatásosabb mágia szükségeltetik.

---

* Elhangzott a magyar nyelv napja alkalmából a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2012. november 13-án.

Visszaemlékszem: valamikor a családi szóbeszédben gyakran került téritékre az én beszélni tanulásom kezdete. Úgy mesélte Anyám, hogy nem utánoztam a felnőttektől hallott szavakat, önállóan törekedtem a dolgok megnevezésére. Vélhetően az önálló megnyilatkozás kényszere alatt nyitottam ki a számat, és a vesszőbölcsőből kiszállva egy ajtó előtt találtam magam. Ez lehetett az anyanyelv titokházának első ajtaja. Kilincset ugyan még nem értem el, de csekélyke súlyommal nekidőlve sikerült résnyire nyitnom, s azon belesnem.

A betűkkel az újságokból ismerkedtem, s hol Nagypámnak, hol a szomszédasszonynak álltam el az útját, hogy mondanák már meg: ez milyen betű? Amikor úgy gondoltam, hogy eleget csipegettem össze, a Nagymama Bibliáját vettem kézbe, és a család nagy ámulatára kiolvastam az első szót: MÓ-ZES. Ma sem feledhetem az örömet, a határtalan elégedettséget, amelyet a világ felfedezésének újabb lehetősége gyújtott bennem.

Az első osztályos iskolapadban értelmes és rokonszenves fiúcska lett a padtársam. Jól megértettük egymást, szépen haladtunk a tanulásban, szabadidőnkben boldogan barátkoztunk. De amikor elmentek a gólyák, s szeptember lett újra, üres maradt mellettem a helye. Hideg zuhanyként ért a hír, hogy szülei átvitték az ukrán iskolába. Ez kissé megrettentett és elgondolkodtatott, képtelen voltam megérteni, hogy miért? Eléggé tisztán emlékszem vissza azokra az iskolakezds előtti napokra. Apám az én sorsom felett is hosszasan töprenkedett, anyám a kezét tördelte, s azt hiszem, tanácsalanságukban engem is megkérdeztek. De mit tudtam volna mondani nyolc évesen? Bámultam magam elé, hallgattam, így tőlem nem kaptak támogatást a változtatásra. Váratlanul és láthatatlanul egy angyal ereszkedett akkor az Apám háta mögé, és súgott neki valamit. Kedves jó Apám, valahol a Túlvilágon, köszönöm, hogy józan esze helyett inkább az Angyalra hallgatott! Ha nem így történt volna, e pillanatban ki állna ezen a helyen?

Házunkban a Biblián kívül mindössze egyetlen könyv volt, egy kötet ronggyá szeretett Tolnay-féle világtörténelem. Átlapoztam – minőséges ábrái, metszetei miatt – tán tízszer is, de túlságosan elhasznált és hiányos volt, én már többre vágytam. Egyszer aztán elszántam magam, s elindultam arra, ahol az anyanyelv második ajtaját sejtettem. A könyvtárban, a sok olvasnivaló láttán gyökeret vertek lábaim, s attól kezdve hármásával hordtam haza a könyveket. Eleinte, amit az öntudatos, éber dolgozók ajánlottak: Borisz Polevojt, Wanda Wasilewskát, aztán Kiplinget, majd Móra Ferencet és továbbra is Móra Ferencet, amíg csak tartott belőle. És ráakad-

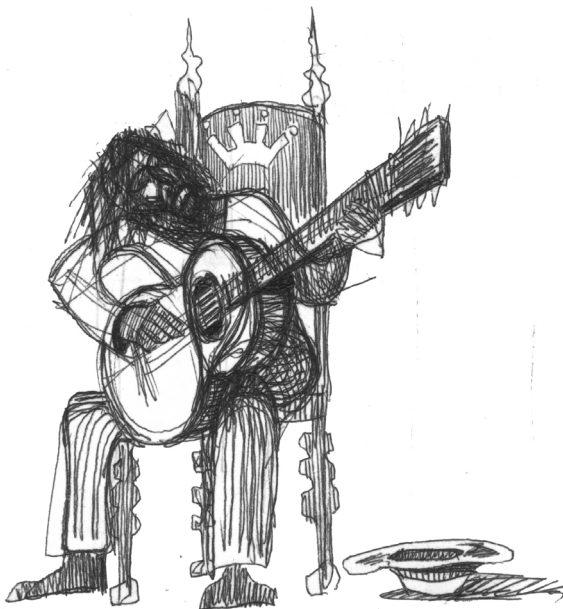
tam egyszer, de nem a könyvtárban, hanem az Apám éjjeliszekrényében az ő néhai olvasókönyvére, s abban Ábrányi Emil magyar nyelvről írott, fedhetetlenül szép költeményére. Ez a vers a magyar nyelv kifejező erejének állít ma is érvényes emlékművet, s hála legyen mondva Grétsy tanár úrnak, mert az ő nagyszerű gyűjteményéből rengetegen ismerik. De lépünk előre úgy tíz évet.

1972 hideg őszén – ennek most éppen negyven éve – érkeztem meg porosz földre, az Elba folyó völgyébe. Nem turistaként, hisz milyen üzenete lenne ma annak? Szovjet katonai egyenruhában! Előző állomáshelyemen még volt kivel magyarul beszélnem, de itt a legtótálisabb nyelvi nyomor fogadott. Latin betűs leveleimet értetlenül forgatták, ezért németnek, franciának néztek és neveztek, s bármilyen képtelenül hangzik, legközelebbi nyelv- és lelki rokonaim az örmények lettek. Belső ínségem enyhítésére rendre érkeztek a húsvétek, karácsonyok, s hogy szert tegyek egy lélegzetnyi ünnepi hangulatra, a Születés estéjén kiálltam a mérsékelten kivilágított ég alá. De hiába: a betlehemi csillag nem akart feljönni. Tudhattam volna: az ünnepek csak ott érzik jól magukat, ahol közösség van.

Más alkalommal arra eszméltem, hogy keresek valamit: egy ismerős tájat, egy otthoni kutyaugatást, egy varázsszót, s ezzel a hangulattal feküdtem-keltem napokon át, míg rá nem eszméltem, hogy nincs nekem más bajom, csak az anyanyelv szeretetében szűkölködöm. Meg kell találnom a következő ajtót – határoztam el konokul, mert már álmaimban is oroszul osztozodom, őrjítően hatnak rám a sorakozók, pokolba kívánom a vezényszavakat, menekülök mindennemű csoportosulástól. Majd egy ösztönös elhatározással a zuhanyzók hűvös csendjébe vetem be magam, s fennhangon kezdtem mondani a Toldit. De a hangom, mintha nem az enyém lenne, Arany veretes igéi furcsán visszhangzanak, szavaim gellert kapnak a csempefalakon. Feltúrom később, csak úgy, a hátizsákomat, s a Nagyvilág egy számának maradványaiból dupla füzetlap hull a kezembe: Illyés Koszorúja. No, ennek meg kell adni a módját, hát leülök hozzá, ám megnyugvás helyett még inkább felrúznak a kíméletlen kezdőmondatok. Nagyon fájhatót Gyula Bátyánk lelke, amikor eredendő optimizmusa ellenére leírta, hogy mi, magyarok, nem bírhatunk már fölmagasodni. „Újra a fű közt, a gazban, az aljban. Mint évszázadokon át...” Istenem, micsoda múlt áll mögöttünk, mégis itt vagyunk! Zaklatott szívem azonnal átvált a gyors kopogású vers ritmusára, de nem is vers ez már, hanem a vádlottak padjára állított magyarság szaporán érvelő védőbeszéde, a keresett varázsigé. Együtt

mormoljuk tovább, s közben a tudat mélyén nyílni kezd anyanyelvem harmadik ajtaja. A kassai zugárus, a bukaresti cselédlány, a bejrúti prostituált lépnek ki rajta, s köszönének, mint régi ismerőst: „tanár-kigúnyolta diákat, szerzán-legyalázta bakát”. Összemosolygunk, ha már egyszer miénk az „összemosolygás nyelve”, s úgy gondoljuk, egyik maradunk ezen túl a múlt, a jelenvaló és a jövő szentháromságában.

De a költő még szaval. Hajoljunk a szavakhoz közelebb, s jegyezzük meg örök tanulságul: emberi nagyság, dicsőség, érdemrend mit sem ér, ha nincs kinek felajánlani. Legyünk – gondolatban – szemtanúi és részesei a feltámadás-üzenetű pillanatnak, amint a Koszorú legméltóbb helyére – nyelv-édesanyánk lába elé kerül.

BÁNKI ÉVA

A SZENVEDÉS GRAMMATIKÁJA

1944 novemberében magyar nyelvű felhívások árasztották el Kárpátalját, melyek tudtul adták a lakosságnak, hogy nemcsak a magyar és német katonák és tisztek, hanem „a német és magyar hadköteles egyének is 18 évestől 50 éves korig” jelentkezni kötelesek. A falvakban kisbírók dobolták ki, hogy a férfiaknak részt kell venniük a „háborús károk helyreállításában”, a „hidak és utak javításában”.

Negyvенеzer magyar és német nemzetiségű férfit sikerült így, a „háromnapos munka” ürügyén összetoborozni. Aztán a „háromnapos munkából” egy év vagy még hosszabb lágerekben végzett kényszermunka lett, melyet – amennyire a veszteséglistákból rekonstruálni lehet – a „híd- és útjavítók” majdnem a fele nem élt túl. Sokan el sem jutottak Szibériába, hanem a kárpátaljai gyűjtőtáborokban dűlő járványoknak estek áldozatul. Hogy hányan tértek haza örökre megnyomorodva, testileg-lelkileg rokkantan, azt még a roppant nagy levéltári forrásanyagra és közösségi kutatómunkára (portabejárásra, oral historyra) épűlő *Mi Golgotánk* is csak sejtetni tudja.

A Dupka György szerkesztette összefoglaló műbűl úgy tűnik, egy kárpátaljai magyar értelmiségi ezekben az éveken kétféle módon biztosíthatta a jövőjét. Vagy mindent hátrahagyva elmenekűlt, vagy tevűlegesen segítette a deportálásokat. Ha így tett, akkor szép (akár magyarországi) karrier várt rá: Illés Bélábűl, aki nyilvánosan fejtegette, hogy a magyar nűk szabad zsákmánynak tekintendűk) kétszeres Kossuth-díjas írűl lett, a falubelijeit „háromnapos munkára” biztató Uszta Gyulábűl pedig altábornagy – ő 1989-ben még megírhatta a memoárját *A jűt akarni kell* címmel.

Magyarul beszűlű értelmiségiekre pedig szűksűg volt, hiszen az NKVD által szervezett, a IV. Ukrán Front oltalma alatt végrehajtott akciűl – ez az űgyesen megszervezett átverűs – leginkább a kárpátaljai szegűnyeket sűjtotta. A kárpátaljai értelmisűg helyben maradt többsűgűvel ugyanis a partizánok és a rűgtűnítűlű bírűságek vűgezetek, vagy késűbb koncepciűs perekben ítűlték el űket, mikűzben a megszállűk rűpcűdulákkal biztatták helyben maradársra a parasztságot: „Urak, papok, szaladjak, Ti, parasztek maradjatok.” Magyar szármaszűsű nűket – német nűkkel ellentűtben – nem deportáltak tűmegesen, a

kárpátaljai magyar nők másként szenvedték meg Kárpátalja és Ukrajna „újra-egyesítését”. A már-már Kárpátalja génállományának átalakítását célzó, tömeges nemi erőszakra *A mi Golgotánk* hallgat, de a szépirodalmi művek szerencsére nem (Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya*). Ezekből tudhatjuk, hogy míg a férfiak a légerekben pusztultak, az asszonyaik a falvakban gyerekeket szültek. *Egyesítés* volt ez, igen – de a szó *legsátánibb* értelmében.

Mi indokolta ezt az ördögi kegyetlenséget? Talán a katonai elővigyázatosság? Az „akció” során az NKVD kevesebb, mint száz löfegyvert kobzott el (Dupka, 48. old.), ezzel pedig nem lehetett volna egy gerillaháborút megvívni. Ha pedig a „szovjetellenes” elemektől való megszabadulás volt az NKVD célja, akkor nem deportáltak volna olyan párttagkönyvvel rendelkező kommunistákat, mint az aknaszlatinai szervezett sóbányászokat. A Szovjetunió természetesen a kiesett munkaerő pótlására akarta felhasználni a legyőzöttek munkaerejét, ám úgy tűnik, az etnikai tisztogatás a gazdasági racionalitásnál is fontosabb volt – a hadüzemnek számító Aknaszlatinán veszélybe is került a termelés.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az oroszok bevonulása előtt még a kommunista kárpátaljaiak, ruszinok, magyarok is leginkább a Csehszlovákiával való egyesülésben bíztak. Dupka György felidézi az 1944-es munkácsi gyűlés egyik résztvevőjét (51. old.), akik szerint a gyűlésen abszolút kisebbségben voltak a Szovjetunióval való egyesülést szorgalmazók. Az NKVD tehát felmérhette, hogy egy olyan területet akar Ukrajnával „újra-egyesíteni” (sic!), ahol a szovjet rezsimmel szemben még a baloldali ruszinok és magyarok többsége is ellenérzésekkel viseltetik.

A mi Golgotánk magyar tragédiaként tárgyalja az eseményeket – ám vajon mennyiben indokolt ez? A Dupka György által megidézett tanúvallomásokból kiderült, a magyar férfiak csak úgy kerülhették el a légereket, ha szlováknak vagy ruszinnak vallották magukat. Ha így tettek, akkor jelentkezhetek önkéntesnek a Vörös Hadseregbe vagy az I. Csehszlovák Hadtestbe. De még ez sem volt biztos menedék, hiszen az NKVD-sok vadászták a Vörös Hadseregben az „ál-ruszinokat”, hogy aztán légerekbe irányítsák őket. A Csehszlovák Hadtestbe pedig bekerülni sem volt egyszerű: a belépés feltétele sok helyütt a szlovákul vagy csehül elmondott miatyánk volt. A koncentrációs táborokból hazatért kárpátaljai zsidókat többnyire deportálták – de nem mint magyarokat, hanem mint zsidó származású ügynököket. Szovjet logika szerint ugyanis csak „beszervezett nácik” élhették túl a haláltáborokat. Mindezek alapján tényleg nem túlzás tervszerű, etnikai alapon végrehajtott tisztogatásról beszélni.

A csaknem százharminc magyarlakta település veszteséglistái rettene-tes, felfoghatatlan tragédiákról beszélnek. A Beregszászról elhurcolt áldozatok között találjuk például Rejplik Bertalan (1924), Rejplik Béla (1926), Rejplik János (1899) nevét – talán apa és két fia? Vagy nagybácsi és két unokaöccs? Ki nézte végig a másik kettő halálát, ki maradt közülük utoljára? Néhány községnél Dupka György meg is jegyzi: ennek vagy annak a családnak minden férfitagja „odahalt”: így jártak Gut faluban a Verbiások és a Barkasziak. A veszteséglisták nemcsak a halottakra emlékeztetnek, hanem mint minden lista – névsor, kánon, összeírás – a hatalom minden személyes viszonyt eltörlő, elpusztíthatatlan természetére is.

A tények magukért beszélnek – pedig dehogyis a *tények* beszélnek! Ezeket a tényeket a történész „beszélteti”: még egy ilyen szigorúan felépített, gondosan szerkesztett, már-már komoran szűkszavú és tényszerű, a történelmet a halál *természeteként* bemutató műben is. Márpedig a deportálásokkal kapcsolatos kollektív kutatómunka egyik fő koordinátora, az összefoglaló mű szerzője Dupka György eredetileg nem is történész, hanem költő, irodalomszervező. Elgondolkodtató, hogy a délvidéki atrocitások feltárását sem egy szaktörténész kezdeményezte, hanem Matuska Márton újságíró. (Matuska Márton: *A megtorlás napjai. Ahogy az emlékezet megőrizte*. Forum Könyvkiadó–Magyar Szó, Újvidék, 1991.) Ezekről a küldetésszerű pályamódosításokról eszünkbe juthat, hogy a világirodalom egyik leghíresebb történésze, Hontalan Iván sem egy hagyományos egyetemi-akadémiai pálya során kötött ki a történelemtudomány-nál – miközben ott motoszkál bennünk a kérdés: ha az amúgy is belvitáktól sújtott akadémiai történelemtudomány ennyire ózdkodik a szokatlan kutatási témáktól, akkor bízhatjuk-e *csak* rá az emlékezetünket?

Mind Dupka György, mind Matuska Márton összefoglalója nagy történelmi kutatómunkára épül (vagy egészül ki), de azért azt látnunk kell, hogy a kollektív szenvedéstörténetek, a nemzeti katasztrófák bemutatása nemcsak (vagy nem elsősorban) történelmi munka, hanem írói feladat. Ki akar felfoghatatlan szenvedésekről olvasni? Melyik olvasó szeret végeláthatatlan veszteséglistákat böngészni? De ha mégis „nekiül”, akkor az az első sokk után hajlamos arra, hogy játékként, virtuális valóságként hárítsa el magától a traumát. A számok ugyanis csak a szaktörténésznek *számok*, az átlagos olvasónak három mélyen átélt haláleset pontosan ugyanannyi, mint harminchárom vagy harmincháromezer.

De ha ez így van, akkor milyen írói módszerrel lehet elérni, hogy az olvasó minden halált külön átéljen és magáénak érezzen, és a végén mégis valamilyen katartikus feloldozást kapjon?

Matuska Márton megoldása a regényszerűbb. Ő is településenként tárgyalja a vérengzéseket; de rögtön át is adja a szót a túlélőknek, akik aztán a saját élettörténetükbe és a 41-es magyar bevonulás történetébe ágyazzák az eseményeket. A rengeteg történelmi összefüggés dacára minden történet *egyéni* történet – tele horrorisztikus borzalmakkal, váratlanabbnál váratlanabb megmenekülésekkel. De két visszatérő történetelem segít abban, hogy az olvasó mindvégig valóságosnak érezze a borzalmakat: a jugoszláv hatóságok zavara, mikor az 50-es, 60-as években előkerülnek a vérengzések bizonyítékai („kikaparják a kutyák a futóárkot”, „leszakad a Tiszapart”) és a gyakran név szerint is ismert gyilkosok „utóélete” („később felakasztotta magát”, „a feleségét is eltette láb alól, majd öngyilkos lett”, „megőrült” és a legszembetűnőbb: „Budapesten villamos alá lökték”). Ezek az ismétlődő mozzanatok győzik meg arról, hogy a vérengzések emléke egy másik korszakban már a gyilkosok számára is elviselhetetlen.

A mi Golgotánk szerzője, Dupka György viszont jóval ritkábban adja át a szót a túlélőknek. Ő a sok egyéni, emberi szenvedést egyetlen nagy szakrális narratívába rendezi, a passióéba (mártírok, Golgota stb.), ami aztán az egész mű drámaian komor, visszafogott hangvételt is meghatározza. *Mit tettek a magyarok? – odahaltak.* Ez a Dupka által többször használt, hihetetlenül szuggesztív igealak egyszerre fejezi ki a haláluk bizarr különösségét, miközben valamiféle balladai és vallásos aurát von a lágerbeli szenvedések köré. (Itt kell megjegyeznünk, hogy nemcsak a szerző, hanem a kötet szerkesztője is szépíró: Nagy Zoltán Mihály.)

De az írói megoldásokat, a komor, megrendítő szűkszavúságot vagy a groteszk részletek halmozását nemcsak a két szerző (Matuska és Dupka) esetlegesen különböző stíluseszménye indokolja, hanem a történelmi események *milyensége* is. A délvidéki vérengzések során tág tere nyílt az egyéni bosszúnak („ha valakinek szídtad az anyját, az meg fog ölni”, Matuska, 60.) amit nem is profi és hideg gyilkológépek, könyörtelen, „részrehajlás nélküli” NKVD-tisztek hanem szomszédok vagy paranoid elmebetegek kezdeményeztek. És mindeközben persze szó sem volt arról, hogy minden szerb szomszéd vagy magyar kommunista helyeselte volna a kivégzéseket (a neves debellácsi református papot, Gachal Jánost például magyar kommunisták próbálták megmenteni), így aztán nemcsak a kínhalálnak, hanem a megmenekülésnek is számtalan, regénybe illő útja-módja lehetett.

A kivégzések mindvégig valamilyen perverz „szemet szemért”-elvet követtek. A túlélők sejteni vélik, hogy a magyarokat „ötvenszeresen” pró-

bálták a szerbek „visszabüntetni” – ez a szám pedig kísértetiesen emlékeztet a náci hadsereg falragaszokon hirdetett elvére, ahol azt ígérték, minden meggyilkolt német katonáért ötven szerben „vesznek elégtételt”. A szadista kínzásoknak ennek ellenére is volt valamiféle individuális színezete (miközben kitelepítések azért a Délvidéken is történtek): Moholon nem találták meg azt a magyar gonosztevőt, aki 42-ben megerőszkolt egy szerb nőt – agyonverték hát a gazfickót a helyszínre szállító, a nemi erőszakban teljesen vértlen fiákerest.

A délvidéki túlélők szinte mindig valamilyen kauzalisztikus, időbeli összefüggések közé ágyazott történelemről mesélnek. A kárpátaljai magyarság viszont egy arctalan, uniformizált, birodalmi gyilkológépezettel került szembe. Az ő történeteik szinte mindig *ugyanarról* szólnak: „kido-bolás”, aztán menetoszlop, láger, végül betegség, halál... Amennyire *A mi Golgotánk*ból rekonstruálni lehet, a túlélők maguk sem történelmi események folyamánának tekintették a szenvedéseiket, hanem egy történelmi időn kívüli katasztrófának, amire semmilyen ésszerű magyarázat nem lehetséges. Hiszen a kárpátaljaiak tényleg valamilyen rideg, elvont, emberi ésszel felfoghatatlan gonoszság örlőfogai közé kerültek. Hogy a szovjet gyilkológépezet mennyire csak a számokra volt tekintettel, azt jól jellemzi a menetoszlopokba belerángatott utcai báméskodók sorsa. Egy rahói túlélő meséli: „...egy Kulinyák Babi nevezetű kislányt az utcán megfogtak és az autóra tettek, csak azért, hogy meglegyen a létszám. Szegény könnyű ruhában volt, félcipőben, hajadonfőtt... szegény édesanyja, amikor meghallotta, hogy mi történt, pongyolában, papucsban, jajveszékelve futott az autó után, de a katonák (...) nem engedték el a gyereket. További sorsa ismeretlen.” (Dupka, 335. old.)

Ám semmilyen szenvedéstörténet nem létezhet katartikus csúcspontok nélkül: *A mi Golgotánk*ban számomra ezt jeleníti meg egy aprócska falu, Gálocs története. „Szemtanúk közlése szerint 1944 novemberében az akkori falusi bíró bátor kiállításának köszönhetően a faluból nem vittek ki senkit.” (269. old.) Falusi bíró kontra világbirodalom? Gálocs kontra Szovjetunió? Ha csak *egyszer* történt meg, *egyetlenegy* faluban, már az is felemelő. Ám Gálocson nem a bíró terjesztette a bátorságot, hanem az ivóvíz vagy talán a levegő. Ebben a faluban szolgált Gecse Endre tiszteletes, aki 56-ban – a vád szerint – több gálocsival egyetemben szovjetellenes, „ellenforradalmi” csoportot szervezett. Ha egyszer álmomban elmegyek egy tömegtüntetésre, ott majd *Gálocs* feliratú táblát emelek magasra.

A Dupka György által megidézett túlélők nem adnak elő hosszú, összefüggő történeteket, de a megszólalásaikból mégiscsak következhethetünk arra, mit gondoltak *ők*. Mert hiszen a tanulatlan emberek is legalább annyit töprengenek a velük történt események értelmén és egyáltalán *a* történelmen is, mint a könyvtárakban művelődő, vagy a történelmet „szakszerűen” művelő honfitársaik. *Művelni* ugyanis mindenki műveli a történelmet, mert hiszen nemcsak *éli*, hanem *beszéli* is, az átélt eseményekkel kapcsolatos reflexióit másoknak is közvetíti. Természetesen a szaktudósok által *művelt* történelem sehol és semmikor nem pontosan ugyanaz, mint az alsóbb osztályoké. De ha a kétféle emlékezet között semmiféle átjárás nincs, ha a nemzeti emlékezet szétválik a „miénkre” és az „övékre”, ha a szegényebbek nem ismerik fel magukat a történelemkönyvekben (mert míg az *ő* emlékezetük „kocsmasztintű”, addig a tanultabbaké automatikusan „hazugság”, „manipuláció”), az már egy szétesőben lévő társadalom kórképe. A társadalmi kommunikáció végzetes, az első világháború óta egyre mélyülő szakadékát számomra Kosztolányi *Édes Annyája* fejezi ki a legmeggyőzőbben.

A mi Golgotánk ilyen tekintetben is figyelemre méltó munka: mindvégig visszafogott, tárgyilagos stílus jellemzi, levéltári kutatómunkára, szakszerű forrásfeldolgozásra épül, ám közben mégis tiszteletben tartja a népi történelemértelmezés kereteit. Eszerint a „háromnapos munka” „magyar passió” volt (jól láthatóan erre a koncepcióra épül a maga siratófalával a Szolymai Emlékpark is) – és erre az elgondolásra nemcsak a „háromnapos munka” kifejezés ad alapot, hanem a megtorlás milyensége is. Az „újra-egyesítők” szemében ugyanis nem a klerikálisok, a fasiszták, a magyar államigazgatással együttműködők, vagy éppen a szovjetellenesek számítotak izolációra „méltó” ellenségnek, hanem *a* magyarok. Az identitás a szovjet hatóság szemében nem volt rugalmas vagy szabadon megválasztható, és mindez a túlélők szemében megerősíthette a szenvedésközösség nemzeti jellegét. Az „izoláció” elsősorban nem is az „urak” ellen irányult – a többségükkel akkorra már végeztek –, hanem a földjéhez ragaszkodó parasztság ellen. („Urak, papok szaladjatok, Ti, parasztok maradjatok!”) Nyilván másféleképp is fel lehet dolgozni Kárpátalja 1944-46-os történelmét, több szempontot mérlegelve, a gender studies eredményeit is hasznosítva – de a fenti szempontok ignorálásával aligha.

Elgondolkodtató, hogy a kárpátaljai túlélők milyen sokan tartják magukat *a* gonoszság, egy történelmen kívüli katasztrófa áldozatainak. A „háromnapos munka” tulajdonképpen a történelem csődje, hiszen semmi

okszerű magyarázat nincs rá. Ezért fejződhetnek ki ezek a történelmi és *mégsem* történelmi tapasztalatok népi imákban és zsoltárparafrázisokban. A népi/szakrális történelemértelmezés kereteinek bemutatásában sokat segítenek ezek az irodalmi szövegek. És nekünk, olvasóknak megrendítő szembesülni azzal, hogy a XX. században létezhet olyan verses imaszöveg, mely alkotója halála után mások túlélését segíti, a „lágeridők” elmúltával aztán névtelen folklórszöveggé kering szájról-szájra – míg végül a kutatás rámutat a költemény eredeti szerzőjére, egy lágerben elpusztított gimnazistára.

A kárpátaljai hagyományos magyar értelmiség jelentős része elmeneült, elpusztult, vagy pedig részt vett a magyar parasztság megtizedelésében. Dupka György *Golgotánkja* mégis számos íróra és kanonizált irodalmi alkotásra utal – írókra, akik részt vettek falujuk veszteséglistáinak összeállításában, művekre, melyek a népi traumáját dolgozzák fel. Ezek az írástudók többnyire a szovjet időkben született vagy „kinevelődött” írók, akik (nekünk) szokatlan, és mégis inspiráló érzelmi közösségben élnek a régiójukkal – akik *művelik* a történelmüket a szó legigazabb, leginkább irodalmi értelmében is.

Enélkül a sajátos értelmiségi viszonyulás meg se születhetett volna ez a tárgyilagosságában is megrendítő összegzés.

Dupka György: *A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben.* Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár –Budapest, 2012.

(A kötet elektronikus változata a KMMI honlapján olvasható, letölthető: <http://www.kmmi.org.ua/uploads/books/books-pdf/215-Dupka-Gyorgy-A-mi-golgotank.pdf>.)

VÖLGYESI ZOLTÁN

AZ 1956-OS FORRADALMAT KÖVETŐ SZOVJET MEGTORLÁS KÁRPÁTALJAI DOKUMENTUMAIT BEMUTATÓ KÖTETRŐL

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadásában Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai címmel megjelent forrásgyűjtemény Ukrajna Állambiztonsági Hivatala ungvári archívumában és a Kárpátaljai Állami Levéltár ungvári részlegében fellelhető dokumentumokból ad közre válogatást, méghozzá azokból, amelyek az 1956-os forradalommal kapcsolatosak, ám mai napig nem könnyen hozzáférhetők, sőt sokáig egyáltalán nem is voltak kutathatók. A kiadvány alapjául szolgáló forrásfeltárást és a dokumentumgyűjtést a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Magyar Főiskola tanára, a téma elismert kutatója, Váradi Natália végezte, aki az elmúlt években számos tanulmányt, sőt doktori értekezést is írt 1956 kárpátaljai vonatkozásairól. Főképp az ő kitartó, szorgos munkájának gyümölcse ez a kötet, de elismerés illeti a nyíregyházi levéltárat is, amely támogatta a források megjelentetésére irányuló vállalkozást, és a kiadói szerepet vállalva hozzájárult ahhoz, hogy a hiánypótló munka megjelenjen, méghozzá igényes, szakszerű kivitelben. Külön is dicséret illeti a levéltár munkatársai közül Galambos Sándort, a könyv szerkesztőjét.

A könyv megjelenésével egyértelműen nyert az '56-os történeti kutatás, hiszen még nem publikált dokumentumok láttak napvilágot a forradalom eddig még kevesek által kutatott, és szélesebb körben kevésbé ismert kérdéseiről. Nyereség ez a téma iránt érdeklődő olvasók számára is, s különösen a kárpátaljai magyar közösség számára, hiszen 56 legalább annyira tabu téma volt Kárpátalján a szovjet korszakban, mint az anyaországban, s bár a tabusítás két évtizede megszűnt, még mindig viszonylag kevés az 1956-os eseményeket tárgyaló publikáció. Dupka György kárpátaljai helyi 56-os törekvésekkel, ellenálló csoportosulásokkal foglalkozó néhány írása mellett legin-

kább Váradi Natália tanulmányai említhetők, amelyek segítik a fehér foltok eltüntetését. Ezen hiányok miatt nemcsak a dokumentumok közreadása üdvözlendő ebben a kötetben, hanem az is, hogy a kötet elején hosszabb bevezetőt olvashatunk Váradi Natáliától a téma történeti háttéréről. Ez mindenképpen segítség az olvasók számára, hiszen megkönnyíti tájékozódásukat, a forrásokban tükröző események megértését, s a források értelmezését.

A dokumentumok elsősorban az 56-os forradalmat követő szovjet megtorlás folyamataiba nyújtanak betekintést, megmutatják, hogyan viszonyult a magyar '56-hoz a szovjet birodalom vezetése, a KGB, illetve a saját lakossága ellen pereket konstruáló szovjet-ukrán igazságszolgáltatás jogi köntösbe öltöztetett megtorló gépezete. Rávilágítanak arra is, hogy milyen sémákat használtak szovjet szervek az események értékelésében, s milyen módszereket használtak a birodalom peremvidékén a hatalmi stabilizáció érdekében.

Egy válogatásnak mindig alapkérdése, mi kerüljön bele, s mi maradjon ki, hiszen adottak a terjedelmi korlátok, s ezek közé szorítva kell arról dönteni, hogy mit adjunk a közönség kezébe. Váradi Natália több száz oldalnyi iratot gyűjtött össze, s ebből kellett válogatniuk a kötet szerkesztőjével, Galambos Sándorral. Bizonyára nem volt könnyű a választás, hogy minek szorítsanak helyet az alig 160 oldalon. Sajnos a bevezető tanulmány, miközben történeti keretet ad, nem avatja be az olvasót a válogatás szempontjaiba, így nem kapunk magyarázatot arra, hogy miért pont ezek a források szerepelnek, miért pont témák köré rendezve. Annyit azonban hamar észrevehetünk a könyvet forgatva, hogy készítői tudatosan törekedtek arra, hogy ne mindenkől egy keveset „felcsipegető”, vegyes „salátás tálal” adjanak ki a kezükből, helyette inkább azt a megoldást választották – nagyon helyesen –, hogy négy téma köré csoportosítják a forrásokat, négy fejezetben elrendezve.

A kötet legerjedelmesebb része az első fejezet, amely a Magyarországról a Szovjetunióba deportált személyek névsorait adja közre, a hosszabb listákat többoldalas táblázatba foglalva. Ez a rész 117 oldalra rúg a közel 160 oldalas forrásgyűjteményből, tehát egyértelműen súlyponti részét képezi a kötetnek. Érdekes, hogy több listán a személyi adatok mellett azokat a településneveket is megadják, ahol az illetőt „begyűjtötték”, illetve ahová visszaszállították. Bár a listák kapcsán számos kérdőjel adódik, ennek ellenére bizonyára sokan fogják lapozgatni őket, s nemcsak Kárpátalján, hanem talán azokban a nagyobb magyarországi városokban is, ahonnan sok embert elhurcoltak a helyi forradalmi események résztvevői közül – így például a helyi forradalmi szervek vezetőit, a fegyveres harcok résztvevőit, sőt nem egyszer olyanokat

is, akiről megmondani sem tudjuk, miért pont ők kerültek bele a „szórásba”. Különböző adatok szerint akár négyezerre is tehető a deportáltak létszáma, mindenesetre Szerov tábornok, a műveletet irányító KGB elnöke november 11-én 3773 főt, majd két nap múlva már 4056 főt jelentett Hruscsovnak. Az ismertté vált részletes, neveket, személyi adatokat tartalmazó listákon azonban ennél jóval kevesebb név szerepel. Megdöbbenő az is, hogy egy szintén kevesebb, „csupán” 848 nevet tartalmazó, KGB által készített listán 75 fiatalok szerepel, 66 fiú és 9 lány (emellett 16 felnőtt nő is volt a deportáltak között). Egy biztos: a szovjet szervek adatszolgáltatása minden volt, csak nem pontos, ezért aztán vakarhatják fejüket utólag a történészek, ha pontos adatokat szeretnének tudni. Az viszont egyértelműen kiderül, hogy a deportáltak többségét a szovjetek már egyből november 4-én, vagy az azt követő egy-két napban őrizetbe vették, hogy néhány nap múlva Kárpátjára szállítsák őket, majd többhetes, nem egy esetben másfél hónapot is kitevő kényszerfogság után hazatérhettek. De miért vitték őket el? – vetődik fel a kérdés. Azon kívül, hogy „kivonva őket a forgalomból” aktív rétegétől fosztották meg, s ezzel gyengítették a magyar társadalmat, számos jel arra utal, hogy a szovjetek saját szerveik által lefolytatott jogi eljárásra készültek, amittől később nemzetközi nyomásra elálltak. A letartóztatottakat vonattal szállították a Szovjetunióba, ám amikor a magyar közvélemény tudomást szerzett az egyik ilyen szerelvényről, s ez nagy felháborodást okozott, ezt követően titokban, gépkocsival folytatták a deportálást.

Szembetűnő a listákat lapozgatva, hogy mennyire szórt területi értelemben azok névanyaga. A területi eloszlás vizsgálatában segít egy a témában idén tavasszal megjelent másik kötet, melynek szerkesztői Horváth Miklós hadtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára és Olekszandr Pahirya, a kijevi Tarasz Sevcsenko Nemzeti Egyetem oktatója, s a címe Kényszerkirándulás a Szovjetunióba. Magyar deportáltak a KGB fogságában 1956. Ez a kötet az eredeti listák alapján utólag összeállított, településekre lebontott névsorokat is közöl, melyek alapján megállapítható, hogy a legtöbb embert vidéken Veszprémből vittek el (mintegy 90 főt), ezt követi Szombathely (49 fővel). Az előbbit elsősorban az magyarázhatja, hogy a Veszprémben komoly katonai ellenállás szerveződött a szovjet csapatok ellen, ezzel függ össze az is, hogy a Veszprémből deportáltak jó része nemzetőrként fegyveres szolgálatot teljesített egyetemista volta nevek után található bejegyzések szerint. A Szombathelyen letartóztatottak többségét viszont a pesti harcokban részt vett Széna téri felkelőt tették ki,

akik nyilván szökésben voltak a nyugati határ felé. Ám vannak olyan esetek is szép számmal, amikor nincs kézenfekvő magyarázat a viszonylag magas számra, vagy éppen a deportálások kisebb arányára, így ez a kérdés még további kutatásokat igényel.

Az ismertetett kötet második, jóval rövidebb, mindössze tíz oldalas fejezetében a Tökölön letartoztatott magyar kormánydelegáció tagjainak a kihallgatások során keletkezett anyagaiból olvashatunk három, eddig még nem publikált jegyzőkönyvet, Garai Sándorét, Simon Ferencét és Szűcs Sándorét, melyek november 29-én, ill. 30-án kerültek rögzítésre. A harmadik, leg-rövidebb részben a Német Vöröskereszt néhány, a forradalom napjaiban Magyarországra érkezett, majd a szovjetek által foglyul ejtett, s a magyarokkal együtt Kárpátaljára szállított munkatársainak irataiból az egyikőjük, Horst Wragge kihallgatási jegyzőkönyve és a tőle átvett tárgyak listája kapott helyet. Végül a kötet zárófejezete a kárpátaljai lakosságot sújtó megtorlás 14 dokumentumát közli, melyek a rendőrségi és a bírósági eljárások során keletkeztek, s az eljárás több fázisát is dokumentálják, hisz van köztük kihallgatási jegyzőkönyv, tárgyi bizonyítékként kezelt szórólap, írásszakértői vizsgálat anyaga, vádemelési határozat, vádirat és ítélet is.

Véleményem szerint érdemes lett volna az előszóban hangsúlyozni, hogy olyan irattípusokat is tartalmaz a könyv – kihallgatási jegyzőkönyvek, nyomozati iratok, vádiratok, ítéletek –, amelyek értelmezése egyáltalán nem könnyű, sőt fontos forráskritikai szempontokra is fel lehetett volna hívni a figyelmet. Egyrészt arra, hogy az eljárások preconcepcionálisak voltak, néha a tényeket is elferdítették, s pláne elferdítették az események jellegét, hiszen céljuk a társadalom megfélemlítése, megtörése volt, nem pedig az események valóságghű feltárása. Ezt már az eljáró hatóság képviselőinek tárgyilagosságot eleve nélkülöző, megbélyegző hangneme, fogalomhasználata is bizonyítja, sőt saját koncepciójuknak az iratokban tetten érhető erőltetése is alátámasztja. De nemcsak a kihallgatók, az ügyészek és bírák negatív elfogultsága torzítja a dokumentumok tartalmát, hanem helyenként a kihallgatottak, eljárás alá vontak védekezési stratégiája is, amit az olvasónak ugyancsak hangsúlyosan tudomására kellene hozni egy efféle dokumentum válogatásban.

A megtorlás időszakának rendőrségi-bírósági eljárása során keletkező iratokat kutató történészek ismerik a következő jelenséget: az első kihallgatáskor még általában többet bevallanak az érintettek, mert nem gondolják, hogy nagyobb baj lehet belőle, aztán ahogy telik az idő, ahogy az eljárás elhúzódik, s a kényelmetlen helyzet fokozódik, előbb-utóbb rájön-

nek, hogy ennek fele sem tréfa, „szorul kapca”. Egy idő után ezért jellemzően stratégiát váltanak, s újabb vallomástételek vagy tárgyalások alkalmával már csak azt ismerik be, amiről úgy gondolják, hogy a hatóságnak van rá bizonyítéka, vagy úgy vélik, hogy ezt már úgyis tudja a „szerv”. Kinél előbb, kinél később, de rendre bekövetkezik effajta megvilágosodás. Erről a jelenségről számos visszaemlékező beszámoló, Für Lajos is leírja a Bevezetett mámor című könyvében, hogy a kihallgatások közepette a tolmács, aki kárpátaljai volt, félig magyar, félig ruszin, megkérdezte tőle, hogy tud-e hazudni. Mert ha igen, akkor nem lesz baj, ő, a tolmács majd fordítja. S bár először meghökkent, de aztán felfogta, hogy ha ezt túl akarja valaki élni, akkor itt most tényleg nem az igazat kell mondania.

A magam részéről két dolgot hiányolok különösen a kiadványból. Először is egy névmutatót a kötet végéről, bár ez nem kötelező forráskiadványnál, ugyanakkor felettébb hasznos: a névmutató nagyban segíthetné az érdeklődő olvasók tájékozódását, főleg a rengeteg nevet tartalmazó első fejezet listáinak a böngészésekor. A másik a fordító személyének megnevezése: mivel a dokumentumok nagy része eredetileg nem magyar nyelven készült, de magyar fordításban került kiadásra, fel kellett volna tüntetni a fordító nevét, legalább az ún. copyright oldalon. Ez még akkor is így van, hogyha a fordítás túlnyomó részt a dokumentumokat közreadó Váradi Natália munkája, akit a kötet úgy nevez meg, mint aki a „forrásokat válogatta, közreadja és a bevezető tanulmányt írta”. Szerintem szerencsésebb lett volna a következő megjelölés: „A forrásokat válogatta, fordította és a bevezető tanulmányt írta Váradi Natália”. Sőt ez a megjelölés a copyright oldal helyet a címlapra is felkerülhetett volna a cím alá, hiszen aki ilyen nagy munkát végez, annak nem kell munkáját elhallgatva szerénykednie, „rejtőzködni”. Műve majd könyvtári feldolgozásra kerül, sőt bibliográfia tétellel lesz, és sokkal könnyebb dolga lenne könyvtárosoknak, kutatóknak, hallgatóknak, sőt más kíváncsi olvasóknak is, ha egyből a címlapon megtalálják az összes lényeges adatot, a fordítót is beleértve.

A közölt iratok áttételesen, retrospektív forrásként a kárpátaljai megmozdulásokról is fontos adalékokat szolgáltatnak, így közvetve bizonyítják a helyi lakosság szolidaritását (hiszen többek közt pont erre „vadásztak” a rendőrnymozók és az állambiztonság emberei). A dokumentumok szerint a magyarországi forradalom hatására több településen olyan eseményekre is sor került, amit a szovjet hatóságok ellenforradalmi szervezkedésnek értékeltek, s a tagjaira akár többéves börtönbüntetést is kiszabtak (pl. röplapozásáért,

vagy valamilyen szovjetellenes megnyilatkozásért). A kötet hitelesen dokumentálja, hogy Kárpátalja nemcsak azért volt fontos külhoni helyszíne az 56-os magyar forradalomnak, mert szovjet katonai vezetők és a KGB-tisztek garmadája települt ide, a birodalom Magyarországgal határos szegletébe, hogy innen irányítsák a szovjet megtorlást, hanem azért is, mert az elszigeteltség, a nehezen átjárható határ ellenére a legnehezebb időkben, az ötvenes években is élt a magyar-magyar szolidaritás.

A belbecs után szóljunk a kulcsínről is! Megvallom, nekem fenntartás nélkül elnyerte a tetszésemet a könyv borítója: igényes, nem harsány, de „beszédesebb”, a témához és a közölt levéltári dokumentumokhoz illik. Az első borítón vaskos iratkötegeket látunk egymásra helyezve – a kutató ilyenekben, vagy hasonlóknban búvárkodhatott. A háttérben jelenkori térkép, az ukrán – magyar – szlovák határvidékkel, s Kárpátalja délnyugati területei ukrán nyelvű településnevekkel, kiemelve nagybetűvel Ungvár–Uzhhorod települését, a közigazgatási terület székhelyét, ahonnan a levéltári iratok is származnak. A hátsó borítón egy kárpátaljai röplap „Kárpátaljai Magyar Forradalmi Egyesület” aláírással, ami egyből felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar eseményeknek Kárpátalján is volt visszhangja – ha eddig nem tudta volna valaki, aki kézbe veszi, most megtudhatja, ha belelapoz. Ha előlről kezdi az olvasást, hamar értesül róla, hogy kiket is rejt a „Kárpátaljai Magyar Forradalmi Egyesület” (mezőkaszonyi fiatalokat). Kívánom, hogy vegyék kézbe minél többen és olvassák ezt a forrásgyűjteményt, mert sokat tanulhatnak és okulhatnak belőle. A magam részéről jó szívvel ajánlom mindenkinek.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai (Forrásválogatás). Válogatta és a bevezető tanulmányt írta Váradi Natália, szerkesztette Galambos Sándor. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 2012, 192 o.

KOVÁCS ELEONÓRA

BARTHA GUSZTÁV KISREGÉNYÉNEK FÁJÓ VALÓSÁGA

Témaként a kárpátaljai valóság, mottóként Móricz Zsigmond gondolata szolgált a szerző számára: „*Voltaképpen csak arról lehet írni, ami fáj.*” A kezdet már önmagában sejteti, hogy valami fájni fog.

A regény hét fejezetből áll. Cselekménye 1975-1986 között játszódik Kárpátalján. Főhősként a beszélő névvel és nyughatatlan természettel ellátott Valló Pétert ismerhetjük meg. A családfő, Id. Valló Péter kizárólag borral a gyomrában képes problémamegoldásra gondolni. Valló Boris napközben a rokonok előtt szidja férjét, éjszakánként iszákosságának következményei elől menekül.

Valló Péter elsőként egy saját fekhelyről álmodik, melyet nem kell megosztania öccsével. Miután kívánsága teljesül, azt szeretné megtudni, miképpen válhatna gyorsan felnőtté. „*Annál mi sem egyszerűbb: annyi pénzt kell keresned, hogy eltartsd magad!*” (12. o.) – ad tanácsot Juci, a szomszédasszony.

Utóbbi személy hangsúlyos szerepet kap a Valló család életében: kölcsönt ad, vagy segítséget nyújt, amikor szükséges. Irigykedve és megvetéssel tekintenek rá a faluban (háza és cselekedetei miatt). Juci így beszél múltjáról: „*Mintha tehetnék arról, hogy beléptettek a pártba, kineveztek a kolhozban brigadérosnak! ...Lesepertették velem a padlásokat – és akkor mi van? Ha nem én, megtette volna valaki más...*” (13. o.) Juci fiatalkorában Budapestre utazott, és egy szövőgyárban vállalt munkát. Hazatérését követően a családja elutasította. Ekkor kezdett a kolhozban dolgozni. „*Az aborában hültem ki, ott háltam a szénában hetekig, onnan jártam lázas betegen filléres napszám-ba: krumplit vájni, máltét törni a nagygazdákhöz, mert az én drága, kedves édesanyám a rédelyére se engedett fel, mikor hazajöttem Pestről. Köszönöm, mindenkinek mindent köszönök! Legfőképpen: bátyjaimnak a hazugságot, amivel kisémmiztek a vagonból.*” (26. o.) Az orvos szívnagyobbodást diagnosztizál Juci esetében. Amikor megtudja, így reagál: „*Mától konyakot vedelek, úri cigit szívok – tojok a világra!*” (26. o.) Id. Valló Péter után Juci a második személy, aki a gondok megoldása helyett alkoholt fogyaszt.

Péter megfogadja a tanácsot: munkát vállal a kolhozban. A fizikai megterhelés miatt a tizenkét éves gyerek fáradékonyra válik, és gyengén teljesít az iskolában. A családnak elsőként a felnőtté válás kudarca miatt keletkezett problémára kell megoldást találnia. Ekkor Valló Péter borért szalajtja fiát, Boris cselekszik: orvosi vizsgálatra indul gyermekével. Az anyát a városban elmarasztalják. A szomszédasszony felajánlja segítségét. Közbenjárásának köszönhetően a szülők elkerülték a felelősségre vonást: a helyi vezetés elrendelte Péter átnevelését. A folyamat felügyelete Juci „pártfeladata” lesz.

A családban tapasztalható nyomás kedvezőtlenül hat Péterre. *„Juci iszik, alszik rá egy nagyot, nekem meg haza kell mennem... a veszedelembe.”* (27. o.) – gondolja Péter, amikor haza indul a szomszédból. Békét a családban nem talál: apja iszik, anyja menekül, öccse gyermek, ő magányos. A kudarcral vegyülő teljesítménykényszer, valamint Juci halálának feldolgozatlansága is hozzájárul Péter három hetes odesszai csavargásához. Ezt a következő idézet érzékelteti: *„Valami rettentően kezdett hiányozni az életéből, s bár körülírni sem tudta, nem hogy nevén nevezni, de afelől nem volt kétsége, hogy az a valami létező dolog, s a körülötte élők birtokában van.”* (58.o.) Haragban a külvilággal és önmagával, három hetet tölt Odesszában, egyedül. Mindez a jellemén keveset változtat. A számonkérés elkerüli.

A harmadik konfliktust az alkohol hozza felszínre. Péter ebben az esetben is elkerüli a felelősségre vonást. Leendő apósától munkát kap a helyi „saslikozó”-ban. Péternek megtetszik munkatársa, a csinos szakácsnő. Az alkoholfogyasztásra való hajlamon túl ez a második jellemvonás, mely megegyezik Id. Valló Péter viselkedésmintájával. Ezt úgy is magyarázhatjuk, hogy az öregebb Valló valójában a főhős idősebb változata. Esetleg fordítva. A Valló férfiak képtelenek kilépni a számukra genetikailag predestinálódott életmodellből. A tiszta és naiv gyermekből felelőtlen kamasz (ellopta a család pénzét), alkoholt kedvelő legény (a pletyka szerint mámorában szégyenbe hozta Varga Pannit) és család vőlegény (Macára, a szakácsnőre vágyakozott) vált. Ezeket a tulajdonságokat nem ítélni meg, mert saját bensőnkben megbújó jellemvonásokról van szó. Ezáltal a történet közelebb kerül az olvasóhoz.

A negyedik konfliktuspont egy Pétertől függetlenül kiinduló esemény következménye. Ez azt sugallhatja, hogy az események alakulása meghaladja az egyszerű ember erőfeszítéseit. A főhős jövője a génjeiben predestinálódott, a kör bezárul, a cselekmény véget ér.

A kifejezések (abora, bádóg, bőrujjas, fejőnő), az élethelyzetek (a közös vagyon saját érdekű megkárosítása, alkoholizmus), a jellemvonások (trapéz-

nadrágra áhítózó gyerek, aktív párttag) azt a korszakot mutatják be, melynek utóregzései ma is érzékelhetőek Kárpátalján. A kisregény rögzíti a Szovjetunió bomlási folyamata alatt tapasztalt társadalmi jelenségeket. Ezek közé tartozik az alkoholizmus, valamint a közös vagyon hanyag kezelése. „Pénzt csinált Vallóné a Jucival közös, feketeborssal és tehénavjával folytatott seftből, pénzt a konzervgyárból kilopott cukorból, de a pénzkeresés igazi ízére akkor érzett rá, mikor id. Valló Péter fizetését téglában vették ki, s a feketén tovább adott téglá ezer darabonként 40 rubel tiszta nyereséget hozott.” (43.o.) A jelenséggel kapcsolatban Péter így érez: „az emberi nemtörődömség kártétele mellett Péter szomorúsága nagyon hamar el tudott törpülni. Olyannyira, hogy mire észrevette, már káromkodott, dühöngött: »Húsz, mit húsz: száz év alatt sem lehet helyreállítani, jóvátenni a rombolást!«” (79. o.).

A regényből megismert szereplők ma is a falvak lakói. A jelen kor Valló Péterkéje nem dikóra, hanem internetre és okostelefonra vágyakozna Péter gyermekkorában. „Nem volt a boltokban cukor, ecet – hiánycikké vált az étolaj, a cigaretta – nem baj; órákat álltak sorba az emberek kenyérért, növényi zsírért – nem baj, csak háború nem legyen!” (54.o.) Ma a kínálat bőséges, viszont szűkre szabott a családi költségvetés. Az emberek ma is szívesen iszogatnak problémamegoldás helyett. A Valló Péter lelkében a sajjással együtt tudatosul: képtelen változtatni az élethelyzetén... Ez ma is tapasztalható. A kisregény utolsó gondolata magyarázza a történéseket és alátámasztja az első mondatot: „Nagy, nagyon nagy ürességet érzett ott, legbelül. Megmásíthatatlan, gyorsan cikázó, sajjó emlékképekké hullott szét egész addigi élete.” (112. o.)

Bartha Gusztáv kisregénye az olvasó számára egy ma már nem létező világot nyit meg (a Szovjetunió létezésének utolsó évei), melynek gyermekei (a felnőtt Valló Péterek) közöttünk élnek. Ők hallgatnak. Helyettük a regény mesél.

Bartha Gusztáv: *Sajjás*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2008, 112.

DUPKA GYÖRGY

„HOVÁ TÚNT A SOK VIRÁG...?”

IDŐUTAZÁS AZ URÁLBA, MAGYAR ÉS NÉMET RABOK NYOMÁBAN

3. RÉSZ

CSELJABINSZK MEGYE

Autóbuszunk a Cseljabinszk megyéhez tartozó nyugat-szibériai nagytájat szeli át. Ezt a hatalmas területet tavak ezrei borítják, legtöbbször a víz sós. A finnországi tóvidékhez hasonlítható táj a jégkorszak visszahúzódása idején alakult ki. A természeti szépségekben gazdag vidék egy részét a hidegháború éveitől a fegyverkezési versengés érdekében alaposan beszennyezték, örökre tönkretették. Minderre Motrevics professzor hívja fel a figyelmünket, amikor foltosan lepusztult térségekbe érünk. Ennek egyik okozója a szovjethatalom idején, harminc éven át erősen eltitkolt nukleáris baleset volt. Történt ugyanis, hogy a *Cseljabinszk-40* nevű titkos város *Majak* nevű nukleáris üzemében 1957. szeptember 29-én felrobbant egy 80 tonnás, az atomgyártás közben keletkezett folyékony nukleáris hulladékot tartalmazó acéltartály. Míndez Cseljabinszktól 150 km-re, északnyugati irányban történt. A nukleáris katasztrófa következtében a csernobili reaktorbalesetnél jóval nagyobb radioaktív szennyeződés jutott ki a környezetbe, ami ezek gyógyíthatatlan betegségét, halálát okozta, százezrek életerét pedig beszennyezte. A korábbiakhoz képest hatszor több lett a rákos-daganatos megbetegedések száma. A professzor sietve hozzátette, hogy ne ijedjünk meg, elég messze vagyunk a radioaktivitással szennyezett területtől, amely ma is tiltott zóna (katonák őrzik). Az itteni légkör 50 év után már nem jelent veszélyt az emberre.

Cseljabinszk megyében Motrevics professzor 32 hadifogoly-temetőt tárt fel. Azonban a levéltári anyagok szerint ennél jóval több volt, de azok már félig vagy egészen megsemmisültek. A moszkvai Memorial adatbázisában még egy „-2” megnevezésű lágér sírkertje is szerepel (Cseljabinszktól 150 km-re, bizonyára a radioaktív sugárzással szennyezett, tiltott zónában fekszik). 1945–1947 között itt állították fel a munkahadsereg táborát (trudarmejsz). A temetőben lévő sírok száma 6/151. A parcella fennmaradt, de a sírokat felásták.

Muradin János Kristóf kolozsvári kutató felmérése szerint elsősorban Cseljabinszk megye itteni lágereiben (Cseljabinszk, Asa, Kistim, Ufalej, Magnyitogorszk stb.) mintegy 5 ezer kolozsvári magyart tartottak fogva, és csak 1949-ben engedték haza a túlélőket. A kutató számításai szerint, „összességében, a Kolozsvárról elhurcolt 5000 civil több mint egyharmada, mintegy 1600–1800 ember pusztulhatott el a több éves fogságban.”¹

Verhnij Ufalej (Nikelevogo Zovod település). Aramil felől érkezve, a főúton haladva elérjük a nikkelbányászatáról neves iparvárost, *Verhnij Ufalej*, amelynek 50 ezer lakosa van. Az 1651. sz. munkatáborban igazoltan 145-en hunytak el, ebből 6 fő magyar. Havasi János közlése szerint karcagi internáltak is dolgoztak a bányában, köztük volt Szilako Ferenc tanár, aki visszaemlékezésében az itt végzett rabszolgamunkáról is beszámol. Ő az öt évet a láger könyvkötődjében vészelte át. Vernyij Ufalejben találkozunk és beszélgetünk a 65 éves Vera Sztepanovna Gornovajával, aki gyerekként emlékszik az itt dolgozó internáltakra, akik rongyosak, soványak és éhesek voltak, valamint ennivalót kértek a helyi lakosoktól. A nikkelbányában a helyi lakosokkal együtt dolgoztak. Vera asszony, a gyár egykori laboránsa megengedi, hogy lefotózzuk. A Mironov és a Furmanov út között lévő temető részben elpusztult. Körülötte konyhakert és lakóház van. A sírok száma 6/145. A magyar emlékművet 1999-ben emelték. A téglalap alakú gránittömbre magyar és orosz feliratot vésték: „Itt a II. világháborúban elhunyt magyar polgári áldozatok nyugszanak.” A sírkert meglehetősen gondozatlan. Mögötte komor képet mutat a hatalmas meddőhányó, alatta szintén sírok vannak.

Kistim. Visszatértünk a főútra, és hamarosan eljutottunk a 30 000 lakost számláló *Kistim* városba. Az idevonatkozó levéltári anyagok szerint ezen a településen szervezték meg a 180. tábor, amely az MVD/UPVI felügyelete alá tartozott. A hadifogoly-temető a város délkeleti határában, a magaslat lejtőjén, 500 méterre a szennyvíztisztítótól fekszik. A sírok száma 2/13. A professzornak csak 2 magyarról van tudomása. Két-három órával azelőtt, hogy a haditemetőhöz értünk volna, itt erdőút volt, odaérkezésünkkor még füstölgött az avar. Áthaladtunk a felperzselt erdőrészen, kijutottunk egy tisztásra, ahol megtaláltuk a felállított téglalap alakú gránitemlékművet. A talapzatán két darab piros-fehér-zöld fonatú koszorú volt elhelyezve. A professzor közölte, hogy a közelmúltban dr. Bajtai Csaba főkonzul úrral és a helyi polgármesterrel itt jártak, éspedig abból a szomorú apropóból, hogy Viktor Markovics Riszkin a *Cseljabinszkij Rabocsij Csasz* című megyei lap tudósítója hírt adott arról, hogy

hullarablók, temetőrongálók garázdálkodtak a magyar temetőben. Az ezt követő hatósági vizsgálatot lezárták, a sírkertet rendbe hozták. A megtalált emberi csontok számára két új sírt hoztak létre. Közben szétnéztünk a városban is. Újabb iszlám templomot láttunk, égbe szökő karcsú tornyán félhold látható. A nagyméretű ortodox templomok nemrég épülhettek. A mesterséges tó partján megnéztük Gyemidov kistimi lerobbant palotáját, az öntött vasból készült szökőkutat, amely éppen felújítás alatt van. A gyáros a kastélya mellett építette fel az egykori fémfeldolgozó üzemet is.

Cseljabinszk. A négysávos autópályán megérkeztünk az 1736-ban alapított, több mint egymillió lakost számláló *Cseljabinszk* (Челябинск) megyei székvárosba, amely a cári időkben a transzszibériai vasútvonal építésének központja volt. Jelenleg Oroszország nyolcadik legnagyobb városa. A dél-uráli régió fontos kulturális, oktatási, politikai, pénzügyi, kereskedelmi és gazdasági központja. Itt működik a Dél-Uráli Állami Egyetem is. A Cseljabinszki Múzeum Régészeti Osztálya érdekes és fontos kutatásokat végez Kelet-Ural területén. Szergej Botalov, a múzeum régésze 2011 tavaszán Budapesten is előadást tartott az MTA Régészeti Intézetében a honfoglaláskori magyar sírokhoz igen hasonló lovastemetkezési leletekről. Világszinten is elismert Cseljabinszk nehézipara: a Cseljabinszki Kohászati Kombinát, a Cseljabinszki Traktorgyár és a Cseljabinszki Csőhengerművek. A túlélők visszaemlékezései szerint ezekben a gyárakban 1945–1948 között magyar hadifoglyok és internáltak is dolgoztak.

Aznap a „*Cseljabinszk*” szállóban éjszakáztunk. Lefekvés előtt még megtekintettük a „fehér éjszakák” által megvilágított várost. A szálloda előtti téren van a transzszibériai vasútvonal vasútállomása, itt is emlékművet emeltek a cseh légionáriusoknak. A belváros eléggé rendezett, modern vonalú épületek, paloták hirdetik a város dübörgő gazdasági fejlődését. A város ipari övezetében sok kívánnivalót hagy maga után a környezetvédelem. A gyárkémények ontják a barna füstöt és a kormot.

A város külterületein a hivatalos okmányok szerint 4 temetőt tartottak nyilván. Az első a *Tankisták/Tankisztovc* utcában, a polgári temető mellett található. Az itteni sírok száma 2/94. A temető teljes egészében fennmaradt, a sírok száma látható. A másik a *Kopejszkoje sugáru*ton a *Fatejevszkoje* temetőben van. A sírok száma 1/93. a hadifogoly-temető részben elpusztult. A harmadik a *cseljabinszki központi polgári temető*ben van. A sírok száma 7/152. A hadifogoly-temető teljes egészében elpusztult. A negyedik a város déli részében a *Kizilszkaja utcában lévő polgári temető*ben volt. A sírok száma 2/34. A polgári temetések miatt ez is teljesen megsemmisült.

Miassz. Másnap a Cseljabinszk-Moszkva autópályán haladtunk tovább azon az útvonalon, amely elvezet minket Baskírföldre. Az útjelző tábla szerint Moszkva 1756 km-re van. Kis letérővel a közel 160 ezer lakosú *Miassz* (oroszul: *Muacc*) városba érkeztünk, amely a Miassz folyó partján fekszik, Cseljabinszktól 90 km-re van. A várostól északra található az Ilmszki Természetvédelmi Terület. 1926-tól a városi rangra emelt településhez kapcsolódik a rézlelőhelyek (1773-tól), illetve az aranylelőhelyek (1997-től) kitermelése, feldolgozása. Továbbra is jelentős a bányászat és a fémfeldolgozás, a hadiipar, a rakétagyártás. Legfontosabb ipari vállalata a tehergépkocsikat gyártó Urál Autógyár (*UralAZ*). A hadifoglyokat, internáltakat a bányákban, a gépgyártásban dolgoztatták. Miassz városban az MVD/UPVI 25. és 27. részlege működött. Az itt elhunyt 189 halottat, köztük 36 magyart, a város szélén temették el. Körülményesen találtuk meg a kis utcát, amelynek első házait a '60-as években építették. Megdöbbenve fedeztük fel a magyar-német temetőt, amely a Szolnyecsnaja utca 6. és 8. számú házai között van. Felháborodásunknak több oka is volt. Mindenekelőtt: a német fakereszt előtti emlékművet vandál módon megrongálták. Másodsor: az út oldalától a hegy aljáig elterülő magyar temető háromnegyed részén a helyi lakosok burgonyát termesztenek. Itt 1945 júliusától 1949 februárjáig folytak temetések. A nyilvántartás szerint a sírok száma 36/189. A három részből álló magyar emlékművet 1998-ban állították fel. A parcella közepére tették a közel három méteres kettős vaskeresztet, jobbról és balról feliratos vörös színű gránittömböt helyeztek el.

Szatka. Megdöbbenő látványban részesültünk *Szatka* településen, ahol a kombinát területén magnezit bányák és feldolgozó egységek vannak. A magyar rabokat az itt kialakított lágerben dolgoztatták. Az itteni német-magyar temetőre meddőhányót hordtak. A helyszínen egy hatalmas piramisra emlékeztet, alatta magyar hadifoglyok nyugszanak. Hogy hányan? Arról nincs adat. A nyilvántartás szerint a sírok száma 5/25. A gránitkőből csiszolt, magyar és orosz feliratú emlékművet („A II. világháborúban elhunyt magyar hadifoglyok emlékére.”) a meddőhányóhoz közeli polgári temetőben állították fel. Számunkra az emlékjel szimbolikus jelentőségű. Figyelmesség a bányában elhunytak iránt, bár másutt is ezt tapasztalnánk.

Asa. Az ufai úton a cseljabinszki terület utolsó városában, a 113 éves *Asában* megállunk, amely Ufától 98 km-re van. Ezen a településen a helybéliektől két haditemető után tudakozódunk. Jelezték, hogy az egyiket az Asa város déli peremrészén lévő tölgyes erdőben keressük. Megtaláltuk, másfél km-re van a helyi

fafeldolgozó kombináttól. A közelben volt a 130. sz. tábor 3. és 4. részlege, ahol 193-an haltak meg, köztük 69 magyar. A hadifogoly-temető fennmaradt. A sírok száma 1/19. Itt is egy többmázsás kerek gránit kő jelzi, hogy 1998-ban felállított emlékhely van. Csiszolt oldalán magyar és orosz felirat: „Itt a II. világháborúban elhunyt magyar hadifoglyok és polgári áldozatok nyugszanak.” Betonszegély veszi körül négyzet alakban. A felületet darált kővel szórták le. Valaki már járt itt. Két szál műanyagból készült piros tulipánt találtunk talapzatánál.

A másik német-magyar haditemetőt az *Asa-B városrészhez tartozó Vavilovo* vasútállomástól 3 km-re, délkeletre, egy erdővel körülvett mezőn fedeztük fel. A sírok száma 69/193. Az egykori láger valamennyi fabarrakkját már eltüntették. Ennek közelében volt a 130. sz. tábor 3. és 4. részlege. Az eddig ismert adatok szerint 193 rabot, köztük 69 magyart temettek el. Itt 1945 januárjától 1948 januárjáig folytak a temetések. A rossz munkakörülmények és a túlzott fizikai megterhelés miatt nagyon sok internált kolozsvári magyar is itt pusztult. A szomorú tény hiteles adatokkal igazolják a kolozsvári túlélők. Adataikra hivatkozva Murádin János Kristóf elemző anyagában olvassuk, hogy az *„Asa melletti 130. sz. 5. lágerben az eredetileg 900 fogolyból 1945. február közepére már csak 160–180-an maradtak életben. Az elhalálozási arány itt elérte a 82,2 %-ot.”*²²

A vaskerítéssel körbevett magyar sírkert emlékművét 1998-ban állították fel. A háromszor három méteres négyzet alakú, bekerített parcellát márványlapokkal burkolták. A csiszolt márványtömbre hármashalmon álló kettős keresztet véstek. Egyik oldalán magyar, a másik oldalán orosz felirat olvasható: „Itt magyar hadifoglyok nyugszanak, a II világháború áldozatai.” Újra szembesülnünk kellett a sírgyalázók kegyeletsértő rongálásaival is. Ismeretlen tettesek felgyújtották a fából készült 3 méter magas német keresztet, ledöntötték és kettőtörték Jakob Weiss német hadifogoly sírkövét. (Rajta német és orosz felirat. Magyarra fordítva így hangzik: „Itt egy német katona nyugszik, körülötte ezer bajtársa, akik az asai B13. sz. hadifogolylágerben haltak meg. 1941-1949.” Azonban találtunk egy álló sírkövet is, amelyet a hozzátartozók 2003-ban állítottak, rá keresztet és német, orosz feliratot véstek: „22. 11. 1901 – 21. 12. 1944. Johann Biereder. Asában elhunyt német hadifoglyok emlékére. 1944-2003.”)

Német és magyar nyelven, imával, énekkel emlékeztünk a két nép halottaira. Szomorúan hagytuk el a fenyőligettel körbenőtt területet.

Cseljabinszk megyében szintén időhiány miatt nem kerestük fel a többi hadifogoly-temetőt. Ennek ellenére álljon itt azon temetők listája, ahol magyar hadifoglyok, köztük kárpátaljai civil internáltak is nyugszanak.

Korkino Roz Lukszenburg településen az Október 50. évfordulója utca, 1. sz. háza és a Dekabristák utca 33. sz. háza között volt a hadifogoly-temető. A sírok száma 1/154. A temető helyén veteményeskertek találhatók.

Manjotogorszk. A várostól délre, 8 km-re az állandó katonai tábor és a Bogatij Osztrov kert között terül el a magyar hadifogoly-temető. Fennmaradt, rét van ott. A sírok száma: 32/250. A jászberényi Novotni János hadifogoly beszámolója ízelítőt ad a korabeli láger-állapotokról: „... Magnjotogorszkban tettek ki a vasúti szerelvényből. Már előbb is el akartak bennünket helyezni, de a légerek zsúfoltsága miatt nem sikerült. A lágerben mintegy 40 000 magyar és német katonát – tiszteket és legénységi állományúakat – gyűjtöttek össze. Kezdetben a tiszteket is nehéz fizikai munkára osztották be a vasgyári építkezéshez... Elszállásolásunk – a sok tetűt és poloskát leszámítva – elfogadható volt, de az életünkre ez nem mondható el. Napi 8 órát dolgoztunk, hetenként csak egyszer mosakodhattunk, csak reggel és este adtak enni. Hamarosan legyöngültünk. Közülünk sokan kerültek a gyengélkedőre és a halottas kamrába. A magyarok között 1945 februárjában már naponta 20-25 főre nőtt a halottak száma...”⁷³

Idekerült a kolozsváriak egy csoportja is: „Végül kiszállítottak minket Cseljabinszkban és egy vagongyárba tereltek. Onnan vittek egyeseket Ukrajnába, másokat a Kaukázusba. Itt egy napot töltöttünk, majd az én csoportomat bevagonírozták és megállás nélkül Magnjotogorszkba vitték.”⁷⁴ Mile József felsőzsuki postamester szavait idézem: „Heteken át utaztunk Magnjotogorszkba a szörnyű hidegben, borzalmas körülmények között.”⁷⁵ Murádin János Kristóf a kolozsvári túlélők adatközléseire utalva, megállapítja, hogy a „Magnjotogorszk melletti 257-es fogolytáborban az 1944 novemberében több helyről odakerült 5500 deportáltból 1945 végén még 2700 volt életben, tehát az elhalálozási arány ez esetben „csak” 47 %-os volt.”⁷⁶

Magnjotogorszk Novoszevernij településen a Tatárszovhoz és az Orenburgszantjehmontazs gyár területe között van az elhanyagolt hadifogoly-temető. A sírok száma 1/18. A területet korábban is gazdasági célokra használták.

Plaszt településtől 3 km-re a helyi szovhoz területén van a hadifogoly-temető. A sírok száma: 3/9. A temető fennmaradt, de ezen a helyen marhalegelő van.

A Magnjotogorszki Kolektyivnij Szád Masinosztrajtyelej mellett, az Ural folyó jobb partján, a vasútállomás mögött, lakatlan helyen van a hadifogoly-temető. A sírok száma 41/84. Részben elpusztult, a sírhantok nem láthatók.

Asinszki járás, Nova-salasoovo egykori épülete. A sírok száma 3/0. A hadifogoly-temető helyén rét van, legelőnek használják.

BASKIRFÖLDÖN

Baskíriában, azaz Magna Hungáriában: az egykori ősmagyarok földjén

Ufa. A hetedik napon Asánál átléptük a megyehatárt és a Baskír Autó-
nóm Köztársaság területén az M-5-ös autópályán haladtunk Ufa főváros
felé (oroszul: Уфа, baskírul: ифй, lakossága: 1 038 100 fő (2010), ahol
az utolsó állomáshelyünkön az *Agidely* szállodában éjszakáztunk. A várost
1574-ben az Ufa és a Bjelaja folyók összefolyásánál alapították. Rendkívül
tartalmas programmal töltöttük el a maradék négy napot. A jekatyerinburgi
magyar főkonzulnak köszönhetően segítségünkre volt Farit Szamigullin
mérnök, a baskíriai hokicsapat edzője, menedzsere, aki részünkre idegen-
vezető egyetemistákat is mozgósított. Makszim Menysikov például mind a
négy nap folyamán velünk volt, Olga Haretgyinova pedig Ufa város látni-
valóit mutatta be. Néhány fontos információt tudtunk meg Baskíriáról is.
Hivatalos neve: Baskír Köztársaság (oroszul: Республика Башкортостан,
baskír nyelven: Башкортостан Республиканы) autonóm köztársaság, az
Orosz Föderáció tagja. A dél-uráli régióban a következő megyékkel hatá-
ros: Orenburg megye, Tatárföld, Udmurtföld, permi határterület,
Szverdlovszk és Cseljabinszk megye. Területe 143 600 km², 2002-ben
népessége 4,104 millió fő volt, népsűrűsége 29 fő/km². A köztársaság zász-
lajában látható sárga szimbólum a kuráj növény virága, ebből készül a
baskír nemzeti fúvós hangszer, amelynek neve szintén kuráj. A növény hét
ága a baskír nép hét alapító törzsét szimbolizálja. Ufa az iszlám oroszorszá-
gi központja, itt épült fel Oroszország legnagyobb mecsetje. Baskíria la-
kosságának 36%-a orosz, 29%-a baskír, 24%-a tatár, 3% csuvas, 3%-a
mari, 2%-a ukrán nemzetiségű. A korabeli arab feljegyzések szerint a bas-
kírok (basgard néven említik őket) már a 9. században itt éltek. Kapcsolat-
ban álltak az ősmagyarokkal, akiknek akkor Magna Hungáriában volt a
szálláshelyük. A magyarok továbbvándorlása után ezen a földön telepedtek
le. A baskírok a 10. századtól fokozatosan áttértek az iszlám vallásra. Meg-
ragadtuk az alkalmat és Farit Szamigullin kalauzolásával betértünk az egyik
mecsetbe, ahol kísérorunk a mullával együtt imádkozott szerencsés hazatéré-
sünk érdekében is. Az Ufai Legfelső Muftiátust 1992-ben hozták létre.

Városnézésünk keretében megtekintettük a Lja-Lja Tulipán mecsetet, a Baskír Állami Egyetemet, a gafuri kulturális parkot és más létesítményeket. Csoporthunk tagjainak kezében kattogtak a fényképezőgépek. Láttuk Szalavat Julaev (baskír hős) emlékművét, amely az egyik legmonumentálisabb emlékmű Oroszországban. Magassága 9,8 méter, súlya 40 tonna (alkotója Sz. D. Tavaszijev). Betértünk a téren felállított jurtaba, ahol kumiszt (erjesztett kancatejet) ittunk. Ufa gazdag város látszatát kelti. Oroszország legnagyobb óriásvállalata lett az *Elasztikus anyagok Ufai Gyára*, amely mellett mi is elhaladtunk. Megnéztük Ufában azokat a lakóházakat, intézményeket is, pl. a Győzelem Filmszínházat, amelyeket a német tervezők elképzelése szerint magyar és más nemzetiségű hadifoglyok építettek.

Ufa, Lapatyino temető. Másnap reggel kutatócsoportunk először Ufa város peremkerületeiben végzett tényfeltáró munkát. Az itteni *Lapatyino* területben található temetőt a Timasevszkaja és az Oleg Kosevoj utcák kereszteződésénél kerestük fel. A térkép adatai szerint Cseljabinszktól 386 km-re, Moszkvától pedig 1370 km-re vagyunk. Az országos vasútvonaltól nem messze, a már lezárt polgári temetőben, hosszas keresgélés után bukkantunk rá a temetőre: az ötven-szer ötven méter kiterjedésű terület betonoszlopokba épített csőkerítéssel volt körbekerítve (egy szakaszán az összekötő csövet valaki eltulajdonította). A bozót és a dudva teljesen benőtte, évek óta nem gondozzák. Motrevics professzor azonnal le is fényképezte a temetőt, mondván, hogy másnap elküldi Moszkvába a „Vojennije Memoriáli” Társaság vezetőinek, hogy intézkedjenek a temető karbantartása ügyében, mert a baskíriai haditemetők már nem az ő fennhatósága alá tartoznak. Adatai szerint a temető 1945 júniusában létesült, ahová 1949 márciusáig a 319. sz. tábor 2., 3., 4., 5. és 8. részlegeiben, valamint az 59918. sz. lágerkórházban igazoltan elhunyt 363 hadifoglyot, internáltat, köztük 6 magyart temettek el. A közel három méteres vasból készült kettős keresztet, a két oldalán háromszor három darab kisméretű vaskeresztet 1999-ben állították fel. Ekkor fejezték be a magyar temető rendbehozatalát is. Talapzatán magyar és orosz felirat van: „Itt magyar hadifoglyok nyugszanak, II. világháború áldozatai.”

A magyar sírkertben német hadifoglyokat is eltemettek, emlékükre szintén közel három méteres vaskeresztet állítottak. Talapzatához rögzített gránitlapon német és orosz felirat van: „Hier ruhen Kriegsgefangene Opfer des zweiten Weltkrieges.” Magyar fordításban így hangzik: „Itt hadifoglyok nyugszanak, a II. világháború áldozatai.”

Visszakanyarodtunk a városba, Havasi János kérésére az 1701. egykori munkaszázad lágere mellett lassítottunk le, amely a Szvoboda utcában van.

Nem rombolták le, átalakították, ma a szigorúan őrzött „rezsim zónában” köztörvényes bűnözőket tartanak fogva. A területet magas betonkerítés veszi körül, felületére sűrű-szálás szögesdrót kerítést szereltek. Az őrtoronyból jelzést kapunk, hogy itt nem szabad megállni, tilos a fotózás, menjünk tovább. Sikerült gyors felvételeket készíteni a XX. század Gulág lágeréről. Egy tiszt ki is rohant az autóbushoz, meg akarta büntetni a gépkocsivezetőt. A problémát Farit Szamigullin operatívan elhárította, miközben különböző „bumáskákat” mutatott be a tisztnek. Később megtudjuk, hogy ez a hírhedt *Novozsenszkaja tyurma*. 1930-1940 között munkatábor, 1940-1949 között 4. sz. munkaszázad, 1953-ban 9. sz. láger, jelenleg N-31/9. sz. büntetőtábor.

Ufa, Szergejevskojje polgári temető. Ufa másik végében, a *Mengyelejev út* mentén haladunk, befordulunk a Beloruszkaja utcába, ahol megtaláltuk a *Szergejevskojje* polgári temetőt (már lezárták). A helyi temetőőr közreműködésével a magyar hadisírt is megkerestük, amely 1945 májusában létesült. Az okiratok szerint a Hadifoglyok és Internáltak Igazgatósága (UPVI) 5 részlegében, illetve az 5918. sz. hadikórházban elhunyt rabokat temették ide. Igazoltan 1948 márciusáig folytak itt temetések, ahol 35 fő, ebből 12 magyar hadifogoly nyugszik. A lapatyinói hadifogoly-temetőhöz hasonlóan, egy időben (1999) kettőskeresztet állítottak itt is, vaskerítéssel vették körbe a téglalap alakú sírhelyeket. A kereszt talapzatán lévő gránitemléklapot, amelyen magyar és orosz felirat van („A II. világháborúban elhunyt magyar hadifoglyok emlékére.”), ismeretlen tettesek megrongálták. Ez a polgári temető széle, a párhuzamos fakerítés mögött már hadifogoly-sírokra épített garázsok sorakoznak, tovább van a Szutoloka, amelyet vasútvonal szel át. A várakozó buszhoz a legrövidebb visszavezető ösvényt választjuk. Elhaladunk a szovjet katonák sírkertje és emlékműve mellett. Ezernél is több feliratos emlékkövet látunk itt. A II. világháborúban a fronton megsebesült és az ufa-i hadikórházba szállított, ott meghalt katonákat temették ide.

A baskíriai ufa-i táborról a hevesi Almádi Ferenc túlélő a következőket jegyezte fel: „A szódagyári telepen három, egyenként kb. 50 méter hosszú, földbe ásott, emeletes priccse „szálloda” várt bennünket. Ez korábban női deportáltak lágere volt. Másnap reggel üres, kenyér nélküli levessel a gyomrunkban már munkára mentünk. A munkaidő este 7-ig tartott. Vacsora: 60 dkg kenyér, fél evőkanál cukor és tea. Ezt kaptuk 3 hónapon keresztül. Egy hónap alatt súlyunk felére csökkent. Feléltük saját testünket...” Leírja azt is, hogy az effajta lágerkoszttól fokozatosan, valamennyien „munkaképtelenné váltak,” és „lassú halálra ítélték” őket.⁷

Balanovo, Demszkoje polgári temető. Estig még egy kegyhelyet kerestünk fel. Ufától kb. 10 km-re, a *Bjelaja* folyó túloldalán, délnyugat irányában van a *Balanovo* település. A *Groznyenszkaja út* és a *Gatcsinszkaja út* sarkán parkolunk le, itt van a *Demszkoje* polgári temető. A főkaputól néhány méterre, 2001-ben állították fel a magyar emlékjelet. A háromszor három méteres körbekerített területen szintén közel három méteres kettőskeresztet helyeztek el. Talapzatánál a 10 cm-es, téglalap alakú gránitlapon orosz és magyar felirat olvasható. „A II. világháborúban elhunyt magyar hadifoglyok emlékére.” Ezt a haditemetőt 1945 szeptemberében nyitották meg. 1947 szeptemberéig ide a közeli 5918. sz. lágerekórházban elhunyt rabokat temették: a 142 halottból 7 fő magyar volt. A szálláshelyre történő indulás előtt rossz érzéssel néztem körbe: az egykori haditemetőből néhány négyzetméternyi maradt meg, a magyar halottakra itt is – a temetkezési hely hiánya miatt – polgári személyeket temettek rá.

Megálltunk a *Demszkoje ipari vasútállomás*nál is, ahová a magyarországi, kárpátaljai rabokkal zsúfolt marhavagonok érkeztek.

Este a szállodában bárányhúslevessel és lóhúsból készített finom, ízletes pörkölttel, tatárkakásával és kumisszal kedveskedtek a baskír szakácsok. Amolyan búcsúvacsora is volt ez, mivel elköszönt tőlünk eddigi agilis kísérőnk, a térség kiváló szakértője, Motrevics professzor. Maradt volna még, de a Jekatyerinburgi Állami Egyetem általa vezetett tanszékéről telefonhívást kapott, ahonnan halaszthatatlan ügyek intézésére visszarendelték. Megegyeztünk, hogy tartjuk a kapcsolatot, információkat cserélünk és meghívjuk a pécsi Német Kör emlékkonferenciájára is. Külön megkértem, hogy a magyar hadifoglyok problematikájával kapcsolatos tanulmányait küldje meg címünkre, lefordítjuk és megjelentetjük, hogy eddig elvégzett kutatómunkájával a magyarországi szakértők is megismerkedjenek.

Isimbáj. Másnap az Ufától 155 km-re lévő *Isimbáj* városban jártunk. Csak nagy kerülővel tudtuk megtalálni a Moszkva–Ufa főúthoz csatlakozó bekötő utat, amely Szerlitamak érintésével Isimbájba vezetett. Erre az útra elkísért minket Farit Szamigullin és Makszim Menyikov is. Odafelé menet megmutatták az unikális természeti képződménynek tartott szódahegyet, amelyből Baskíria területén négy is található. Eligazító segítségükkel jutottunk el a *Gubkina utcába*, ahol az itteni volt polgári (ortodox kápolna körül) és szovjet katonai temetőtől (közepében feliratos emlékoszlop van) elkülönített parcellán magyar hadisírokra épített emlékjeleket találtunk. Ezt a területet is benőtte a bozót, a dudva, elhanyagolták karbantartását. A csoport agilis

tagjai a hivatalos megemlékezés előtt a kiskaputól a kettős keresztig vezető sétányt és a kereszt tövében lévő virágágyást közös erővel kigyomlázták. 1999-ben volt helyreállítva a magyar haditemető, amely 1945 februárjában létesült. A márványtalapzaton magyar és orosz felirat van: „A II. világháborúban elhunyt magyar hadifoglyok emlékére.” Erre a kijelölt területre 1946 októberéig az 5910. sz. lágerkórházban (egyes adatok szerint 5920-as, 5910-es hadikórház) elhunyt 354 rabot, köztük 52 fő magyart temettek.

A közel 3 hektáros temetőt már új lakóházakkal négyszög alakban körbeépítették. Sejtésem szerint beépítésre vár ez a temető is.

Oktyabrszkij. A tízedik napon *Oktyabrszkij* városban fejeztük be csaknem kéthetes kegyeleti utunkat. Velünk volt Makszim Menysikov ufai egyetemista. Oktyabrszkijban, a nemrég épült iszlám mecset mellett csatlakozott hozzánk évfolyamtársa, az örmény származású Arezik Szogbatyan is, akinek szülei az azeri-örmény háború elől menekültek ide. A két egyetemista felkészülten mutatta be a hadifoglyok, internáltak, politikai rabok által felépített várost, amely a térség kőolajkitermelésének központja lett. A 110 000 lakosú város nemzetiségi megoszlása a következő: 40 % orosz, 37 % tatár, 14 % baskír, 20 % egyéb (német, örmény, udmurt, csuvas stb.). Városi rangot 1946. április 5-én kapott.

A fotózás kedvéért megálltunk több olyan kétszintes téglapépület előtt, amelyeket német tervezők tervrajzai alapján magyarok, németek építettek. Ma is lakják őket, illetve irodák sorakoznak bennük. Így jutottunk ki a város szélére, a vasút melletti polgári temetőbe. Két idősebb asszonytól tudtuk meg, hogy a polgári temető mellett volt a hadifoglyok sírkertje, amit jóval a rendszerváltás előtt – a város kommunista vezetőségének döntése értelmében – ledózeroltak, felszámoltak. A helyére raktárepületeket, garázsokat és egyéb objektumokat építettek. A látottak alapján fájó szívvel nyugtáztuk az elmondottakat. Az itteni városvezetőség nem tartotta fontosnak, hogy a város felépítésében közreműködő, itt elhunyt rabok részére legalább egy emlékjelet állítson, illetve egy parcellát helyreállítson a volt haditemetőből. Rövid tanácsalanság után döntöttünk: a polgári temetőben kiválasztottunk egy magányos fát, egyik ágára felerősítettük a nemzeti szalaggal ékesített koszorút, a virágcsokrot. Az itteni megemlékezést közös imádsággal fejeztük be.

Körbejártuk a város külterületeit, a vidék kisebb településeit is, keressük annak a lágernek a helyét, ahol Matkovits Eleonóra és Müller Judit édesanyja raboskodott.

Urusszu. Átkeltünk az *Ik* folyó hídján, amely már – itteni értelmezésben – határfolyónak számít. Ezen az oldalon már *Tatárföld* veszi kezdetét. Mi azért jöttünk ide, hogy az emlékanyagok alapján megtekintsük az Urusszuban létesített hőerőművet, amelynek építésében a 1701. sz. munkásszázad rabjai vettek részt, többek között dunántúli németek és kárpátaljai magyarok. A település elején lévő táblát lefotózzuk, ezen van a térség címere is. A sugárzó nap fölött a Turulmadár lebeg. A köszöntő táblára a magyar színekkel megegyezően zöld, fehér, piros sávot festettek.

Tatárföldről ugyanazon az úton visszatértünk Baskíriába.

Sztarije Tujmazi. A környék első, 1944. szeptember 26-án létesített kőolajfúrótornyánál kötöttünk ki. A domb tetejére egy hatalmas emlékművet emeltek (két összekulcsolt kézből kőolaj tör fel), az emlékjel még a városból is látható. A térség gazdag kőolaj-lelőhelyekben. Innen, a dombtetőről belátjuk a várost, amely a két dombvonulat völgyében terül el. A magunkkal hozott dokumentumok alapján megpróbáljuk megkeresni azt a dombhátat, ahol az internáltak tábora volt. *Sztarije Tujmaz*ban találtunk egy idős férfit. Tőle kértünk segítséget. A település határában elterülő erdőszélre vezetett bennünket az öreg Lada típusú személygépkocsijával. Néhány évig itt működött a 1852. sz. munkatábor. Gyerekkorában látta, hogy itt szögesdróttal körbekerített fabarakkok voltak. A betegsége miatt a kutatóútról lemaradt Berghoffer Róbert írásos visszaemlékezéséből⁸ készült másolatot olvassuk a buszban, ezek szerint „40 nap felejthetetlen utazás után” 1945. március 6-án érkeztek a közeli vasúti pálya megállóhelyére. A könyv egyik recenzense szerint: „A vidék, ahol az 1852. számú kényszer-munkatábor kialakításra került, földrajzilag Európa keleti részén, a Volga folyótól keletre, az Ural hegységtől nyugatra fekszik. Ez a terület tehát még nem Szibéria, azaz Ázsia, akármilyen farkasordító hideg is tud lenni telente! Oktyabrszkij és Tajmuzi a Tatár és Baskír Autonóm Köztársaságok határára, a baskíriai oldalon található, Bugulma pedig nyugatabbra, tatár földön. Ráadásul ez a természeti kincsekben rendkívül gazdag vidék a keleten maradt magyarság és a bolgárság valamikori földje, a Magna Hungária és Magna Bulgária volt. Juliánusz barát észak felé a Belaja és az Ufa folyók összefolyásáig jutott el, azaz a mai Ufa városáig! Innen nyugatnak, délnyugatnak tartva érkezett haza első útjáról 1236-ban. Kodolányi János, a nagyszerű író, az internacionalista érzelmű és „acélos” elvárásokat hűen teljesítő irodalomtörténészeink által mélyen elhallgatott kiváló könyvében, a Juliánusz barátban írja le ezt a vidéket és a korabeli Esztergomot, IV. Béla

király udvarát. Arra a vidékre, a Volgától le egészen Orenburgig telepítette le II. Katalin cárnő (egyébként porosz hercegnő) az akkortájt még több kisebb országból álló német nyelvterületről összetoborzott vállalkozó kedvű embereket, akik nem lakatlan területre kerültek, hiszen éltek már itt tatárok, baskírok és más kisebb népcsoportok évszázadok óta, csak az orosz terjeszkedési politika nem sokat törődött velük. Valószínűleg az ő leszármazottjaik azok a német nyelvet soroksári tájszóláshoz hasonlóan beszélő „apró termetű, őrzésüket ellátó lányok” Berghoffer könyvében, akiknek már az őseik a közjük telepített németektől megtanulták a német nyelvet.

Berghoffer Róbert könyve joggal viseli a TABU főcímet, mert felhívja a figyelmet eddig ismeretlen, fontos részletekre. A többnyire jeltelen sírban, a volt Szovjetunió területén létesített munkatáborok közelében nyugvó, sok szenvedés árán elhunyt hazánkfiairól ne feledkezzünk meg soha.”⁹ Az ifjú pilótanövendéket rákoskeresztúri otthonából német neve, származása miatt hurcolták el magyar állampolgárként „malenkij robotra”. A Berghoffer Róbert könyvében leírt szerelvényről 1800 internáltat, köztük 200 főnyi erdélyi szászit szállítottak le, akiket a Tujmazi és Oktybaszkij település határában létesített 1852. mobilizált munkatábor frissen épült tégláépületeiben helyeztek el. A területet szögesdrótkerítéssel körbekerítették. Négy sarkán őrtornyok voltak. A kíséző őrök katonaruhás orosz nők voltak. A lányoknak külön lágerépületet építettek, azokat volgai német lányok őrizték, akiket biztonsági szolgálatra soroztak be. Az internáltakat szakmák szerint építőbrigádokba osztották, akik szintén bekapcsolódtak a város építésébe. Külön csoportokat vittek át azonos lágerszámmal *Alekszandrovkába*, *Bugulmába*, az alabástrom bányába, ahol fehér téglablokkokat készítettek (ebből épült a város). Egy csoport dolgozott a *Pervomajszkoje* kis faluban is. Mindenki számot kapott a neve helyett. Berghoffer Róbert túlélő a 784. szám tulajdonosa volt. A lányok egy részét a Barátság gázvezeték építésére vezényelték. Kemény munkát végeztek télen is, a 20–22 fokok hidegben. Egyre többen gyengültek le. „Télidőben naponta 4-5 sorstársunktól is búcsút kellett venni.” A halál oka: általános legyengülés, vérhas, tífusz. Ebben haltak meg a legtöbben, rövid idő alatt 130-ra emelkedett a férfi halottak száma. A nők erősebbnek bizonyultak: „nem fut hozzájuk a halál”. Mint írja: „A láger négyszázhatvan női tagjából egyet sem kellett itt eltemetni, míg sajnos, a férfiak közül 180 fő maradt itt Szibériában.” A túlélők számára 1945. október 21-e lett a hazakészülődés napja. 1945. december 18-tól hazafelé már nem 40 napig, csak 20 napig tartott az utazás. Berghoffer Róbert a többheti feltárást végző csoport-

nak eredményes munkát kívánt. Mint levelében megjegyzi: „Ugyanis egy jóvátételi munkáscsoport hogy enni nem kapott, ezt megértem, hiszen nekik sem volt, de hogy akik az életüket veszítették a jóvátételi munka során, és jeltelen sírban nyugszanak, ez az ottaniak bűne, és ez megbocsáthatatlan.”

Mint fentebb említettük, Oktyabrszkaja és Tyumazi között is végeztünk kutatómunkát, azonban a Berghoffer Róbert által leírt lágerből, a zemljánkákból, a halottak nyughelyéből nem maradt semmi. A szovjethatalom lelkiismeretlen vezetői a légereket nyomtalanul felszámoltatták. Hasonló helyzetet tapasztaltunk *Tyurkmeniben*. Az erdőszéleken, a tisztáson itt-ott bólogató, gólyafejű kőolajpumpákat láttunk.

Újra Oktyabrszkaja városban. Dolgavégezetlenül tértünk vissza a városba. A megbeszélte időre Medvegyejeva Irina, Oktyabrszkij város helytörténeti múzeumának igazgatója fogadott minket. A kiállítási anyagok között a hadifoglyokra utaló anyagot nem találtunk, a kiállítás inkább a szovjetrendszer propaganda arculatát mutatja be. Viszont az igazgatóasszonynak köszönhető, hogy telefonon keresztül összehozott minket a Német Kör helyi elnökével, aki meghívott irodájába. Ennek a lehetőségnek nagyon megörültünk, hiszen tőle több információt kaphatunk a magyarországi internáltakról.

A véletlen szerencse folytán csoportunk találkozott az 1941-ben ide deportált volgai németek képviselőivel, köztük Voldomár Alekszandrovics Greb úrral. Nem akárhol, hanem az egyesület többfunkciós iroda-üléstermében. Német nyelvű kötetekkel, bábjátékokkal, gyermekirodalommal, folyóiratokkal megrakott könyvespolcok mögött, egy hosszú asztalnál fogaltunk helyet. Az elnök úr feje fölött a falon Németország térképét láttuk. Az asztal a friss posta. Kíváncsian tanulmányoztuk a moszkvai német újság legfrissebb számát. A *Moskauer Deutsche Zeitung* című lap 16 oldalon jelenik meg, az újságot 1870-ben alapították. Megtudjuk, hogy az oroszországi németek egyik legfontosabb hírforrása, elektronikus változata is böngészhető: www.mdz-moskau.eu. Egyórás eszmecsere után megismerkedtünk az oroszországi németek szomorú sorsával. A cári Oroszországban mély tisztelet övezte őket, megbecsülték mesterségbeli tudásukat, privilégiumokhoz jutottak. A szovjethatalom alatt minden kiváltságtól megfosztották őket, a legnagyobb csapást Sztálin idejében szenvedték el. Megtizedelték soraikat, a második világháború idején teljes fokú bizalmatlanság övezte őket. Vendéglátónk a falra mutatott: a plakáton két egézszalagos szobor látható. Az oroszországi németeket ért megtolás áldozatai emlékére emelt monumentális szobrot 2011. augusztus 26-án Engel város központjára

ban, a Volga-menti németek történelmi levéltára épületének szomszédságában avatták fel, abból az alkalomból, hogy 70 évvel ezelőtt, 1941. augusztus 26-án Sztálin parancsára bűnrészesség vádjával a Volga-menti Szarátov, Sztálingrád és más térségekből 900 000 németet deportáltak (ebből 400 000 csak a Volga-menti Német Köztársaságból) Szibériába, Kazahsztánba. A Szovjetunió népei közül a mai napig csak a németek nem kapták vissza az autonóm köztársasághoz való jogosultságukat.

Az örökös zaklatások miatt sokan a német név helyet orosz családi nevet vettek fel. Greb úr családjának tagjait is meghurcolták: kitoloncolták őket a Volga-menti Engelből. Krasznajarszkban telepedtek le, 1946-ban családjegyeztetés révén itt dolgozó édesapjukhoz jöttek Oktyabrszkijba. A mostani város központi parkjának területén zemljánkában (földkunyhókban) laktak. Itt volt a munkáltatójuk irodája a Centrzspecsztroj. Az NKVD-kommendatúra állandóan megfigyelés alatt tartotta őket. 1942-től indult be a környéken az olajkitermelés, Bakuból német szakembereket hoztak ide. A tatárföldön lévő urszulai hőerőmű építkezésére úgy tudtak átmenni a hídon, hogy minden egyes alkalommal átlépési engedélyt kellett kiállítani részükre. Hozzá tartozói közül néhányan a magyarországi internált németekkel együtt dolgoztak. Ő maga később került a városba. Több információt nem tudott mondani az itt dolgozó magyar rabokról, a lágerek elhelyezéséről. Viszont javasolta, hogy összehoz bennünket egy volt magyar hadifogoly itt született fiával, akinek az édesanyja egy észtországi internált német asszony volt. A férfit mostohaapja után Jurij Fjodorovics Lapsinnak hívják. Elbúcsúztunk a német kör elnökétől, elindultunk a megbeszélte helyre.

Egy élelmiszerezület előtt sikerült is Lapsin úrral találkozni, aki egy Lada típusú személygépkocsival érkezett. A találkozás pillanatában egy könnycsepp gördült le a szeme sarkából. Mondta is, hogy ez a váratlan találkozó élete eddigi legboldogabb pillanata, hogy szülővárosában magyarokkal találkozhatott, hetedik érzéke mindig is azt sugallta, hogy ez egyszer be fog következni. Most pedig megtörtént! Gyors információcsere után máris indulunk tovább. Elvezette a csoportot a keresett láger helyszínére, a *Tyurkmeni* városrészbe, ahol a *Partizanszkaja* utcában álltunk meg. Ez egy dombhát volt, amelyről leláttunk a városra. Itt volt a *Groznyiból* áttelepített 1701. sz. láger és a 1852. sz. munkatábor. Megtaláltuk a most is működő, de azóta felújított fűrésztelepet, amely az 1701. sz. lágerhez tartozott, ahol az elbeszélések szerint a pécsváradiaik végeztek rabszolgamunkát. Köztük volt Matkovits-Kretz Eleonóra anyukája: Diszberger Katalin (Kiskassa, 1922) és

keresztanyja: Papp Jánosné. Továbbá Walterné Müller Judit nagymamája: Schultz Istvánné sz. Frank Erzsébet. Az emlékek felidézése közben kiderült, hogy Jurij Lapsin internált édesanyja is itt dolgozott. Itt ismerkedett meg az Arnold János nevű hadifogoly édesapjával is. A fűrésztelep kerítésénél kegyeletteljes megemlékezést tartottunk. Először Judit mesélte el nagymamája kálváriáját, aki az itteni lágeréletet túlélte, épségben hazatért. A fűrésztelep deszkakerítésére négy fénymásolatot rögzített. Az egyik a három pécsváradi elhurcolt lány látható, középen Judit nagymamája. A másikon egy 1946 nyarán keletkezett, Urálból küldött német nyelvű levél, a harmadikon szintén egy levelezőlap, a negyedik egy csoportos kép volt látható, melyen fiatal lányok és fiúk az Oktybarszkij lágerben dolgoztak. Ezekből részleteket olvasott fel. Majd Nóra megható emlékbeszédét hallgattuk meg. Szólt édesanyjáról, azokról a magyarországi németekről, akiket jótételei munkára idehurcoltak. A férfiak közül sokan nem tértek haza, itt vannak idegen földben eltemetve. Majd lágerimákat énekeltünk magyarul és németül. A megemlékezést imával zártuk.

Amíg a csoport felvételeket készített, addig Fuchs Andreával átültünk Jurij kocsjába, aki elvitt minket a közelben lévő műhelybe. Először azt hittem, hogy autószerelő műhelyről van szó, majd helyben derült ki, hogy ez egy valódi műterem, amelynek a falain képzőművészeti munkák függenek. A polcokon rézlemezre varázsolt domborművek sorakoztak, befejezetlen olajfestményeket is láttunk a festőállványon. Ekkor kérdeztük ki Jurij Lapsint eddigi életéről. Ezek szerint 1948. június 20-án született, kőolajfeldolgozó-mérnöki főiskolát végzett, volt vállalati mérnök, a rendszerváltás után kisvállalkozó, kereskedő. Jelenleg nyugdíjas, évek óta oroszul ír verseket, fest, rajzol, domborműveket készít. *Prikosznovenyije (Érintés)* címmel megjelentette legjobb verseit. A nyolcvan oldalas versesfüzet 12 képzőművészeti alkotásának színes reprodukcióját is tartalmazza. Aktívan részt vesz a város kulturális közéletében. Családos, felesége tatár nemzetiségű. Ebből a házasságból egy lányuk és egy fiuk született. Fiát már elvesztette, szerencsétlenül járt, vízbe fulladt. Igen vallásos, ortodox hitű. Tagja a helyi vadásztársaságnak is. Arra is jut ideje, hogy helytörténettel, honismerettel foglalkozzon. Ámulva hallgattam ezzel kapcsolatos beszámolóját. Barátaival együtt a Magna Hungária VII-IX. század közötti múltjával foglalkozik. Kutatja az itt élt ősmagyarok nyomait Baskíria területén, ismeri a baskíriai történészek, régészek e témakörben végzett munkáit, írásos beszámolóit. Nagyon sajnálta, hogy már holnap hazaindulunk. Ha lett

volna még egy-két napunk, akkor elvitt volna bennünket az Oktyabrszkij város közelében található kurgánokhoz, ahol az ősmagyarok temetői vannak. A könyvespolcra leemel egy orosz nyelvű tanulmánygyűjteményt, kezembe adja. Szerzője V. A. Ivanov, címe: *Putyámi sztyeppnih kocsevij. (A sztyepei nomádok nyomában)*. Az ufai történész-régész négy tanulmányát tartalmazza, az egyik az ősmagyarokról szól: *Poizski legendarnaj sztrani mágyár*. (Felfedezések a magyarok legendás országában). A szerző a *Káma, Ik, Dema, Belaja, Ufa, Aj* és az *Ural* folyók közti területeken feltárt ősmagyar sírok, építmények régészeti leleteit a magyar szakirodalom ismeretében elemzi. Ivanov professzor az ősmagyarokat nem sorolja a finn-ugorok közé, mivel ezek a népcsoportok jóval északabbra éltek. Viszont az ősmagyarok és a kipcsákok (kunok) sajátos keveredéséből eredezteti a baskír nép kialakulását. Ezt a rokonságot a baskír köztudat ma is őrzi. Címerükben a kuráj növény hét ága látható, amely a baskír nép hét alapító törzsét szimbolizálja. Eddig a baskír régészek 3 temetőt, 15 kurgánt, 5 várost, 4 kistelepülést tártak fel, ahol az ősmagyarok nyomára bukkantak. Lapsin úr azt is elmondta, hogy a kurgánok egy részét már ő is látta, illetve az *Ik* folyó melletti *Csekan* település környékén még ma is ősmagyarok leszármazottai élnek, akik felvették a baskír nyelvet és az iszlám vallást.

Csak sajnálni tudom, hogy félbe kellett szakítani izgalmas beszélgetésünket, azonban a csoportunk már induló félben volt. Gyorsan címet cseréltünk, közös fotó készült a műtermében. Megígértük, hogy édesapja, Arnold János volt hadifogoly, illetve internált felkutatása érdekében országos keresést indítunk be, hogy őt is meghívjuk a pécsi konferenciára. Remélem, sikerül még egyszer eljutni ide és lesz bőven időnk, hogy felkeressük az ősmagyar temetőket és az ősmagyar néptörödéket is, akinek földjén Juliánus barát is megfordult.

Matkovits-Kretz Eleonóra elnökösszony egy üveg tokaji bort és egy kis tasak pécsi magyar földet nyújtott át a búcsúzás pillanatában Jurijnak, akít közben átkereszteltünk Arnold Jurijnak/Györgynek. Azzal vált el tőlünk: amennyiben nem sikerül eljutnia Magyarországra, végrendelkezik arról, hogy ezt a kis tasak magyar földet tegyék a koporsójába, majd így temessék el.

A kijelentésén nagyon elérékenyültünk. Arnold Jurij kocsijával kivezetett minket a városból, egy-két tisztelgő dudálás után elindultunk Ufa felé. Öt órakor Farit Szamigullin a helyi lovardában várt minket: lovakat és két baskír kísérot biztosított számunkra. Magam is bejelentkeztem. A csoport bátrabbik fele mintegy fél kilométeren át élvezte a lovaglás élményeit Magna Hungária ősi földjén.

Az esti vacsorán elbúcsúztunk Farit Szamigullintól is. A névjegykártya-csere után mi mást mondhattam volna neki: tartjuk a kapcsolatot, vigyázzanak erre a földre és a magyarok testvérnépére. Mosolyogva fogadta meg, hogy kérésünket tolmácsolja a baskír népnek.

Búcsú Ufától, úton hazafelé. A tizenegyedik napon, a reggeli elfogyasztása után a búcsúzás megható pillanatai következtek. A magyarországi csapat tagjai Moszkvába indultak repülőgéppel: a domogyedovói repülőtéren való átszállást követően Budapesten landoltak.

Mi az ufai vasútállomáson öt órát vártunk az Ufa–Moszkva járatra. Déli irányban szeltük át Oroszország eme tájait. A következő városokon haladtunk keresztül: Abdulino, Szamara, Zvezdja, Szizrány, Ruzajevka, Potoma, Szaszovo, Rjazany, Moszkva. A kazányi vasútállomásról a moszkvai körmetrón jutottunk el a kijevire. Ötórás várakozás után indult el szerelvényünk Kijev irányába. Szuhinics, Brajnszk és Szuzemka után orosz határőrök és vámosok formális vizsgálata következett. Útlevel nélkül, személyi igazolványunkkal léptük át az orosz–ukrán vasúti határt. Már ukrán földön az első állomás Konotop volt, ahol az ukrán határőrök, vámosok végezték el rutinszerű vizsgálataikat. Reggel 10 óra 37 perckor értünk Kijevbe. Egy jó óra pihenő után vonatunk elindult Kárpátalja felé (Fasztov Kazatyin, Vinnyica, Hmelnjickij, Ternopol, Lemberg, Sztrij, Szkole, Volóc, Szolyva, Karpati 1., Munkács, Csap.)

Hajnali 4 óra 28 perckor érkeztünk meg Ungvárra. Kellemesen hűvös nyári hajnal fogadott bennünket. Mind a hárman egymásra néztünk. A válasz belülről tört fel: MEGCSINÁLTUK!

EPILOGUS

Szerencsésen hazaérkezett a pécsi Német Kör által szervezett uráli kutatócsoportunk. A résztvevők húsz főből álló csapata – köztük hárman Kárpátaljáról – a kiindulási ponttól oda-vissza számítva, Moszkva, Perm, Nyizsnij Tagil, Jekatyerinburg (Szverdlovszk), Cseljabinszk és Ufa érintésével több mint 10 ezer kilométernyi távolságot tett meg (repülőgéppel, vonattal, autóbusszal, gyalogosan).

2012. június 27. – július 15. között az uráli zarándokút tagjai voltak: a Magyar Televízió stábjá (dr. Havasi János, a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA) főmunkatársa, egyben a Háborús Kereső Szolgálat vezetője, Jurkovics János, Szabó Alla), Máthé Áron, a buda-

pesti Terror Háza főmunkatársa, **Singer Zsuzsa** Gulág-kutató, **Walterné Müller Judit**, a pécsi múzeum igazgatóhelyettese, **Csehily József**, a pécsi ruszin önkormányzat jeles képviselője. A legnépesebb delegációt a pécsi Német Kör alkotta **Matkovits-Kretz Eleonóra** elnök vezetésével: **Schmidt Antal** (alelnök), **Bán Iлона**, **Hack Ferenc Mihályné**, **Márkus Beáta**, **Schmidt Ákos**, **Stumpf Bálint**, **Stumpf Bálintné**, **Szendéné Arnold Katalin**. A kutatócsoport tagjai között kárpátaljaiak is voltak: **Dupka György** Gulág-kutató, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára, **Fuchs Andrea**, az ungvári sváb-németek baráti körének képviselője, **Alekszej Korszun** ezredes, hadtörténész, a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv szerkesztőbizottsága kiadói csoportjának vezetője.

Összességében 10 napos kutatóutat jártunk be az Urál-hegység környékén elterülő Perm, Szverdovszk és Cseljabinszk megyében, valamint a Baskír Autonóm Köztársaságban, ahol 35 második világháborús hadifogoly-temető és egykori kényszermunkatábor helyszínét azonosítottuk és dokumentáltuk.

Találkoztunk az egykori hadifoglyok, civil rabok, hatóságilag kitelepített családok leszármazottaival, a lágerek rabjaival együtt dolgozó orosz polgárokkal. Láttunk elég sok hatóságilag megsemmisített magyar hadifogoly-temetőt is, amelyekre különböző objektumokat építettek. A kijelölt teretek felkutatásában segítségükre volt többek között **Vlagyimir Motrevice** történész, régész, a jekatyerinburgi egyetem professzora is, aki eddig 96 olyan hadifogoly-temetőt tárt fel, ahol a magyarországi, illetve erdélyi, délvidéki, felvidéki és kárpátaljai hadifoglyok és civil internáltak ezrei nyugszanak.

Kutatócsoportunk eredményesnek mondható munkájáról a magyar közmédia munkatársai több dokumentum- és riportfilmet forgattak, ezenkívül elemző cikkek, tanulmányok készülnek. A náciizmus áldozatairól sokat, viszont a kommunizmus áldozatairól keveset tudunk. Gondolok itt elsősorban a sztálinisták által ártatlanul elhurcolt magyar állampolgárok, nők és férfiak tragikus sorsára, akiknek egyetlen bűnük a származásuk volt. Az a cél vezérelt minket, hogy az elhallgatott történelmi eseményekre, a sztálinizmus és a kommunizmus magyar áldozataira, az elfeledett magyar hadifogoly-temetőkre, megsemmisített sírkeretekre hívjuk fel a magyar közvélemény figyelmét.

Remélem, a jövőben sokat segíthet, hogy a magyar Országgyűlés nemrég *november 25-ét a Szovjetunióba elhurcoltak emléknapjává* nyilvánította. Bízom abban, hogy ez a dátum bekerül az iskolai, főiskolai, egyetemi, közéleti megemlékezések sorába.

2012. augusztus 1.

JEGYZETEK:

¹ Murádin János Kristóf: Elhallgatott múlt. Kolozsvári civilek a GULAG-on. <http://www.rodosz.ro/files/Muradin%20Janos%20Kristof.pdf>

² Murádin János Kristóf: Elhallgatott múlt. Kolozsvári civilek a GULAG-on. <http://www.rodosz.ro/files/Muradin%20Janos%20Kristof.pdf>

³ Novotni János: *Hadifogság Baskíriában, ahol őseink is jártak.* – Jászberény, HH 1993/9. <http://mek.oszk.hu/02200/02237/html/f03.htm>

⁴ Csetri Elek, kolozsvári egyetemi tanár, egykori elhurcolt (sz. 1924. április 11.), 2004. április 22-i szóbeli közlése. <http://www.rodosz.ro/files/Muradin%20Janos%20Kristof.pdf>

⁵ Mile József egykori elhurcolt (sz. 1923. augusztus 27.), 2004. március 25-i szóbeli közlése. <http://www.rodosz.ro/files/Muradin%20Janos%20Kristof.pdf>

⁶ Murádin János Kristóf: Elhallgatott múlt. Kolozsvári civilek a GULAG-on. <http://www.rodosz.ro/files/Muradin%20Janos%20Kristof.pdf>

⁷ Almádi Ferenc: A baskíriai Ufa-táborban - lassú halálra ítélve. – Heves. HH 1992/1, - In: *Hadifoglyok írják. Hadifogolysors a második világháborúban. Hadtörténelmi levéltári kiadványok. Sine praeteritis futura nulla – Múlt nélkül nincs jövő.* Sorozatszerkesztő: dr. Szijj Jolán, <http://mek.oszk.hu/02200/02237/html/f03.htm>

⁸ Berghoffer Róbert. *TABU /Élet a fehér pokolban/ /Leben in der Weissen Hölle/.* Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. Kétnyelvű kiadás, Pilisvörösvár, 2010. Dr. Stark Tamás előszavával és Wiedermann Piroska ajánlásával. Német fordítás: Babják Veronika, Kerekes Gábor, Müller Márta, Ruda Gábor, Szabó Anikó. Stark Tamás történész írja a Berghoffer kötet előszavában: „Úgy tűnik, hogy a világháború befejezése óta Nyugaton olyan közmegegyezés van életben, amely kimondja, hogy a Szovjetunió által elkövetett bűnökkel nem kell foglalkozni, mert azokat ellensúlyozza és feledteti a náciizmus legyőzésében való részvétel.”

⁹ Cirok Ferenc: Berghoffer Róbert. *Tabu – könyvajánló.* – Esztergom és vidéke. Társadalmi és kulturális folyóirat, 2011. november 11., http://www.evid.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=288:berghoffer-r%C3%B3bert-tabu-k%C3%B3nyvaj%C3%A1nl%C3%B3&Itemid=53

BUJDOSÓ JÁNOS

„PÁRTOKTATÁS” ÉS SZELLEMI ÉLET KÁRPÁTALJÁN A SZAKIRO- DALOM ÉS A VÖRÖS ZÁSZLÓ¹ KÖRZETI LAP TÜKRÉBEN (1945-1964)

A kárpátaljai magyarság történetének eddigi legsúlyosabb, 1944-es sorsfordulója, a kommunista diktatúra és annak kultúrpolitikája jöváthetetlen veszteségeket okozott a régió magyar szellemi életében.²

A megszálló szovjet hatóságok már 1945-ben megkezdték a totális „szovjetizálást”. Bevezették az egypártrendszert, létrehozták a különböző szocialista társadalmi szervezeteket, a területi ifjúsági szövetséget, a szak szervezeti tanácsot. Megtartották a pedagógusok és a népművelők első kongresszusát, amelyen úgy döntöttek, hogy „az oktatást és a kultúrát szocialista alapokra kell helyezni”.³

1944 novemberében megkezdődött az 1939-1944 között magyar fennhatóság alatt létesített kárpátaljai rutén területi autonómia: a kétnyelvű köz-igazgatási, oktatási és művelődési rendszer felszámolása. Új tanárokat, oktatókat küldtek Ukrajnából Kárpátalja iskoláiba. Az 1946/47-es tanévben összesen 98 magyar tannyelvű, közte 16 hétéves iskola működött, ezekben a tanulóknak száma megközelítette a 12 ezret. Viszont hosszú ideig fékeztek a magyar tannyelvű középiskolák megalakulását. A kárpátaljai népesség 17 %-át kitevő magyaroknak nem nyitottak új iskolákat, mondván, nincs elég szakember, azonban néhány 10 ezer orosz számára, akik a „felszabadítás” után a városokba költöztek, három középiskolát nyitott meg. Később ezek száma 17-re növekedett. Ez az igazságtalan hozzáállás a magyar népességgel szemben az 1950-es években csökkent, amikor is magyar tannyelvű iskolák nyíltak Ungváron, Beregszászban, Munkácson, Nagydobronyban, Kaszonyban, Beregen, Péterféléván, Aknaszlatinán, Visken stb.⁴

Sokat tett a népoktatás ügyében A. Ignát (1917-1976), aki az Ungvári Gimnázium befejezése után a Debreceni Egyetemen diplomázott bölcsész

szakon. 1951-ben a Kárpátaljai Megyei Népoktatási osztály feje lett, sokat segített a pedagógusszövetségek munkájában. Az ő aktív közreműködésének köszönhetően kezdtek megnyílni a magyar és a román tannyelvű középiskolák. A magyar és a román oktatás fejlesztésére és a tanári kar bővítésére sokat áldozott az Ungvári Állami Egyetem, valamint a Munkácsi Tanítóképző is.⁵

A hrucsovi „olvadás” kezdetekor, 1953-1954-ben nyílt meg az első négy magyar nyelvű középiskola Kárpátalján, a már 1947 szeptemberétől működő 35 elemi és 59 hétosztályos általános iskola mellett. Magyar anyanyelvű óvodák 1988-ig nem is léteztek. A magyar iskolarendszer hiányosságai mellett negatívan hatott a kárpátaljai magyar oktatásra, hogy a szülőket ritkábban direkt, gyakrabban valamilyen észrevétlen ráhatással arra ösztönözték, hogy ukrán vagy orosz iskolákba írassák be gyerekeiket. Főként Ungváron és Munkácson, de más városokban is, sok magyar szülő élt ily módon az iskolaválasztás „szabad” lehetőségével. Faluhelyen ez a csapda nem működött ilyen jól, ám az „eredmények” itt is számottevőek voltak.⁶

A terror és a félelem légköre Kárpátalján csak Sztálin halála, illetve az 1956-os magyarországi forradalom figyelmeztetése után enyhült. Hrucsov és Brezsnyev már finomabb eszközökkel, de változatlan eszmék és célok jegyében igazgatták a „Kárpátontúli” tartományt. Ugyanakkor az érvényesüléshez csak a teljhatalmú kommunista párttal való (őszinte vagy színlelt) azonosulás, együttműködés nyithatta meg az utat.⁷

A XX. kongresszussal elkezdődött közéleti tisztulási folyamat Kárpátalját is érintette. Mint említettük, az '56-os események egyébként is annak a magyar lakosságnak a problémáira irányították a figyelmet, akiket nemcsak újra elszakítottak az anyanemzettől, hanem reménytelen kisebbségi sorba jutottak és ügyeletes janicsárjaik, ideológusaik már a hrucsovi érában „szovjet-magyarokká” avansáltak. A kárpátaljai magyar kultúra fejlődése szempontjából rendkívüli jelentősége volt az ungvári egyetemen meginduló magyar filológiai oktatásnak.⁸

Megjelentek az első irodalmi oldalak a járási lapokban, 1954-ben pedig beregszászi fiatal irodalmárok egy csoportja megalapította a beregszászi irodalmi stúdiót. Az 50-es években kezdődött meg a műkedvelő együttesek létrehozása. Annak ellenére, hogy műsorukban a „kötelező” álhazafias dalok voltak túlsúlyban, a mozgalom kétségtelenül hozzájárult kultúránk fejlődéséhez. A beregszászi járási lap első irodalmi oldalaira még rányomta bélyegét a rendkívül kemény zsdanovi irodalompolitika. Itt publikálta verseit Bakos Róza, Bihari (B. Bihari – a szerk.) Sándor, Bakó (Balla) László,

Iván Tihamér, Csengeri Dezső, Sándor László. Izmosodott, erősödött az egyre kibontakozó magyar irodalmi élet Kárpátalján. Ekkor kezdte el bontogatni szárnyait a kárpátaljai magyar irodalom egyik legmarkánsabb képviselője is, Kovács Vilmos.⁹

Azonban egyes ungvári irodalompolitikusok kezdték rossz szemmel nézni a járási lapokban megjelenő egyre színvonalasabb irodalmi oldalakat, igyekeztek belekötni az azokban közölt versekbe, „jó tanácsokat” adni a költőknek, íróknak. Egy bizonyos Vlagyimirov I. meglehetősen durva kirohanást intézett az egyik irodalmi oldal ellen. Különösen megróttta Vántus Bertalan költőt, aki szerinte „a valóságtól messze repked, nem látja a Kommunista Párt nagy ügyét, zárkózott életet él”.¹⁰

1957-ben engedélyezték az anyaországi könyvek és lapok behozatalát, majd a tömeges előfizetések révén a magyar kisebbség fellélegezhetett, a nemzet új szellemi értékeinek birtokába jutott, s maga is bekapcsolódhatott annak vérkeringésébe. A Magyar Televízió megindított adása is kedvezően hatott a kárpátaljai magyarok szellemi életére. Szintén 1957-től jelent meg az ungvári Kárpáti Kiadó gondozásában a Kárpáti Kalendárium, amely évtizedekig a hiányzó folyóiratot is pótolta.¹¹

A következő évtized a hatalom által tett engedmények kora volt: 1963-ban jött létre az Ungvári Egyetemen a magyar tanszék. 1965-ben részben, majd 1967. március 8-tól teljesen önálló napilappá alakulhatott az addig ukránból fordított *Kárpáti Igaz Szó*. Ezután sorra fordították le magyarra a különböző kommunista járási lapokat is. A kárpátaljai területi rádió magyar adása 1946-ban, a televízióé 1966-ban indult. A rádió évi 470, a televízió pedig évi 70 órát sugárzott magyar nyelven. Az 1945-ben alapított ungvári Kárpáti Kiadó 1951-ben adta ki első önálló magyar szépirodalmi kiadványát, Bakó (Balla) László: *Zengj hangosabban!* című verseskötetét, ám 1951-1990 között a helyi magyar alkotóktól mindössze félszáz antológia, illetve önálló kötet jelent meg. 1952-től működött a Beregszászi Népszínház, amely 1990-ig több mint 50 színdarabot mutatott be.¹²

Évtizedeken keresztül alakultak ki a kárpátaljai magyar irodalmi élet keretei. A Beregszász Irodalmi Kör már 1947-1948-ban létrejött, és az 1951-ben Ungváron alapítottal is kapcsolatba lépett. Sőt szervezetileg is egyesültek, de a két város közötti több mint 70 km-es távolság miatt külön tartották az összejöveteleiket. Az ungvári egyetem magyar filológia szakos hallgatói indították 1966 őszén az *Együtt* című kéziratos folyóiratot, két „évfolyam” után azonban politikai veszélyt feltételezve a lapot a pártbi-

zottság betiltotta, az ifjú szerkesztőket felelősségre vonta. Hosszas kiadói és pártbizottsági viták után, 1965-ben jelent meg Ungváron Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című alkotása a „kárpátaljai magyarság regénye”.¹³

A szakirodalomban bemutatott tények alapján, a kárpátaljai magyar kisebbségnek óriási erőfeszítésébe került, hogy megőrizze kultúráját, hagyományait. A *Vörös Zászló*¹⁴ semmilyen diszkriminatív intézkedésről nem számol be a magyar lakossággal szemben, egyenjogúságot, egyenlőséget hirdet a testvéri népek között, amit a „Sztálini Alkotmány” garantál: „*A Szovjet Alkotmány a világ legdemokratikusabb alkotmánya*”, amely széleskörű jogokat biztosít egyaránt mindenki számára. „*Ezeket a jogokat élvezi ma a Szovjet Hadsereg által felszabadított kárpátontúli dolgozó is. ... Éljen a Sztálini Alkotmány Napja! Éljen a Sztálini Alkotmány megalkotója – a népek nagy vezére – Sztálin Jozsif Visszarianovics!*”¹⁵ – olvashatjuk egy 1948-ban megjelent publikációban.

Emellett a bölcs nemzetiségpolitikára egy másik szerző külön is felhívja a figyelmet: „*Hazánk bölcs nemzetiségi politikája, amely lehetővé teszi az itt élő magyarságának, hogy mint egyenrangú, egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel bíró nép vegye ki a részét a Szovjetunió népeinek nagy munkájából ugyanugy, mint az elért eredményekből.*”¹⁶ Mivel a korabeli sajtó propagandaeszközként szolgált, nem csoda, ha objektivitása igen alacsony mértékű, mert idealizált képet fest a korabeli állapotokról.

Kárpátalja lakosságát a szovjet vezetés úgy kezelte, mint az éretlen gyümölcsöt: nincs azzal semmi baj, csak időre van szüksége, hogy politikailag éretté váljon, és e cél elérése érdekében mindent elkövetett. A pártiskolák megnyitása, a kommunista párt történetének oktatása, felvilágosító és átnevelő célzatú intézmények és előadások, a pártlapok, szovjet témájú könyvek és mozielőadások terjesztése, a bolsevik párt propaganda hadjárata mind-mind egy célt szolgált: az egykori „magyar burzsoá nacionalistákat” öntudatos szovjet állampolgárokká kellett nevelni. A kárpátaljai lakosság átnevelésének ideológiája az oktatásban és a kultúrában is nagy szerepet kapott. Az iskolákban csak a kommunista ideológiának megfelelően lehetett oktatni.

A szellemi életet és a kultúrát teljesen átalakították és a szovjet eszme képerre formálták, mint azt az alábbi részlet is mutatja: „*Ukrajnában a lakosság 80 százaléka írástudatlan és kulturálatlan volt. A sztálini öt éves tervek éveiben létrejött hatalmas szocialista ipar és modern kollektivizált mezőgazdaság, valamint a bölcs sztálini nemzetiségpolitika, amely a népek barátságán és szövetségén alapul, lehetővé tették, hogy létrejöjjön Ukrajna népének*

forma szerint nemzeti, tartalma szerint szocialista és magas fokú kulturája. A szovjet hatalom éveiben igazi kulturforgóradalom zajlott le. Elválasztották az iskolát az egyháztól, és általános ingyenes tankötelezettséget rendeltek el.”¹⁷

„Az iskola, a Komszomol- és pionírszervezetek a szovjet ifjúságot hazaszeretetre, kötelességtudásra, fegyelmezettségre nevelik. Az iskola felruházza a gyermekeket a tudomány alapismereteivel, munkaszeretetre neveli őket.”¹⁸ – olvashatunk az iskola feladatairól egy 1955-ös sajtópublikációban.

A tanárok sem voltak könnyű helyzetben, amikor egyik napról a másikra voltak kénytelenek megváltoztatni tanítási szokásaikat, de elsősorban a tanítandó anyag ideológiáját. Munkájukat állandóan ellenőrizték a párt-szervezetek, besúgók áldozataivá válhattak, és ha nem a szovjet ideológiának megfelelően végezték feladataikat, megdorgálták vagy elbocsátották őket. *„Pártunk és Kormányunk megköveteli a szovjet iskola tanáraitól és tanulóitól, hogy elsajátítsák a világ leghaladóbb tudományát, a szovjet tudományt, hogy méltó szeretet Hazánkhoz, Lenin-Sztalin pártjához hű, odaadó munkásává váljanak a kommunizmus építésének.*”¹⁹

A *Tanítunk lelkiismeretesen* című cikk a „levél a szerkesztőséghez” rovatban jelent meg, és beszámolt arról, hogy Loncsák Júlia vári tanárnő az iskolában fegyelmetlenül viselkedik és a gyerekeket nem szovjet szellemben neveli és tanítja.²⁰ A történet azonban ezzel nem ér véget, a következő számban a beregszászi népművelődési osztály nyilvánosságra hozta, hogy *„A levélben szerepelt vádak megfelelnek a valóságnak.*” Ezért Loncsák Júliát megdorgálták, és figyelmeztették, hogy az osztályban a nevelési munkát szovjet szellemben kell megjavítani. Mindezen túl a népművelődési osztály javaslatot tett Braun elvtársnak, a vári iskola igazgatójának, hogy szigorítsa meg az ellenőrzést Loncsák tanítónő munkája felett.²¹

Egy másik cikk már a tanárok „ellenőrzését” is említi és beszámol egy tanóra levezetéséről. Mint megtudhatjuk a cikkből, a berehovói esti iskola hét osztályát ebben az évben 211 tanuló látogatja. A tanároknak előkészületi füzeteket kell készíteni. Ezeket az előkészületi jegyzeteket előre egy hétre meg kell csinálni, s jóváhagyás végett a metodikai vezető elé terjeszteni. (Vajon ez nem az oktatási anyag rejtett cenzúrája? Lehet, hogy nem is a metodikát, mint inkább az ideológiát ellenőrizték?) Ezt követően a cikk egy történelemóra menetét írja le, ahol Joanovics elvtárs az V.b. osztálynak a spártai állam szerkezetét mutatja be. *„Joanovics elvtárs részletesen elmagyarázza, hogy az ércben gazdag ország, hogyan vált katonai osztályállammá, ahol a kereskedők és az iparosok súlyos adókat fizettek a legerősebb*

osztály, a katonaság fenntartására, míg a helóták, a legalacsonyabb osztály, a két felsőbb osztály jólétéért dolgozott rabszolgasorban.

– És a helóták nem lázadtak fel? – kérdezi Pincés Éva.

– Dehogyan nem! – feleli az előadó – lázadás lázadást követett, míg végre lerázták az igát és megdőlt Spárta hatalma.”

Majd összekötve a multat a jelennel az előadó megkérdezi:

– Melyik volt a világtörténelem legjelentékenyebb forradalma, melyben a nép győzött a kizsákmányoló osztály ellen?

– A Nagy Októberi Szocialista forradalom, amely a világ első szocialista országának megalakulásához vezetett – harsannak fel a tanulók.”²²

Sok olyan cikk van, amelyek egy vizsgázó diák feleletét mutatják be, mint például a *Történelemből felel egy szovjet tanuló* c. publikáció.

„Történelemből vizsgáznak a 4. számú nem teljes magyar iskola tanulói. Noszár Erzsébet felel. Tétele: A kereszties hadjáratok jelentősége. A kislány nagyszerűen jellemzi a kereszties hadjáratokat és azok célját. Egyes lovagok, sőt maga a pápa is az emberek ezreit küldték a biztos pusztulásba, csak azért, hogy minél többet rabolhassanak más népek javaiból, minél nagyobb területeket hódítsanak saját rabszolgatartóik részére és hogy a legigazott népekkel növeljék a rabszolgák hadát – felel Noszár Erzsébet. Azután összehasonlítja a kereszties háborukat a Nagy Honvédő Háboru harcaival, amikor Hitler hordái ugyanezt tették: halálba kergették a népek millióit, hogy a „nagy német gondolat megvalósulhasson”. A szovjet gyermek a meghamisíthatatlan történelmet tanulja. Ezért lesz belőle nyitott szemmel járó, helyesen gondolkodni tudó szovjet polgár.”²³A magyar nyelvórákat is át tudták alakítani szovjet szellemben, amit a *Vizsgák előtt* c. cikk ír le: „Ma Drávai Gizella tanítónő próbavizsgáztat az V. Osztályban magyar nyelvből. Tót Berta felel. Példamondata: Az államkölcsonnel elősegítjük Hazánk fejlődését. Felírja a táblára. Hazánkat kis „h”-valírja, de egy pillanat mulvaészreveszi a hibát és kijavítja.

– Miért javítottad ki – kérdi a tanítónő.

– Mert nekünk csak egy hazánk van! – felel őszinte meggyőződéssel Tót Berta”, majd hibátlanul elemzi a mondatot.²⁴

Az 1950-1960-as években nagy figyelmet fordítottak az orosz nyelv oktatásának népszerűsítésére. A sajtóanyagot figyelembe véve, ez a propaganda talán az egyik legfontosabb oktatási tényezőként jelent meg a helyi sajtóban.

„Soknemzetiségű államunkban nagy fontossága van az orosz nyelv tanításának. Különösen fontos ez kerületünk magyar tannyelvű iskoláiban.

Az orosz nyelv tudása elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a tanulók gazdag ismeretekre tegyenek szert, megismerkedjenek a sok évszázados orosz kultúra, a nagyszerű orosz tudomány vívmányaival és a tudás fegyverével vértezzük fel magukat.” Ezt követően a cikk névlegesen is említ negatív és pozitív példákat, ahol megfelelő az orosz nyelv oktatása. Majd felhívja arra a figyelmet, hogy a kerület tanító gyűlésén fel kell tárnai a hibákat, rá kell mutatni a hibák okaira, s meg kell találni azok kiküszöböléséhez vezető utat. Láthatjuk, hogy a folyamat teljesen a „bolsevik” koreográfia szerint zajlik: rámutatunk a hibákra, majd jó kommunista módjára kiküszöböljük azokat.²⁵

„Szeretettel tanuljuk a nagy orosz nép nyelvét” – olvashatjuk óriási betűkkel szalagcímként a *Vörös Zászló* 1953. április 19-ei számában, melyben több példamutató cikkben is buzdít az orosz nyelv elsajátítására. Ezen az oldalon olyan gyöngyszemekkel találkozunk, mint például az alábbi két idézet:

„... ha megkérdeznék, ki tudja legjobban az orosz nyelvet, én azt válaszolnám – Sztálin. Tőle kell megtanulni a nyelv tömörségét, világosságát és kristálytisztaságát.” /Kalinin. M./

Az idézettel kapcsolatban megjegyzendő, hogy ezt már Sztálin halála után közölte a *Vörös Zászló*. Egy versben így beszél a költő:

„De ha még aggastyán néger is lennék,
Ki fáradt és semmit sem remél,
Oroszul még akkor is megtanulnék,
Mert Lenin is oroszul beszélt.”

/Majakovszkij/²⁶

Ezen kívül az *Ezen a nyelven beszélt Lenin és Sztálin* című cikkben Balácsi Rozália mutatja be az orosz nyelv fontosságát a magyarok számára: „Mi magyar nemzetiségű dolgozók, szükségét érezzük annak, hogy megtanuljuk az orosz nyelvet. Ezt nem csak gyakorlati szempontból tartottuk fontosnak, hanem főleg azért, mert úgy véltük, hogy az orosz nyelv tudása még szorosabbra fűzi a kapcsolatainkat idősebb testvéreinkkel, a nagy orosz néppel, segítségünkre lesz alaposabban megismerni a világ leghaladóbb kulturáját, az orosz kulturát, lehetővé teszi számunkra azt, hogy eredetiben olvassuk a világ legnagyobb lángelméinek Lenin Vlagyimir Iljicsnek és Sztálin Joszif Visszarionovicsnak műveit, az orosz és szovjet írók könyveit.”²⁷

A tanárok ösztönzése sem maradt el az orosz nyelv oktatása során, nem egyszer olvashatunk megrovó cikkeket, de akik a kommunista eszme szellemében végezték munkájukat, „értékes” kitüntetések kaptak. *„Már 21 éve tanítok, de egyedül a szovjet rendszerben méltányolják munkámat. Megkaptam „Az USzSzk érdemes tanítója” címet. A kitüntetés arra kötelez, hogy tovább küzdjek a jó előmenetelért a 6. számú iskolában, ahol az orosz nyelv előadója vagyok. Tanítványaimat az orosz nyelv iránti szeretetre nevelem. A félévi osztályozásnál a tanulók 96 százaléka jó előmenetelt ért el. Ez nem elégit ki. Arra törekszem, hogy az eredmény 100 százalékos legyen.”*²⁸

A felsőoktatás is hasonló szocialista eszmerendszert tükrözött. *„1945. október 18-án a Szovjet Kormány határozata alapján, Uzshorodon Állami Egyetemet szerveztek. Megvalósult a Kárpátontuliak évszázados álma és reménykedése – szélesre tárultak a főiskola kapui az egyszerű dolgozók előtt.”*²⁹ Az egyetem végzőseinek „tollából” származó írások is népszerűsítik a rendszert: *„1946-ban iratkoztam be az orvosi fakultásra. Most már nem volt súlyos gond a tandíj kifizetése. Ellenkezőleg, én kaptam ösztöndíjat az államtól. ...Most a belgyógyászati aspirantúra felvételi vizsgára készülök. S mikor sikerreket érek el a tanulás, vagy a beteggyógyítás terén, arra gondolok, hogy mindezt a Pártnak, a szovjet rendszernek köszönhetem.”*³⁰

Az oktatás mellett a kultúrát is a szovjet ideológia hatotta át. 1950-től a *Vörös Zászló* egyre több kulturális témájú cikket közölt, amelyek bolsevik szellemben fogalmazódtak. Magyar nyelvű kulturális programok sem voltak ritkák a vidéken: különböző rendezvények, felolvasások, irodalmi estek színesítették a szellemi életet, azonban ezekkel többet ártottak, mint segítettek a magyar lakosságnak.

1946-ban a helyi pártvezetés utasítására felülvizsgálták a könyvtárak, egyesületek könyvvállományát és a magyar könyveket kivonták a forgalomból, zömüket megsemmisítették. A magyar könyveket tízezerrel, „mint fasiszta irodalmat” szekerekkel vitték máglyára. Helyettük a „nép felvilágosítására”³¹ orosz és ukrán nyelvű politikai művekkel, Lenin és Sztálin generalisszimusz életét dicsőítő alkotásokkal látták el a könyvtárakat. Megtudjuk, hogy *„A körzeti kulturfelvilágosító osztályhoz ... 2284 könyv érkezett, ebből 551 magyar nyelvű. Ezek között nagy számmal szerepelnek szépirodalmi művek, így Fucsik: „A hóhér kötelén” című értékes műve, stb. Az érkezett könyvek között több a marxizmus-leninizmus kérdéseivel, továbbá mezőgazdasági kérdésekkel foglalkozó könyv szerepel.”*³²

A szovjet könyv a tudás kincstára című cikk így ír ezen nagyszerű szovjet alkotásokról: *„A fiatal szovjet értelmiség kommunista nevelésében nagy*

*szerepet játszik a szovjet könyv. Minél több politikai művet, vagy szépirodalmi könyvet olvas valaki, annál szélesebb a látóköre, annál jobban érti meg a társadalom fejlődésének törvényeit, ösmeri meg a kommunizmus építésének mozgatóerőit.*³³

A szovjet könyv mellett a szellemi élet más forrásai a különböző előadások voltak, ahol magyar és más „forradalmi” költők műveit mutatták be. Petőfi Sándorról például így nyilatkozott a Vörös Zászló: „A magyar költészet hatalmas alakja Petőfi, akinek művészete új utat nyitott meg a magyar irodalom fejlődésében. A szláv eredetű Petőfiben csodálatos módon találkozott össze a keletről örökölt forradalmi ösztön az alföldi rónák lírai hangulatérzéseiével. Művészetének legjavát a nagy cél elérése érdekében állítja be s nem csak szóval, hanem tettel, sőt életével is bebizonyította forradalmi állhatatosságát. A költő bátran és merészen ostromozza a fennálló hatalmi rendszert. „Akasszátok fel a királyokat” című költeményében a nép átkát fejezi ki az abszolutizmusra és a földesurakra.” Petőfi politikai éleslátásának és előrelátásának bizonyítéka az *Egy gondolat bánt engemet* című költeményben fogalmazódik meg: „vörös zászlók alá tömörülnek Európa szabad népei és egy csatasorban menetelnek a győzelem napja felé.”³⁴ Ez a cikk is hű bizonyítéka annak, hogy a szovjet propaganda milyen ügyesen át tudta formálni a történelmet és a költészetet saját szájíze szerint és a magyar nemzet egyik legnagyobb költőjét is a kommunizmus előhímökeként beállítva fel tudja használni saját önös érdekei elérésére. (A vörös zászlók, amiről a cikk ír, mégsem vörösek, mert az eredeti költeményben Petőfi „Pirosló arczczal és piros zászlókkal”³⁵ szavakat használ, nem pedig vöröset).

Az 1958. január 12-i szám különlegessége, hogy először olvashatunk a lapban a területünkkel és vidékünkkel kapcsolatos, magyar vonatkozású történelmi eseményekről Váradi-Sternberg János közreadásában. Habár e munka eléggé át van itatva a kommunista történet szemlélet ideológiájával, mégis meg kell jegyeznünk, hogy óriási lépést jelentett a magyar kultúrára és történelemre szomjazó kárpátaljai magyar lakosságnak és a szovjet időkben újrafarmálódó magyar kulturális életnek.³⁶

Szintén jelentős kulturális és társadalmi esemény lehetett a magyar kultúra hete, melyet 1959. december 14-21. között tartottak, a beregszászi kerületben. Habár ez a kultúrhét fontos lehetett a magyar kisebbség számára a Vörös Zászló csak két rövid cikk keretei között tesz róla említést.

Tehát ezekből a példákból láthatjuk, hogy a „magas fokú szovjet kultúra”, amely „formájában nemzeti, tartalmában szocialista”,³⁷ milyen eredményeket mutatott fel Kárpátalja területén a magyar lakosság körében. Mai

szemmel az a néhány kulturális engedmény természetesen nem tűnne jelentősnek, azonban a huszscsovi „enyhülés” kultúrpolitikájának eme hozadéka, a sztálini rémuralomhoz képest óriási pozitívumként hatott a kisebbségi sorsra kárhoztatott, épp csak formálódó magyar kulturális életre.

Összevetve a szakirodalmat a korabeli helyi sajtóval, megállapíthatjuk, hogy kisebb engedmények valóban történtek a magyar lakosság szellemi életében, azonban az is tisztán kivehető, hogy az oktatási és kulturális élet terén a sajtópublikációk egy bolsevik ideológiával átitatott, és a szovjet érdekeknek alárendelt idilli képet próbálnak festeni.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. *Наруци исторії Закарпаття*. Том III (1946-1991). – Ред. кол.під кер.: Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003.
2. BOTLIK JÓZSEF: *EgestasSubcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez*. Ungvár-Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2000.
3. CSANÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrásában*, PoliPrint Kiadó, Ungvár, 2004.
4. DUPKA GYÖRGY: *Kárpátalja magyarsága*. Markó és Kiss nyomda Kft, Budapest, 2000.
5. DUPKA GYÖRGY – HORVÁTH SÁNDOR – MÓRICZ KÁLMÁN: *Sorsközösség*. Kárpáti kiadó, Ungvár, 1990.
6. MÓRICZ KÁLMÁN: *Kárpátalja sorsfordulói*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001
7. *Petőfi Sándor összes költeményei*. Az 1923-ban készült könyv változatlan utánnomása, Laude kiadó, Budapest, é.n.
8. SOÓS KÁLMÁN: *Tudományos könyvkiadás Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig (1985-2005)*. In: *A határon túli magyar tudományos könyvkiadás*. Összeállította és szerkesztette: SIMON ATTILA, Lilium Aurum könyvkiadó, Somorja-Dunaszerdahely, 2005.

FELHASZNÁLT SAJTÓPUBLIKÁCIÓK:

1. ARDÓ LÁSZLÓ: *Petőfi Sándor a szabadság dalnoka* // Vörös Zászló, 1948. március 14. 4. évfolyam 23 (243) szám.
2. BALÁZSI ROZÁLIA: *Ezen a nyelven beszélt Lenin és Sztálin* // Vörös Zászló, 1953. április 19. 9 évfolyam, 33. (884) szám.
3. DONICS T. A.: *A szovjet könyv a tudás kincstára* // Vörös Zászló, 1951. október 4. 7. évfolyam 78. (718) szám.
4. FODOR M.: *Tanul a munkásifjuság a berehovói esti iskolában* // Vörös Zászló, 1949. március 24. 5. évfolyam 24. (350) szám.
5. FODOR M.: *Vizsgák előtt* // Vörös Zászló, 1949. május 15. 5. évfolyam 39. (365) szám.
6. PÁNCÓ ISTVÁN: *Az Uzshorodi Egyetem nevelt* // Vörös Zászló, 1953. június 28. 9. évfolyam 53. (902) szám.
7. SAS A.: *Gyermeknevelés a kommunisták családjában* // Vörös Zászló, 1955. május 26. 11 évfolyam, 42. (1099) szám.
8. SEPA V.: *Javítsuk meg az orosz nyelv előadását* // Vörös Zászló, 1954. január 5. 10 évfolyam, 2. (955) szám.
9. STERNBERG J. I.: *A berehovói terület történelmi múltjából* // Vörös Zászló, 1958. január 12. 14. évfolyam, 6. (1459) szám.

10. SZ.N.: *A Sztalini Alkotmány Napja* // Vörös Zászló, 1948. december 5. 4. évfolyam 99. (319) szám.
11. SZ.N.: *Gazdagodj, virágozz Szovjetukrajna!* // Vörös Zászló, 1948. január 25. 4. évfolyam 10. (230) szám.
12. SZ.N.: *Kultúrforradalom* // Vörös Zászló 1948. január 25. 4. évfolyam 9. (229) szám.
13. SZ.N.: *Négy éves az Uzshorodi Állami Egyetem* // Vörös Zászló 1949. október 27. 5. évfolyam 86. (412) szám.
14. SZ.N.: *Szeretettel tanuljuk a nagy orosz nép nyelvét* // Vörös Zászló, 1953. április 19. 9 évfolyam, 33. (884) szám.
15. SZ.N.: *Szervezetten tartstak meg az iskolai vizsgákat* // Vörös Zászló 1949. május 25. 5. évfolyam 42. (472) szám.
16. SZ.N.: *Tanítunk lelkiismeretesen* // Vörös Zászló 1948. február 5. 4. évfolyam 12. (232) szám.
17. SZ.N.: *Tanítunk lelkiismeretesen* // Vörös Zászló 1948. január 20. 4. évfolyam 7. (227) szám.
18. SZ.N.: *Új könyvek érkeztek* // Vörös Zászló 1948. március 11. 4. évfolyam 22. (242) szám.
19. SZ.N.: *Virágzik a formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultúra* // Vörös Zászló 1951. február 8. 7. évfolyam 12. (652) szám.
20. SZTANKOVICS F. I.: *Történelemből felel egy szovjet tanuló* // Vörös Zászló 1948. május 30. 4. évfolyam 45. (265) szám.
21. TIHANYI M.: *Megtisztelő kiüntetés* // Vörös Zászló, 1955. január 1. 11 évfolyam, 1. (1058) szám.

JEGYZETEK:

¹ Az Ukrajnai Kommunista (Bolshevik) Párt Beregszászi Körzeti Bizottságának, valamint a városi és körzeti végrehajtó bizottságának közlönye. 1962-től az Ukrajnai KB Kárpáton-túli területi bizottsága és a dolgozók képviselői területi tanácsának lapja, a berehovói területiális kolhozi-szovhozi termelési igazgatóság mellett.

² SOÓS KÁLMÁN: Tudományos könyvkiadás Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig (1985-2005). In: A határon túli magyar tudományos könyvkiadás. Összeállította és szerkesztette: Simon Attila, LiliumAurum könyvkiadó, Somorja-Dunaszerdahely, 2005.11.

³ BOTLIK JÓZSEF: *EgestasSubcarpathica*. Budapest, Hatodik Síp alapítvány, 2000. 287.

⁴ *Наруци історії Закарпаття*. Том III (1946-1991). – Ред. кол. під кер.: Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003. 344.

⁵ *Наруци історії Закарпаття*. 2003. i. m. 341-354.

⁶ DUPKA-HORVÁTH-MÓRICZ: Sorsközösség. Kárpáti kiadó, Ungvár, 1990. 6-7.

⁷ MÓRICZ KÁLMÁN: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.142-143.

⁸ DUPKA GYÖRGY: Kárpátalja magyarsága. Markó és Kiss nyomda Kft., Budapest, 2000.31-32.

⁹ CSANÁDI GYÖRGY: Sorsfordító évek sodrásában, PoliPrint Kiadó, Ungvár, 2004. 216-218.

¹⁰ CSANÁDI GYÖRGY, 2004, i.m. 222.

¹¹ SOÓS, 2005. i. m. 13

¹² BOTLIK JÓZSEF, 2000. i. m. 289-290.

¹³ U.o. 290.

¹⁴ A körzeti lap célja, hogy magyar nyelven tájékoztasson, a falvak és városok esetében sosem használta a magyar, csak az orosz változatot. (pl. Beregszász-Berehovo, Csetfalva-Csetovo stb.) A „Vörös Zászló” nem használta a hosszú „r”, „ú” és „ü” betűket. Valamint a

magyar neveket is az orosz helyesírás szabályai szerint használta: családnév, keresztnév és az apa neve, (pl. Brekovszki Judit, apja István) ezzel is figyelmen kívül hagyva a magyar helyesírás szabályait, összemossa azt az orrosszal.

¹⁵ SZ.N.:ASztalini Alkotmány Napja // Vörös Zászló, 1948. december 5. 4. évfolyam 99. (319) szám.

¹⁶ SZ.N.:Gazdagodj, virágozz Szovjetukrajna! // Vörös Zászló, 1948. január 25. 4. évfolyam 10. (230) szám.

¹⁷ SZ.N.:Kulturforradalom// Vörös Zászló 1948. január 25. 4. évfolyam 9. (229) szám.

¹⁸ SAS A.: Gyermeknevelés a kommunisták családjában // Vörös Zászló, 1955. május 26. 11 évfolyam, 42. (1099) szám.

¹⁹ SZ.N.: Szervezetten tartzuk meg az iskolai vizsgákat // Vörös Zászló 1949. május 25. 5. évfolyam 42. (472) szám.

²⁰ SZ.N.: Tanitsunk lelkiismeretesen // Vörös Zászló 1948. január 20. 4. évfolyam 7. (227) szám.

²¹ SZ.N.:Tanitsunk lelkiismeretesen // Vörös Zászló 1948. február 5. 4. évfolyam 12. (232) szám.

²² FODOR M.:Tanul a munkásifjúság a berehovói esti iskolában // Vörös Zászló, 1949. március 24. 5. évfolyam 24. (350) szám.

²³ SZTANKOVICS F. I.: Történelemből felel egy szovjet tanuló // Vörös Zászló 1948. május 30. 4. évfolyam 45. (265) szám.

²⁴ FODOR. M.: Vizsgák előtt // Vörös Zászló, 1949. május 15. 5. évfolyam 39. (365) szám.

²⁵ SEPA V.: Javítsuk meg az orosz nyelv előadását // Vörös Zászló, 1954. január 5. 10 évfolyam, 2. (955) szám.

²⁶ SZ.N.: Szeretettel tanuljuk a nagy orosz nép nyelvét // Vörös Zászló, 1953. április 19. 9 évfolyam, 33. (884) szám.

²⁷ BALÁZSI ROZÁLIA: Ezen a nyelven beszélt Lenin ésSztálin // Vörös Zászló, 1953. április 19. 9 évfolyam, 33. (884) szám.

²⁸ TIHANYI M.: Megtisztelő kitüntetés // Vörös Zászló, 1955. január 1. 11 évfolyam, 1. (1058) szám.

²⁹ SZ.N.: Négy éves az Uzshorodi Állami Egyetem // Vörös Zászló 1949. október 27. 5. évfolyam 86. (412) szám.

³⁰ PÁNCÓ ISTVÁN:Az Uzshorodi Egyetem nevelt // Vörös Zászló, 1953. június 28. 9. évfolyam 53. (902) szám.

³¹ BOTLIK JÓZSEF, 2000. i. m 285.

³² SZ.N.: Uj könyvek érkeztek // Vörös Zászló 1948. március 11. 4. évfolyam 22. (242) szám.

³³ DONICS T. A.: A szovjet könyv a tudás kincstára // Vörös Zászló, 1951. október 4. 7. évfolyam 78. (718) szám.

³⁴ ÁRDÓ LÁSZLÓ: Petőfi Sándor a szabadság dalmoka // Vörös Zászló, 1948. március 14. 4. évfolyam 23 (243) szám.

³⁵ *Petőfi összes költeményei.* Az 1923-ban készült könyv változatlan utánnomása, Laude kiadó, Budapest

³⁶ STERNBERG J. I.:Aberehovói terület történelmi multjából // Vörös Zászló, 1958. január 12. 14. évfolyam, 6. (1459) szám.

³⁷ SZ.N.:Virágzik a formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultúra // Vörös Zászló 1951. február 8. 7. évfolyam 12. (652) szám.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2012. OKTÓBER – NOVEMBER

ELISMERÉSEK

* **Halusz Magdolnát**, a Munkácsi Szent István Líceum kémianárárt több évtizedes, eredményes oktatói munkásságáért a *Magyar Kémia Oktatásért* díjjal tüntették ki. Az elismerést a Richter Gedeon Alapítvány Kuratóriuma nevében Dr. Pellioniszné dr. Poróczai Margit igazgató adta át az MTA Vörösmarty termében.

*A Gyulai Várszínház *Őze Lajos-díját* 2012-ben **Trill Zsolt** színművész nyerte el *A vihar* című Shakespeare-darab Calibanjának magas szintű megformálásáért.

*Az idén öten kapták meg a *Szervátiusz Jenő-díjat*, köztük **Matl Péter** kárpátaljai szobrász is átvehette az elismerést.

ESEMÉNYNAPTÁR

OKTÓBER

* A szegedi Móra Ferenc Múzeumban **Matl Péter** munkácsi szobrászművész alkotásaiból nyílt kiállítás.

* Beregszászban, a Kálvin János Református Szakkollégium falán elhelyezték és felavatták barbácsi és vitézvári báró Simonyi József őbester, a „legvitézebb huszár” emléktábláját.

* „*Szerelem – sötét verem (?)*” – ezzel a címmel rendezte meg a Vörösmarty Társaság Székesfehérváron a határon túli magyar irodalom napjait. A tanácskozást **Bobory Zoltán**, a társaság elnöke nyitotta meg a Szent István Művelődési Központ Vörösmarty termében. Az előadók közt volt **Szakolczay Lajos**, **Dupka György**, **Csordás László** és **Bakonyi István** irodalmár is.

* Beregszászban, az Európa–Magyar Ház udvarán az aradi vértanúkra emlékeztek. A megemlékezést, amelyen jelen volt és beszédet mondott **Herczog Edit** európai parlamenti képviselő, valamint **Gajdos István**, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnöke, **Zubánics László**, a KMMI elnöke nyitotta meg.

* Ungváron a hagyományokhoz híven, Szegelethy János honvéd hadnagy Kálvárián lévő sírjánál adóztak a vértanúk emlékének, majd Bémer László püspök, egykori felsőházi tag

Szobránc utcai emléktábláját is megkoszorúzták az egybegyűltek.

* Nagyszőlőson, Perényi Zsigmond szobránál emlékeztek az 1848-49-es mártírokra a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség szervezésében.

* **Kövér László**, a magyar Országgyűlés elnöke a Vereckei-hágón újraavatta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség által felújított millecenáriumi honfoglalási emlékművet.

* **Németh Zsolt**, a külügyminisztérium parlamenti államtitkára az ungvári várban felavatta gróf *Bercsényi Miklós* mellszobrát.

* A festészet világnapján kiállítást szerveztek Nagyszőlős központi terén, ahol **Helena Matij, Kerecsanyin Károly, Inna Osadcsa, Homoki Gábor, Kutlán Pál, Roszpopa Rita és Fegyir Szilvási** alkotásait lehetett megtekinteni. A szervezők bejelentették, hogy hamarosan a korábbi mozi helyén modern művészeti galéria fog nyílni.

* A Magyar Értelmségiek Kárpátaljai Közössége a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet közreműködésével Tiszabökényben megrendezte a VI. Munkácsy Mihály Alkotótábor, amelyen részt vett **Berez Margit, Kalitics Erika, Kutasi Xénia, Fuchs Andrea, Réti János, Klisza János, Soltész Péter, Soltész Gabriella**. A képzőművészek legjobb alkotásaiból kiállítást rendeztek a Péterfalvai Képtárban. A művészek

által a képtárnak felajánlott gyűjteményt **Dupka György** adta át **Borbély Beátának**, a Péterfalvai Képtár igazgatójának.

* A Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet kezdeményezésére Radnóti-esteket tartottak Kárpátalja-szerte. Az előadók: **Bódi Szabolcs**, magyar-dráma szakos tanár, Kunszentmiklós polgármestere, valamint **Tóth Péter**, a Varga Domokos Általános Művelődési Központ tanára (Radnóti-díjas versmondó) voltak.

* A mezőkaszonyi 1956-os ellenálló csoport emléktáblájánál **Szécsi Sándor, Ormos István** és **Ormos Mária** tettheire emlékeztek, akiket 1955–57 között szovjetellenes röpiratok és falragaszok terjesztéséért börtönökbe, légerekbe hurcoltak. A rendezvényen részt vett és beszédet mondott **Gajdos István**, az UMDSZ elnöke, **dr. Jámbor Éva**, a Beregszászi Magyar Konzulátus konzulja, valamint **Braun Béla**, a járási tanács elnökhelyettese.

* A beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán az 1956-os forradalom és szabadságharc 56. évfordulója alkalmából ünnepséget tartottak, amelynek **Hende Csaba** honvédelmi miniszter volt az ünnepi szónoka.

* Kárpátaljára látogatott a Magyar Állami Népi Együttes, amely négy helyszínen (Ungvár, Beregszász, Ivano-Frankivszk, Lemberg) mutatta be *Magyar rapszódia* című előadását.

* A szegedi *Cuharé* néptáncegyüttes tagjai Kőrösmezőn, a kultúrház épületében és Nagyberegen, a Nagyberegi Református Líceumban tartottak néptáncestet és táncház foglalkozást.

* Az 1956-os forradalom és szabadságharc 56. évfordulóján a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusa szervezett megemlékezést az ungvári börtön falán 2006-ban, az esemény 50. évfordulója tiszteletére felavatott emléktáblánál. A rendezvény ünnepi szónokai: **Balogh Dénes** konzul, **Brenzovics László**, a KMKSZ alelnöke és **Dupka György**, a MÉKK elnöke.

* A kijevei magyar közösség az ukrán fővárosban megkoszorúzta Liszt Ferenc emléktábláját, amely annak az épületnek a falán áll, ahol a zeneszerző 1847-ben első koncertjét adta Kijevben. A koszorúzást követően **Érdi Tamás** zongoraművész szólóestet adott Ukrajna Nemzeti Filharmóniájának nagytermében.

* „*Történetek, mérföldkövek Kárpátaljáról*” címmel egyfajta művészeti karavánra került sor a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola filmklubjában. Ezúttal a Kárpátaljai Megyei Állami Televízió- és Rádiótársaság Magyar Nyelvű Adások Főszerkesztőségének munkatársait – **Kulin Zoltánt**, **Kovács Gézát**, **Vass Tamást** – fogadták, akik dokumentumfilmeket, portrékon, híradásokon keresztül mutatták be

Kárpátalja természeti csodáit, történelmi emlékeit, neves szülőiteit.

* A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával hatodik alkalommal rendezte meg a Kárpátaljai Alkotóértelmiségiek Találkozóját. A program ideji témája: *10 éves az Együtt című folyóirat*. Meghívott résztvevői: az *Együtt* szerkesztőbizottságának tagjai, valamint aktív szerzői, **Vári Fábrián László**, **Dupka György**, **Csordás László**, **Bakos Kiss Károly**, **Zubánics László**, **Botlik József**, **Bartha Gusztáv**, **Lőrincz P. Gabriella**, **Marcák Gergely**, **Szemere Judit**. A rendezvénysorozat (író-olvasó találkozók, rendhagyó irodalomórák stb.), több magyarlakta települést, magyarság-intézményt, könyvtárat és iskolát érintett.

* **Botlik József** történész és **Dupka György** közíró rendhagyó történelemórát tartott Kárpátalja múltjáról az UNE magyar karán egybegyűlt diákoknak.

* Ötödik alkalommal méltatta a magyar kultúra napját Galícia fővárosában a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség. A kétnapos rendezvénysorozat – amelyen részt vett **Larisa Maleh**, Magyarország lembergi tiszteletbeli konzulja – részeként két kiállításra is sor került. Az Építészek Székházában az ungvári **Szarvas Péter** építész, míg a

Modern Művészetek Múzeumában az ugyancsak a kárpátaljai megyeszékhelyen élő **Habda László** festményeit tekinthette meg a közönség.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Társulata a hónap folyamán Beregszászban a *Kastanka*, Tégláson a *Tekéntetes úr*, Debrecenben a *Szarvassá változott fiú* és *Az ember tragédiája*, Csapon az *Egyfelvonásosok*, Tiszaújvárosban az *Ahogy tetszik* darabokat mutatta be.

* A Szlovákiai Magyar Írók Társaságának kezdeményezésére október 19-én megtartotta alakuló ülését a Határon Túli Magyar Könyvkiadás Érdekvédelmi Fóruma Dunaszerdahelyen. A szakmai tanácskozást **Hodossy Gyula** elnök nyitotta meg. A fórum résztvevői a kárpát-medencei magyar könyvkiadás és könyvpiac gondjairól és megoldási lehetőségeiről tanácskoztak.

NOVEMBER

* Técsőn a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség szervezésében immár huszonharmadik alkalommal került megrendezésre az Arany Ősz Kórustalálkozó, mely a Felső-Tisza-vidék egyik legrangosabb kulturális eseménye.

* Hétköznapinak csöppet sem mondható emlékművet állítottak **Glück Gábor**, ismert festőművész tiszteletére az Ungvári Nemzeti Egyetem Rektori Hivatala mellett.

Az alkotás egy kötömbön lévő autót ábrázol, melynek volánja mögött Glück Gábor ül. A festő halálának évfordulójára készített emlékmű **Mihajlo Kolodko** szobrász munkája.

* Hívogató muzsikától volt hangos a csetfalvai templomkert. Ezt követően a helyi kultúrházban került megrendezésre a Héttorony fesztivál csetfalvai rendezvénye. Kiemelt programja volt a Magyar kancionálé – Zsoltárok, népelemek az Etnofon Zenei Társulás (Az együttes művészeti vezetője: **Kiss Ferenc** zeneszerző, népzeneész. A csapat tagjai: **Szokolay Dongó Balázs, Bolya Mátyás, Küttel Dávid, Huszár Mihály, Babos Károly**) előadásában. Az est a Bürkös zenekar táncházával zárult.

* *Zeneképzület* címmel Kárpátalja több településén – Beregszászban, Nemetlenfaluban, Mezőkaszonyban, Mezővárban, Bátyúban, Tiszaújhelyen – tartottak zenés-verses előadást november 13-16. között **Farkas Zsolt** és **Várnagy Andrea** zongoraművészek. Összeállításukkal egyaránt megszólították a felnőtt és a fiatal korosztályt.

* A Szolyvai Emlékparkbizottság, a MÉKK, a KMMI és a Pécsi Német Kör szervezésében Beregszászban, az Európa–Magyar Házban „*Ez volt a végállomás*”, III. – *Időutazás az Urálba, a magyar és német rabok nyomában* címmel nemzetközi konferenciá-

ra került sor a sztálini táborokba elhurcolt Kárpát-medencei magyarok és németek emlékére. *Idegen ég alatt* címmel bemutatásra került **Havasi János** és **Jurkovics János** dokumentumfilmje. A készítők megpróbálták nyomon követni azt az utat, amelyet a Kárpát-medencéből (így Kárpátaljáról is) 1944-1945-ben elhurcolt német, magyar férfiak, nők és magyar hadifoglyok megtettek.

* Gyászünneppel és koszorúzással emlékeztek Kárpátalja magyar férfilakosságának 1944 novemberében kezdődött elhurcolására szombaton Szolyván, az egykori gyűjtőtábor helyén létesített emlékparkban. Ünnepi beszédet tartott **Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke, **Szili Katalin** országgyűlési képviselő, a Nemzeti Összetartozás Bizottságának alelnöke, **Gajdos István**, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) elnöke, **dr. Gyüre Csaba**, a Jobbik Magyarországiért Mozgalom alelnöke, **dr. Balogh András** történész, az MSZP volt elnökhelyettese, **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára is. A gyászünneppel az áldozatok emlékművének koszorúzásával zárult.

* A Háló Kárpátaljai Megyei Katolikus Egyesület szervezésében irodalmi este került sor Nagyszőlősen a Háló Közösségi Központjában, melynek előadója **Kacsur András**, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drá-

mai Színház színésze volt, aki kedvenc istenes verseiből hozott egy csokorra valót a közönség számára.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem- és társadalomtudományi intézete által szervezett megemlékezésen hajtottak fejet a jelenlévők a sztálini terror áldozatai előtt. A rendezvényt **Csatáry György** tanszékvezető nyitotta meg, majd **Molnár D. Erzsébet**, főiskolai tanár tartott előadást a málenyikij robot történelmi következményeiről.

* Budapesten Lezajlott az Anyanyelvi Konferencia esedékes közgyűlése. A fórum, melyen Kárpátaljáról **Dupka György** és **Zubánics László** vettek részt, **Balázs Géza** nyelvészt választotta a szervezet ügyvezetőjévé, **Pomogáts Bélát** pedig tiszteletbeli elnökévé.

* A beregszászi ArtTisza Művészeti Egyesület megtartotta *Havasi gyopár* című képzőművészeti kiállítását az Európa–Magyar Ház kiállítótermében. Ezúttal a gyertyánligeti alkotótáborban készült munkák kerültek bemutatásra.

* Nyolcadik alkalommal rendezte meg hagyományos Hollósy Simonról elnevezett alkotótáborát Felsőhidegpatakon (Verhnyj Sztudenij) a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága. Az itt született alkotásokat a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főisko-

la Gross Arnold termében **Magyar László** és **Erfán Ferenc** mutatta be.

* Az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Magyar Művészeti Akadémia és az Anyanyelvőpolók Szövetsége 2012. november 13-án emlékülést tartott a Petőfi Irodalmi Múzeumban (PIM), amelynek fő témája volt: mit jelent számunkra a magyar nyelv? Az ünnepségen beszédet mondott **L. Simon László** államtitkár, **Fekete György** professor emeritus, **Kiss Jenő** akadémikus, **Péntek János** akadémikus, **Grétsy László** professor emeritus, **Balázs Géza** egyetemi tanár, **Duray Miklós** író, **Vári Fábíán László** költő, valamint **Szakonyi Károly** író. Mindannyian személyes nézőpontból is vallottak az anyanyelvhez való viszonyukról. Az emlékülésen közreműködtek: **Császár Angela** és **Lukács Sándor** színművészek.

* Teltházás konferenciát tartottak Budapesten a közművelődés változásairól. A konferencia záróeseményeként került sor a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus és stratégiai partnerei között létrejövő együttműködési megállapodások ünnepélyes aláírására. A konferencián régiókat **Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet vezetője képviselte.

* Firczak Gyula munkácsi görög katolikus püspök halálának 100. évfordulója alkalmából kiál-

lítással egybekötött emlékkonferenciára került sor a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola adott otthont annak a jótékonysági koncertnek, amelyet a beregszászi református templom felújítása érdekében tartott **Dévai Nagy Kamilla** és tanítványa, **Fülöp Örs István**.

* Ungváron a Bercsényi úti Magyar Katonai temetőben is megemlékeztek a sztálinizmus áldozatairól. **Dr. Spenik Sándor**, az UNE magyar karának dékánja, az UMDSZ városi szervezetének elnöke és **Dupka György**, a MÉKK elnöke megkoszorúzta az ott felállított emlékjelet.

* Beretyóújfaluban a Bella Costa étteremben **Dupka György** író megnyitotta **Kocsis Csaba** fotóművész *Adventtől vízkeresztig* című kiállítását. Az alkotások között kárpátaljai vonatkozású munkák is szerepelnek, ezért a vándorkiállítás anyaga 2013. január 20-tól a beregszászi Európa–Magyar Házban is megtekinthető lesz.

* **Bakos Kiss Károly** *Része még* és **Lőrincz P. Gabriella** *Fény-hiány* című új verseskötetének, valamint az *Együtt 2012/5.* számának bemutatójára került sor a Somi Általános Iskolában és a Beregszászi Kossuth Lajos Középsiskolában.

ÚJ KÖNYVEK

MEGJELENT

Weinrauch Katalin: *Kunkorodó kutyahang.* (Versek, mesék iskolásoknak.) Kárpátaljai Magyar Könyvek 214. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Dupka György: *A mi Golgotánk.* A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD jelentések tükrében, 1944–1946). (Előszó: dr. Tóth Mihály. Utószó: Alekszej Korszun). Kárpátaljai Magyar Könyvek 215. Szolyvai Emlékparkbizottság–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Nagy Zoltán Mihály: *Túl a fényeken.* (A *Messze még az alkonyat* című versesregény-trilógia harmadik része). Kárpátaljai Magyar Könyvek 217. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Lengyel János: *Mitracsek úr elfuserált életének hiteles története.* Le(ngyel)-beszélések. Kárpátaljai Magyar Könyvek 218. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Lőrincz P. Gabriella: *Fényhiány.* Versek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 219. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Bakos Kiss Károly: *Része még.* Versek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 220. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

Dupka György: *„Hova tűnt a sok virág...”* Időutazás az Urálba magyar és német rabok nyomában (1941–1955). Történelmi szociográfia. Kárpátaljai Magyar Könyvek 221. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

KMMI-FÜZETEK SOROZATBAN
MEGJELENT:

Dupka György: *Szilaj lettem.* Versek, szemelvények. (Válogatás a költő születésének 60. évfordulója alkalmából). Ungvár, KMMI-füzetek XV. 2012.

Füzesi Magda: *A mutatványos monológja.* (Válogatás a költő születésének 60. évfordulója alkalmából) Ungvár, KMMI-füzetek XVI. 2012.

Elektronikus változatuk a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján olvasható: www.kmmi.org.ua

MEGJELENÉS ALATT:

Szárnypróba. Pályakezdő fiatalok antológiája 2008–2012. Összeállította és szerkesztette: **Csordás**

László. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2013.

Finta Éva: *Örök partok.* Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2013.

Kortárs Magyar Művészet Kárpát-alján. Szerkesztőbizottság: **Dupka György, Fuchs Andrea, Klisza János, Réti János, Soltész Péter, Zubánics László.** Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2013.

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Czébely Lajos: *Fogyó világ...* Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2013.

Nagy Zoltán Mihály: *Árnyék völgye.* Novellák. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2013.

Összeállította: *Dupka György*

SZERZŐINK

BAKOS KISS KÁROLY – (1977) Beregújfalu
BARTHA GUSZTÁV – (1963) Nagybereg
BÁNKI ÉVA – (1966) Budapest
S. BENEDEK ANDRÁS – (1947 – 2009)
BUJDOSÓ JÁNOS – (1987) Botfalva
CSEH SÁNDOR – (1949) Beregszász
CSORDÁS LÁSZLÓ – (1986) Eszeny
DUPKA GYÖRGY – (1952) Ungvár
FERENCZI TIHAMÉR (1941) Badaló
KONCZEK JÓZSEF– (1942) Pomáz
KOVÁCS ELEONÓRA – (1986) Szalóka
KURMAI RÁTI SZILVIA – (1984) Beregszász
LENGYEL JÁNOS – (1973) Budapest
LŐRINCZ P. GABRIELLA – (1982) Beregszász
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY – (1949) Csonkapapi
PÁK DIÁNA – (1989) Karácsfalva
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – (1951) Mezővári
VÖLGYESI ZOLTÁN – (1962) Debrecen
WEINRAUCH KATALIN – (1946) Beregszász

E lapszámunkat Becske József grafikáival illusztráltuk